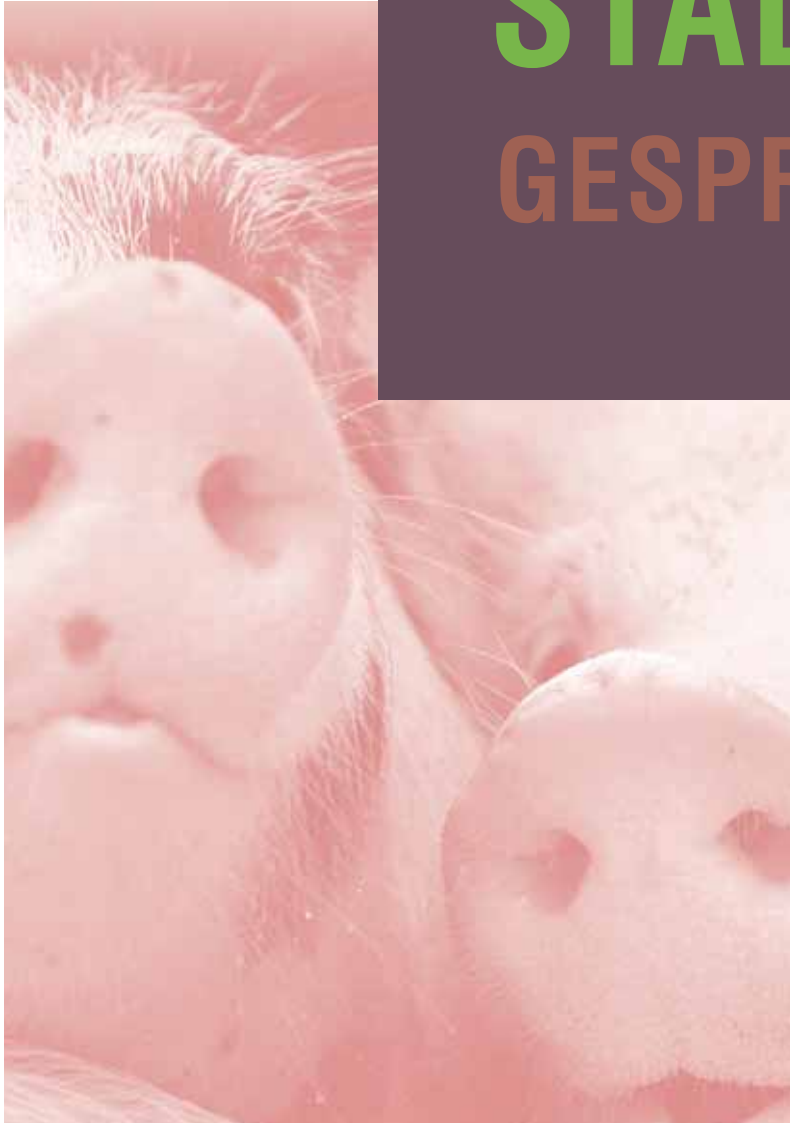

O V E R
STALLEN
GESPROKEN

**O V E R
STALLEN
GESPROKEN**

Inhoudsopgave

5	Deel 1: do's en don'ts in de stallenbouw
33	Deel 2 stallenbouw in de melkveesector
57	Deel 3: stallenbouw in de intensieve veehouderij sector
73	Deel 4: paardenstallen
121	Bijlage I
124	Literatuurlijst
120	Colofon

Voorwoord

De provincie Overijssel heeft ruimtelijke kwaliteit hoog op de agenda staan. In de Omgevingsvisie zijn we bezig de omslag te maken van sturen op kwantiteit naar sturen op kwaliteit. Dit betekent dat we de sociaaleconomi- sche dynamiek bevorderen met behoud en versterking van de ruimtelijke kwaliteit. In dat kader zijn de gebiedskenmerken wat ons betreft onder- scheidend.

Op erven vinden ingrijpende ontwikkelingen plaats. Erven verliezen hun agrarische functie en transformeren naar andere functies, of de agrarische functie van het erf wordt juist versterkt door schaalvergroting en door- gaande professionalisering binnen de landbouw. Omdat er zoveel erven verspreid in het landschap voorkomen worden ze wel het DNA van het landschap genoemd. Door het bouwen van grote nieuwe stallen, schuren, silo's, luchtwassers en andere bij het moderne bedrijf behorende voorzie- ningen verandert het DNA van vorm en uitstraling. Dit heeft grote impact op het landschapsbeeld en daarmee op de ruimtelijke kwaliteit.

Om te bevorderen dat veranderingen op de erven tot nieuwe kwaliteit lei- den hebben we het Oversticht gevraagd een project uit te voeren waarin de kwaliteit van de stallen centraal staat. Eén van de resultaten van dit project is deze uitgave waarin heel concreet in beeld wordt gebracht wat de nieuwe ontwikkelingen in de stallenbouw zijn, op welke verschillende manieren je hieraan vorm kunt geven en wat het effect hiervan is op het landschapsbeeld. Daarbij is steeds de relatie stal-erf-landschap van belang. Goede en minder goede voorbeelden illustreren de invloed van situering, omvang, vorm, materiaalgebruik en kleurstelling op het land- schapsbeeld. Omdat elke sector zijn eigen ontwikkeling kent zijn duidelijk onderscheiden delen voor de melkveehouderij, intensieve veehouderij en paardenhouderij gemaakt.

Wij hopen dat deze publicatie ondernemers en andere betrokkenen in de agrarische sector inspiratie biedt en enthousiast maakt om met extra zorg voor de ruimtelijke kwaliteit invulling te geven aan hun nieuwbouwplannen. Als dat lukt hebben we met elkaar weer een stapje gezet in het mooi en te- gelijkertijd economisch gezond houden van onze mooie provincie. Want daar doen we het tenslotte allemaal voor!

Piet Jansen, gedeputeerde landelijk gebied, landbouw en water
Theo Rietkerk, gedeputeerde ruimte, wonen en milieu

1

Do's en don'ts in de stallenbouw

Inhoudsopgave

1. inleiding

2. achtergrond

- 2.1 ontwikkelingen in de landbouw vragen om extra aandacht voor kwaliteit stallen
- 2.2 stal, erf en landschap zijn verweven
- 2.3 noodzaak relatie gebouw-erf-landschap

3. do's en don'ts stallenbouw

- 3.1 programma: randvoorwaarden vanuit de sector
- 3.2 gebouw-kwaliteit
 - vormgeving en maatvoering*
 - kleur- en materiaalgebruik*
 - detaillering*
- 3.3 versterken relatie tussen stal en landschap
- 3.4 erfstructuur: situering, ordening en orientatie van de gebouwen op het erf
- 3.5 erfinrichting: toepassen van beplanting en water op het erf

4. verankeren van do's en don'ts in beleid, handreiking voor gemeenten

- 4.1 Verankering in ruimtelijk beleid
- 4.2 voorbeelden van kwaliteitsbeleid erven en stallen
- 4.3 aanbevelingen voor verankering kwaliteitsimpuls

1. Deze brochure

Voor u ligt het boekwerk over stallenbouw in Overijssel. Hierin vindt u goede en minder goede voorbeelden van nieuwbouw op het agrarische erf. ‘Goed’ en ‘minder goed’ slaat hier uitsluitend op het aanzien van nieuwe stallen: de situering van de stal op het erf, de vormgeving, het kleur- en materiaalgebruik en de inrichting van het erf.

Dit boekwerk is tot stand gekomen met subsidie van de provincie Overijssel. Ruimtelijke kwaliteit staat hoog op de agenda van de provincie Overijssel. Het landelijk gebied is daarbij een belangrijk aandachtsveld. Direct van invloed op de ruimtelijke kwaliteit van het landelijk gebied, is de kwaliteit van nieuwe stallen, schuren en loodsen. Met de informatie in dit rapport wil de provincie stallenbouwers, initiatiefnemers en ook gemeenten stimuleren om gezamenlijk de kwaliteit van het agrarische erf en daarmee van het landelijk gebied te waarborgen.

Dit rapport is allereerst bedoeld om u te inspireren en tot denken te zetten om daarna tot handelen over te gaan. U ontvangt als lezer concrete aanbevelingen voor een kwaliteitsverbetering in de stallenbouw. De aanbevelingen beperken zich niet alleen tot de kwaliteit van het gebouw zelf, maar bezien dit telkens in relatie tot de omgeving (erf en landschap) van de stal. De gepresenteerde do's en don'ts zijn het resultaat van een zoektocht naar evenwicht tussen een optimale werking op bedrijfstechnisch en –economisch vlak, de voorschriften inzake milieu- en bouwkundige eisen en de ruimtelijke kwaliteit van agrarische architectuur.

Dit stallenboek bestaat uit 4 delen. Dit eerste deel beschrijft algemene aanbevelingen over de kwaliteit van stallen en de relatie tussen stallen, erven en landschappen. Deel 2, 3 en 4 geven specifieke aanbevelingen voor respectievelijk melkveestallen, varkens- en kippenstallen en utiliteitsgebouwen in de paardenhouderij.

2. Achtergrond en definities

2.1 Ontwikkelingen in de landbouw vragen om extra aandacht voor kwaliteit stallen

“Overijssel telt 26.000 erven. Daarvan is 35% (zo’n kleine 10.000) in gebruik als agrarisch erf. De verwachting is dat minder dan een derde van de huidige agrarische bedrijven een werkelijk toekomstperspectief heeft (DLG). Verspreid over Overijssel, zijn dat zo’n 3.000 agrarische bedrijven. Dit zullen deels kleine en zich verbredende boeren zijn, maar het merendeel van de boerenbedrijven zal verder doorgroeien tot grote, moderne agrarische bedrijven.”
(uit: Levende erven, Atelier Overijssel)

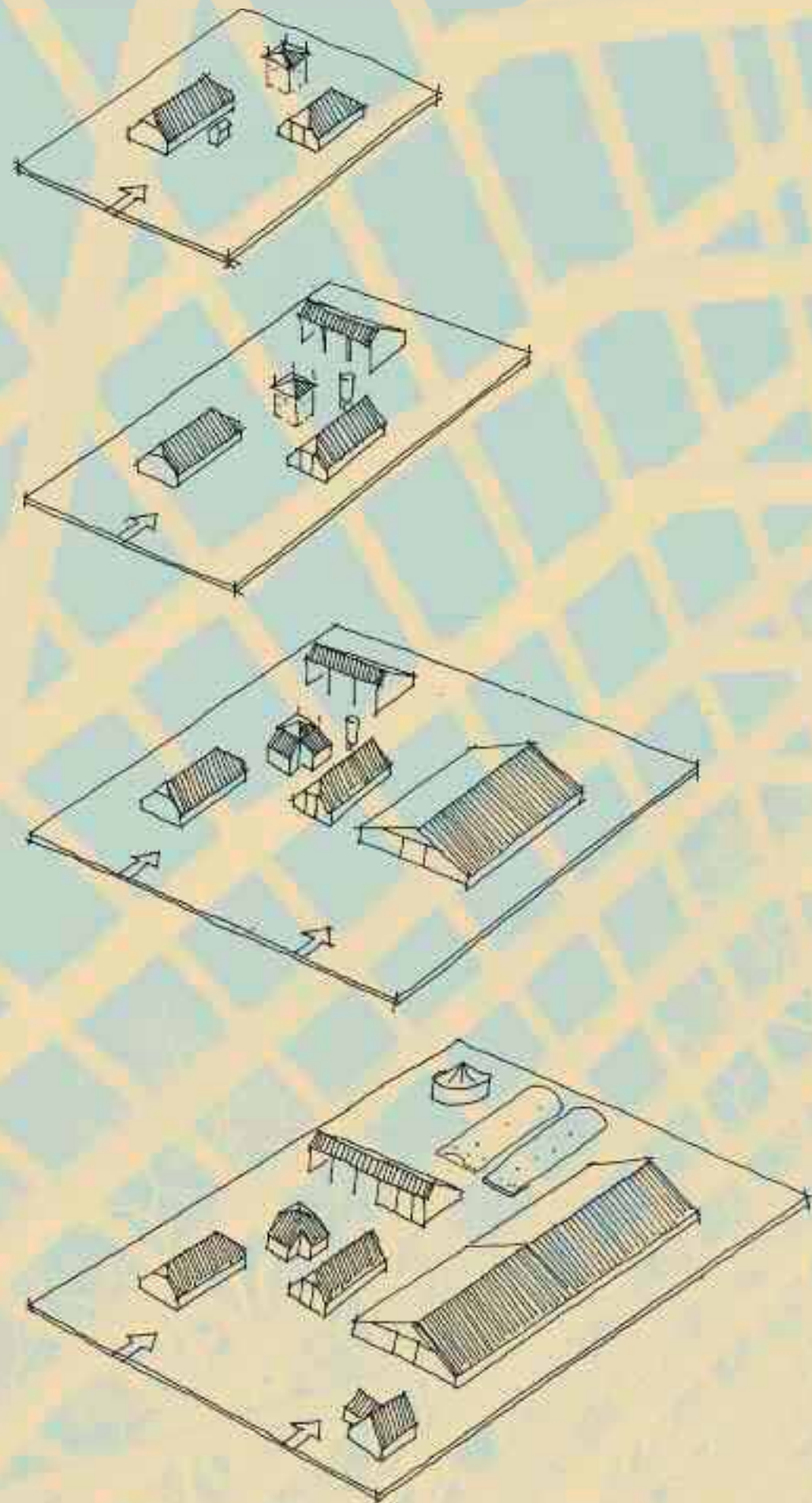
Bovenstaande passage uit ‘Levende erven’ illustreert dat in het landelijk gebied ontwikkelingen plaatsvinden met verregaande consequenties voor het landschap. Het bestaande beeld van het buitengebied als (agrarisch) cultuurlandschap met historische boerderijen in een fraaie erfbeplanting is al lang niet meer vanzelfsprekend. Zowel de schaalvergroting als de schaalverbreding zijn van invloed op de beleving van het buitengebied. Direct van invloed op de ruimtelijke kwaliteit van het landelijk gebied zijn de erven, de boerderijen en de stallen. In de loop der tijd hebben ontwikkelingen op de erven plaatsgevonden die het aanzien van het agrarisch landschap beïnvloeden. Dit varieert van de scheiding van woonhuis en stal, de introductie van bijgebouwen zoals mest- en voedersilo's, tot de uniformisering van de utiliteitsbouw op dit moment. Door de voortgaande schaalvergroting in de landbouw zullen erf en agrarische gebouwen verder transformeren. Het oppervlakte landbouwgrond en het aantal stuks vee neemt toe en daarmee het oppervlakte van het erf en de stallen en schuren. Tevens vindt de introductie van nieuwe stalvormen plaats, die beter zijn voor het welzijn van de dieren en bovendien kostenbesparend voor de ondernemer. Dit biedt ruimtelijke kansen, zoals de open, transparante gevels in de melkveehouderij, maar vraagt tevens aandacht voor een goede verankering van nieuwe agrarische bedrijfsgebouwen in het landschap.

Historische boerderijen met fraaie erfbeplanting vormen een kwaliteit in het landelijk gebied (Museumboerderij Kampereiland)...

... maar ook moderne ontwikkelingen op het agrarisch erf kunnen kwaliteit toevoegen aan het landschap.

In de loop der tijd hebben allerlei ontwikkelingen het agrarisch erf getransformeerd.

Nieuwe staltypen doen hun intrede in het landelijk gebied. >

Door schaalvergroting in de landbouw neemt de maatvoering van stallen toe.

2.2 STAL, ERF EN LANDSCHAP ZIJN VERWEVEN

Gebouwen, erven en landschappen zijn sterk met elkaar verweven. De fysieke ondergrond (zand, veen of klei), de functie van het bedrijf en de invloeden van de streek zijn van oudsher bepalend voor het uiterlijk van de agrarische gebouwen en de erven. Zo ontstonden er op de Sallandse zandgronden de eenvoudig opgezette hallehuisboerderijen met laag aflopend zadeldak terwijl in de hoogveenontginningen van Noordoost Overijssel de rijkere gedetailleerde 'Groninger' boerderij-typen voorkomen. (Catalogus van boerderijen en erven, Het Oversticht)

Groninger boerderij

Hallehuistype

De snelle groei van de landbouwsector, de toename van goedkopere bouwmaterialen en de strengere regelgeving inzake diergezondheid, milieu en ruimtelijke ordening hebben mede geleid tot een rationele, uniforme seriebouw die weinig ruimte biedt voor afstemming bij bestaande gebouwen en verankering in het landschap. Soms is door de toevoeging van een nieuwe stal de traditionele indeling in voor- en achtererf verloren gegaan, zijn bestaande beplantingsstructuren verdwenen of is een stal 'kaal' in het landschap komen te staan.

2.3 ZORGVULDIGE AFSTEMMING TUSSEN STAL, ERF EN LANDSCHAP NOODZAKELIJK

De afbeeldingen illustreren de noodzaak van een zorgvuldige afstemming tussen stal en landschap.

onlogische situering nieuwbouw (voor de boerderij).

erfbeplanting niet streekeigen.

afwijkend kleurgebruik en afwijkende maatvoering tussen de gebouwen.

grotere elementen op het erf.

industrialisering.

volgebouwd bouwblok.

vormconflict tussen nieuw en oud.

3. Do's en don'ts stallenbouw

De kwaliteit van de stal wordt mede bepaald door een goede samenhang tussen gebouw, landschap en erf, aandacht voor de architectuur van het gebouw (vormgeving, kleur- en materiaalgebruik en detaillering) en is afhankelijk van het programma van eisen. Atelier Overijssel heeft deze aspecten samengebracht in G.R.E.E.P op kwaliteit (Manifest Atelier Overijssel). Dit staat voor de gewenste samenhang tussen:

- Gebouw-kwaliteit
 - Relatie met het landschap
 - Erfstructuur (waar staat alles op het erf?)
 - Erfinrichting (wat staat er op het erf?)
 - Programma van eisen
- Het programma van eisen geeft de randvoorwaarden aan. Binnen die randvoorwaarden zoeken we naar mogelijkheden om ruimtelijke kwaliteit toe te voegen. Omdat het programma van eisen bepalend is voor de do's en don'ts beginnen we hier met het Programma.

3.1 Programma

Voor alle ondernemers zullen de onderstaande factoren een rol spelen in het programma van eisen:

Flexibiliteit

Neem ook de groeiwensen mee in de situeringkeuze van de stal. Reserveer in de nieuwe erfinrichtingsplannen meteen ruimte voor toekomstige stallen, dit voorkomt dat er nu keuzes worden gemaakt die achteraf een belemmering zijn. Door de plannen nu al 2x zo ruim te nemen als nodig, kan er in de toekomst ingespeeld worden op nieuwe ontwikkelingen. Dat vraagt flexibiliteit bij bouwen buiten het bouwblok. In sommige gevallen is het beter te bouwen buiten het bouwblok dan grote volumes binnen het bouwblok te realiseren.

Lage kosten

De nieuwbouw moet passen binnen het budget en voor bedrijfsgebouwen zijn hoge kosten niet gewenst. Bij de opzet van de do's en don'ts wordt hier rekening mee gehouden. De meeste materialen die gebruikt worden in de stallenbouw zijn bijvoorbeeld in verschillende kleuren beschikbaar. Op die manier kan er aangesloten worden bij bestaande bebouwing en streekkenmerken, zonder dat de kosten oplopen.

Ruimtelijke ordening en milieu

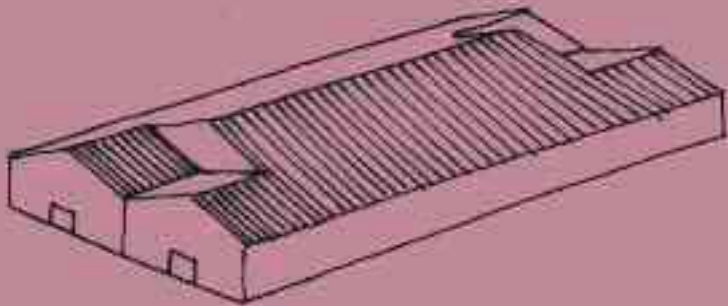
Het ruimtelijk beleid van de gemeente, provincie of soms het Rijk geeft de randvoorwaarden vanuit RO en milieu. In het bestemmingsplan zijn deze randvoorwaarden benoemd.

3.2 Gebouw-kwaliteit

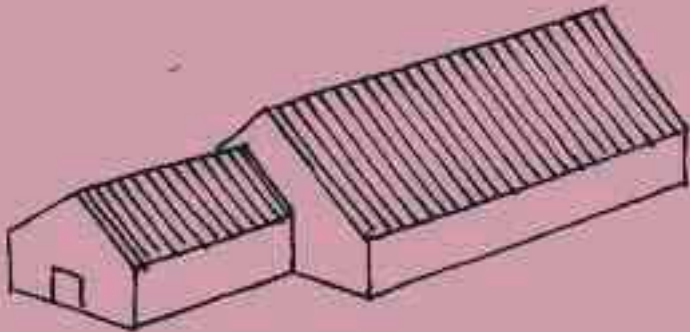
Stallen en schuren zijn bijgebouwen op het erf. Het accent dient te vallen op de woning op het voorerf. Uitgangspunt is dat de boerderij blikvanger blijft op het erf. De nieuwe stal voegt zich naar de bestaande hiërarchie. De bijgebouwen op het erf vormen een samenhangend geheel en hebben een relatie met het hoofdgebouw. Dit vraagt aandacht voor vormgeving en maatvoering, materiaal- en kleurgebruik en detaillering van de stal.

GEBOUW-KWALITEIT **VORMGEVING EN MAATVOERING**

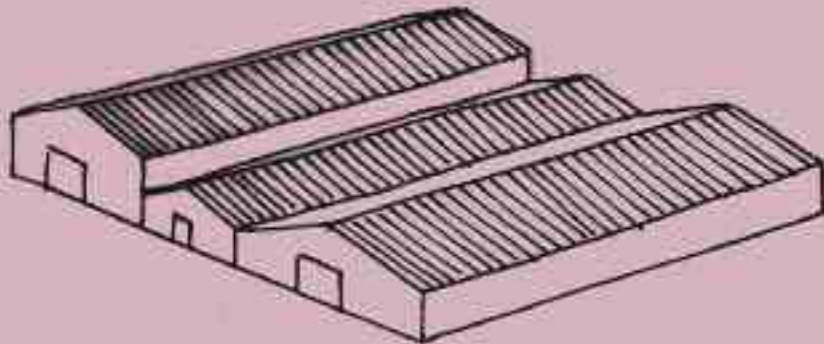
Opdeling in kleinere volumes bijvoorbeeld door meerdere (geschakelde) stallen doen het bouwvolume optisch verkleinen.

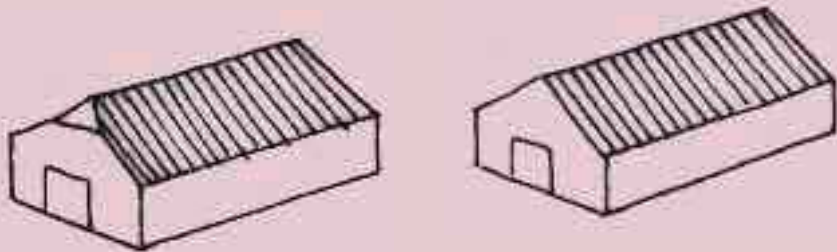
Door het verspringen van de daklijn kan een lang gebouw worden doorbroken.

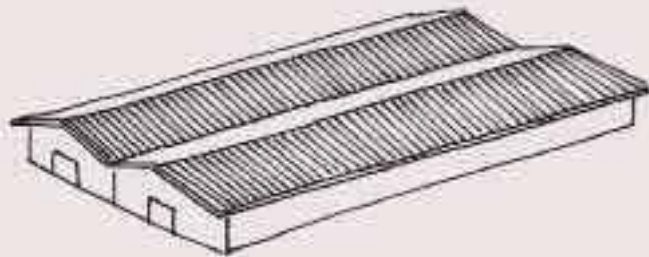
Bij verschillende stalbreedtes is het raadzaam een gelijke dakhelling toe te passen. Daarmee wordt de rust behouden.

Een stal met een traditioneel zadeldak vertoont de meeste samenhang met bestaande agrarische bebouwing op het erf en voegt zich het beste in erfensembles. Ook alternatieve dakvormen komen voor (boog, zaagtand). Hiervoor gelden specifieke aanbevelingen (zie: deel 2 Kwaliteit melkveestallen).

Het toepassen van ruime overstekten verzacht de massaliteit van de gevels.

GEBOUW-KWALITEIT **KLEUR- EN MATERIAALGEBRUIK**

Het afstemmen van kleur- en materiaalgebruik tussen de gebouwen op het erf versterkt de ruimtelijke samenhang binnen het erfensemble.

Het toepassen van donkere kleuren (gevel en dak) geeft de stal een ingetogen uitstraling. Een nuance kleurverschil tussen gevel en dak voorkomt dat het gebouw als 1 massa wordt ervaren. Door het dak de donkerste tint te geven, wordt de stal aan de grond gebonden.

Het gebruik van reflecterende materialen maakt de stal te opzichtig in het landschap.

Golfplaten of dakpannen als dakbedekking sluiten over het algemeen goed aan bij de bestaande bouw en passen in het agrarische landschap. Damwandprofielen of vlakke sandwichplaten zijn industrieel van karakter en passen minder goed in het landelijk gebied.

Door het gevelmateriaal zoveel mogelijk tot op het maaiveld te laten lopen en de hoogte van de plint tot een minimum te beperken, oogt de stal ingetogen en rustig. Betonnen plinten hebben juist een averechts effect.

Horizontale geleiding van de gevelwanden doorbreekt eentonigheid in de gevels. Het toepassen van donkere materialen en kleuren aan de bovenzijde van de gevel zorgt voor een optisch verkleinend effect van de stal

GEBOUW-KWALITEIT DETAILLERING

Ga voorzichtig om met versieringen aan de stal-gevel. Niet-functionele versieringen in de gevel maken de beleving van de stal al snel te druk.

Het zorgvuldig toepassen van noodzakelijke elementen aan de stal (ramen, deuren, regenpijpen, schoorstenen, etc) doorbreken de gevelwanden waardoor de stal minder massief oogt.

Het toepassen van de ramen en lichtwanden in een rustig en regelmatig patroon voorkomt dat een rommelig beeld ontstaat.

Door de plaatsing, afmeting, vormgeving en kleur van ramen en deuren ondergeschikt te maken aan de stal in zijn geheel wordt voorkomen dat deuren aandachttrekkende accenten in het landschap worden.

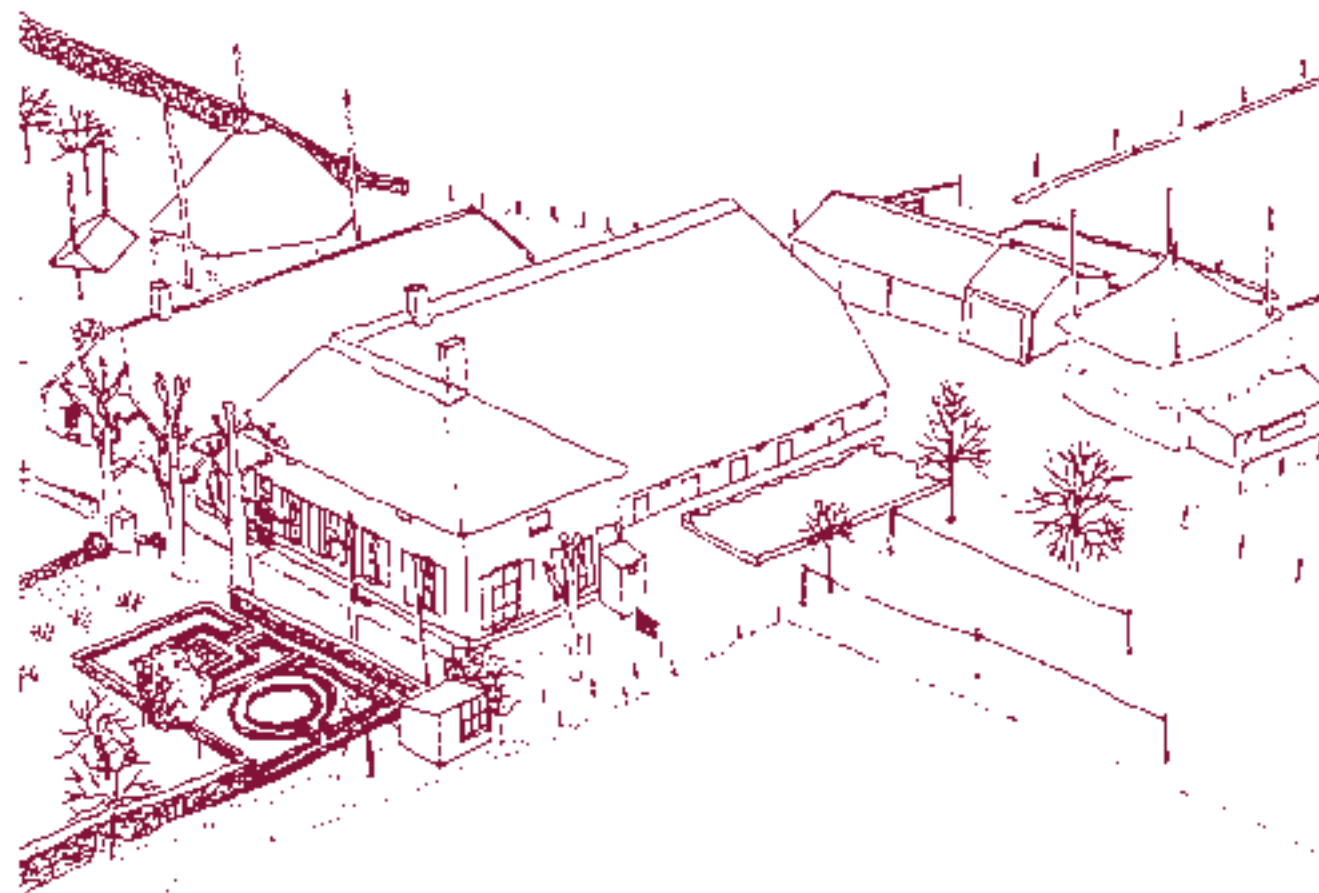
3.3 Relatie met het landschap: streekeigen kenmerken in agrarische bebouwing

Van oudsher hebben stallen en schuren op het erf bepaalde kenmerken die sterk gerelateerd zijn aan de streek. De nieuwe gebouwen worden steeds groter en uniformer, waardoor de toepassing van streekeigen kenmerken steeds moeilijker wordt. Toch is met de situering van de gebouwen, vorm, materiaal, kleur en erfbeplanting veel te doen. Oud en nieuw kunnen op deze wijze hun samenhang behouden.

Bij de bouw van een nieuwe stal is het raadzaam eerst uit te zoomen en op zoek te gaan naar de kenmerken van de erven en de bebouwing in de directe omgeving. Door aansluiting te zoeken bij de kenmerken van de streek kan de relatie tussen gebouw en landschap worden verstevigd. Dit uit zich bijvoorbeeld in kleur- en materiaalgebruik (rode pannendaken in Twente), erfscheiding (elzensingels langs de perceelgrenzen in Staphorst-Rouveen en Vriezenveen) en oriëntatie van de gebouwen (losse strooing van erven en boerderijen in oude cultuurlandschappen van Twente en Salland).

Die kennis over de typische kenmerken van erf en bebouwing is vaak al bij de bewoners in de streek aanwezig. Door de standaardisering in de stallenbouw is het echter niet altijd vanzelfsprekend om streekeigen kenmerken toe te passen in nieuwe architectuur. Dat, terwijl het verbijzonderen van de stal met streekeigen kenmerken relatief weinig inspanning kost. Het gaat vaak om kleine dingen die de stal net even iets extra's geven.

In de “Catalogus van boerderijen en erven” (2007, Het Oversticht) zijn de streekeigen kenmerken van Overijsselse erven en boerderijen uitgebreid beschreven. Op de kaart, afkomstig uit de catalogus, staan de deelgebieden die voorkomen in Overijssel. Hier is ter inspiratie per deelgebied een aantal van de streekkenmerken weergegeven. Hoe deze streekkenmerken bij nieuwbouw op het erf kunnen worden gebruikt, laten de voorbeelden van agrarische stallen met streekeigen kenmerken zien. We verwijzen naar de catalogus voor een volledig overzicht van de streekeigen kenmerken van agrarische bebouwing en erven.

1. Noordwest-Overijssel

De erven in de laagveenontginningen komen voor in dichte linten langs de (water)wegen. Boerderijen en erven hebben een klein volume. Beplanting steekt veelal boven de bebouwing uit.

2. IJsseldelta

De boerenerven, deels gebouwd op terpen, zijn als kleine, groene eilanden in het open landschap zichtbaar. Beplanting beperkt zich meestal tot de erven, waar hoge bomen de schuren beschutten tegen zware stormen.

3. Staphorst-Rouveen

Zeer smalle, opstreckende kavels met bebouwing in linten. Boerderijen liggen met de gevels schuin op de weg. Door vererving zijn op de achtererven nieuwe boerderijen ontstaan. Elzensingels langs de perceelgrenzen in lengterichting.

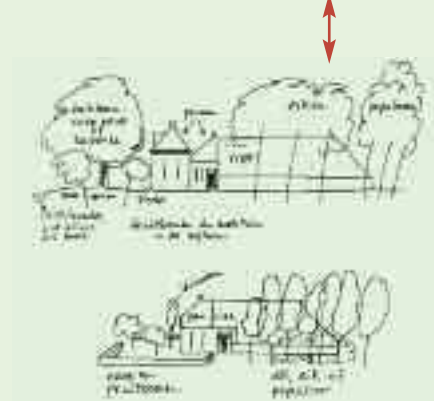
5. Hoogveenontginningen Noordoost-Overijssel

De erven staan vaak aan de kop van een laan of met de voorzijde loodrecht op de weg. Opvallend zijn de boerderijen met markante kopgevel en op het voorerf een siertuin van Engelse landschapsstijl.

4. Reestdal

In het Reestdal bestaat van oost naar west een groot verschil in landschap en bebouwing. Voorname erven (rijk gedetailleerd, fors, met stijltuin) liggen aan de westzijde van het Reestdal en eenvoudige, meer besloten erven komen aan de oostzijde van het Reestdal voor.

6. IJsselstreek

De boerderijen hebben de vorm van T-hoeven en liggen op de oeverwallen van de IJssel. De hoeven hebben forse volumes en veel bijgebouwen. In landschapsstijl aangelegde siertuinen met monumentale parkbomen, zoals rode beuk, esdoorn, plataan, kastanje, linde zijn te vinden op het voorerf.

7. Vechtdal

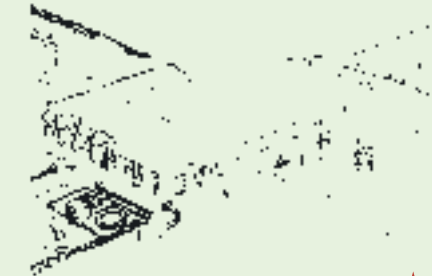
Karakteristiek is de schijnbaar losse strooiing van gebouwen op de erven rond de essen en kampen. De jongere erven liggen als 'groene eilanden' in een opener landschap. Deze erven worden soms door strakke singels of bomenrijen omkaderd.

9. Vriezenveen

De erven liggen dicht opeen, evenwijdig aan elkaar en worden begrensd door hoogopgaande kavelgrensbeplanting (zoals els). De boerderijen staan met hun kopgevels schuin op de weg. De bijgebouwen staan achter op de langgerekte kavels.

erven en boerderijen

8. Salland

Boerderijen hebben veelal een eenduidige vorm en opzet. De oude boerderijen zijn gelegen aan essen en kampen en jongere erven komen in de heidelandschappen voor. Deze laatste zijn rechtlijnig van opzet en hebben veelal minder bijgebouwen.

10. Twente

De oude erven laten een veelheid van gebouwen zien in een schijnbaar losse strooiing, met opgaande beplanting van diverse bomen en struiken. Gebouwen met rode pannendaken en ruime overstekken. De jonge erven in het heideontginningenlandschap hebben minder bijgebouwen en een meer open karakter. De erven liggen met hun voorzijde naar de rechte wegen.

Serrestal op landgoed nabij Lettele. De hoofdvorm van de serrestal wijkt op alle fronten af van de karakteristieke boerderij met zijn heldere kapconstructie, bakstenen en dakpannen. Gedekte kleuren zijn toegepast om de serrestal ingetogen te houden. De kenmerkende rode kleur van de luiken en deuren op het landgoed komen terug in de windveren van de serrestal. .

Schuur in Zeeland. Het damwandprofiel van de schuur heeft een aangepast kleurgebruik, zodat de stal de uitstraling heeft van een zwart geteerde schuur. De raampjes in de stal doorbreken de lengte van de langsgevel. Minder fraai is de hoge plint, waardoor de stal een stenig karakter krijgt. Ook het kleurgebruik van de deuren detoneert bij de kleuren van de stal.

Impressie van een schuur in Groningen, waarbij de hoge nok, het grote dakvlak, de bouwvorm en de situering zijn afgestemd op de streekkenmerken. Deze bouwvorm en bouwhoogte brengen echter wel meerkosten mee voor de ondernemer.

Boerderijen in Twente worden gekenmerkt door rode pannendaken. Rode daken kunnen ook bij nieuwbouw een verrassend effect geven. Rechts een afbeelding van een proefboerderij in Heino. Deze stal heeft naast een agrarische functie, een functie voor educatie en informatie. Deze functie vraagt om een extra investering in een bijzonder vormgegeven stal.

Landgoederen hebben veelal eigen kleuren en vormen ter versiering van de boerderijen en schuren. De zandlopers in de deuren van Landgoed de Eese kunnen ook toegepast worden bij nieuwe stallen.

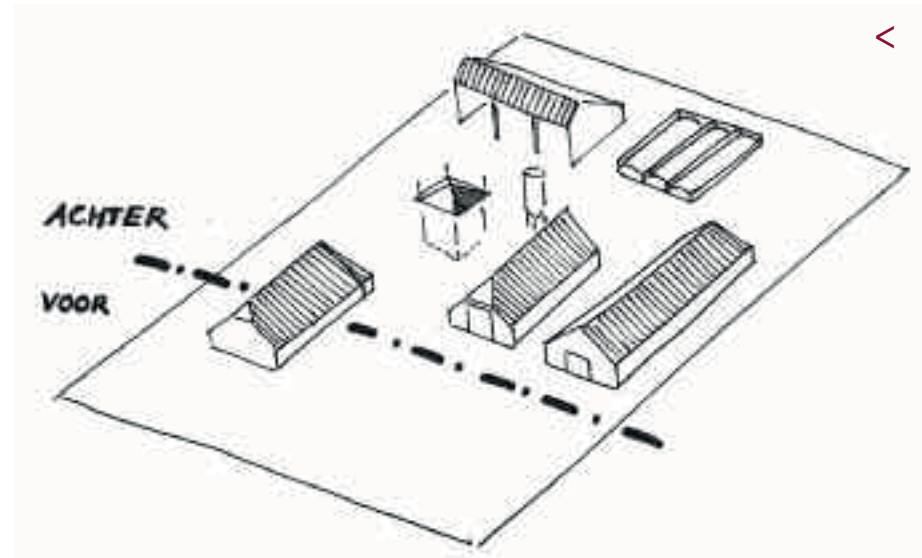

3.4 ERFSTRUCTUUR

Erven kennen van oudsher een onderscheid in ‘voor’ en ‘achter’. Het voor-
erf was vanouds het domein van de boerin, ‘achter’ van de boer. Het voor-
erf vormt het visitekaartje voor de boerderij, hier bevindt zich het woonge-
deelte met de sier- en nutstuin. Op het achtererf staan de schuren en stal-
len, hier bevindt zich het bedrijfsgedeelte. De ‘nutsbeplanting’ (bomen en
struiken) op het achtererf sluit aan op het landschap.

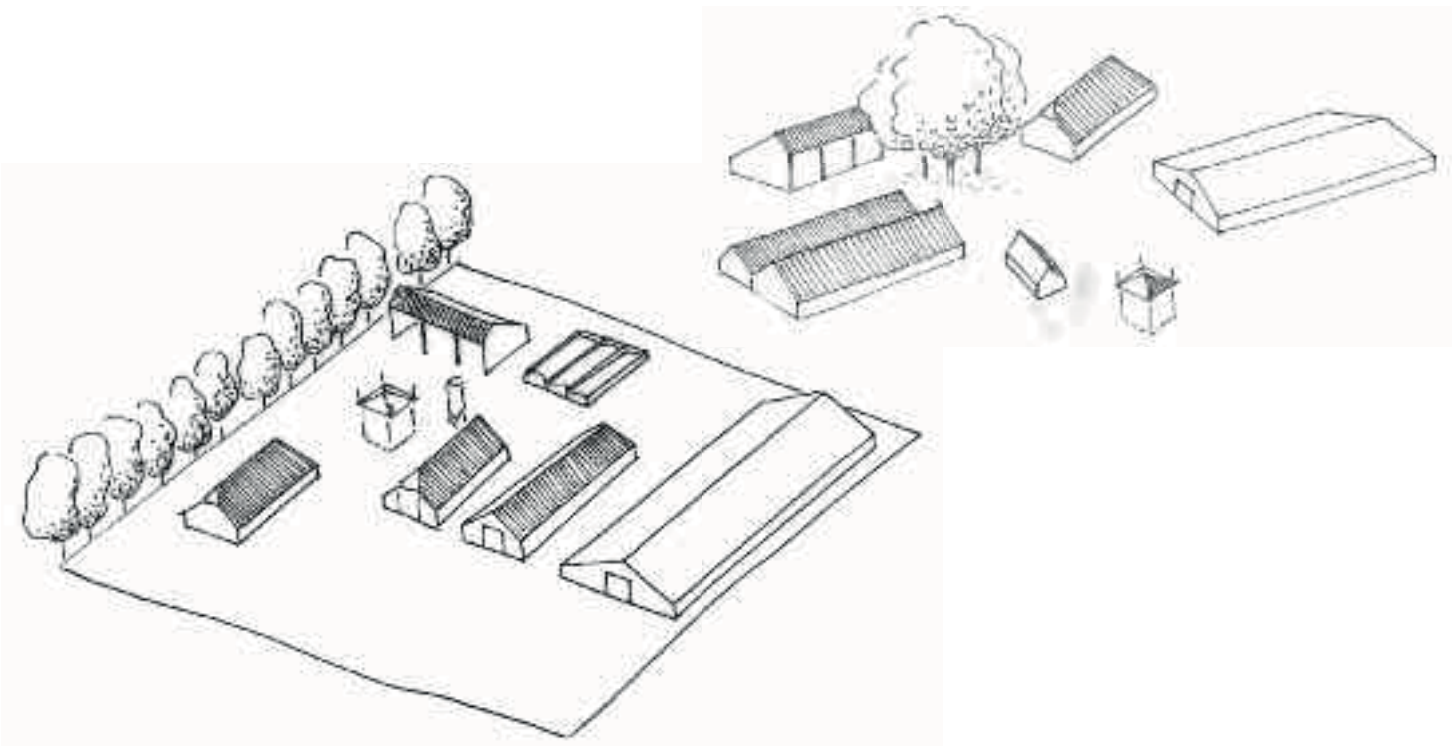
24

KWALITEITSIMPULS STALLENBOUW OVERIJSEL

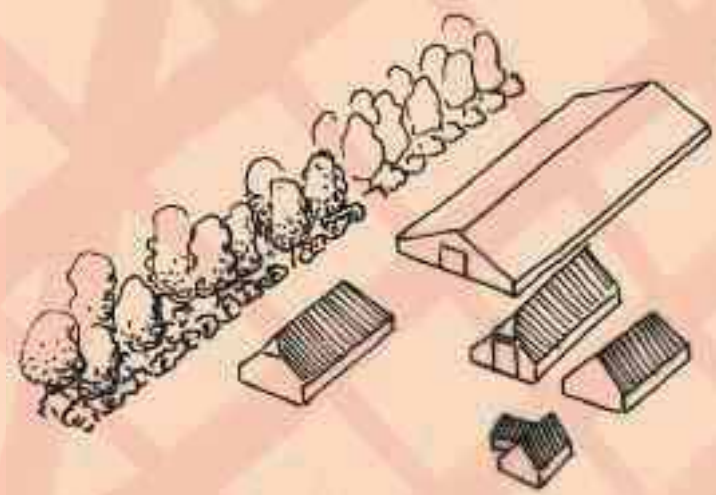
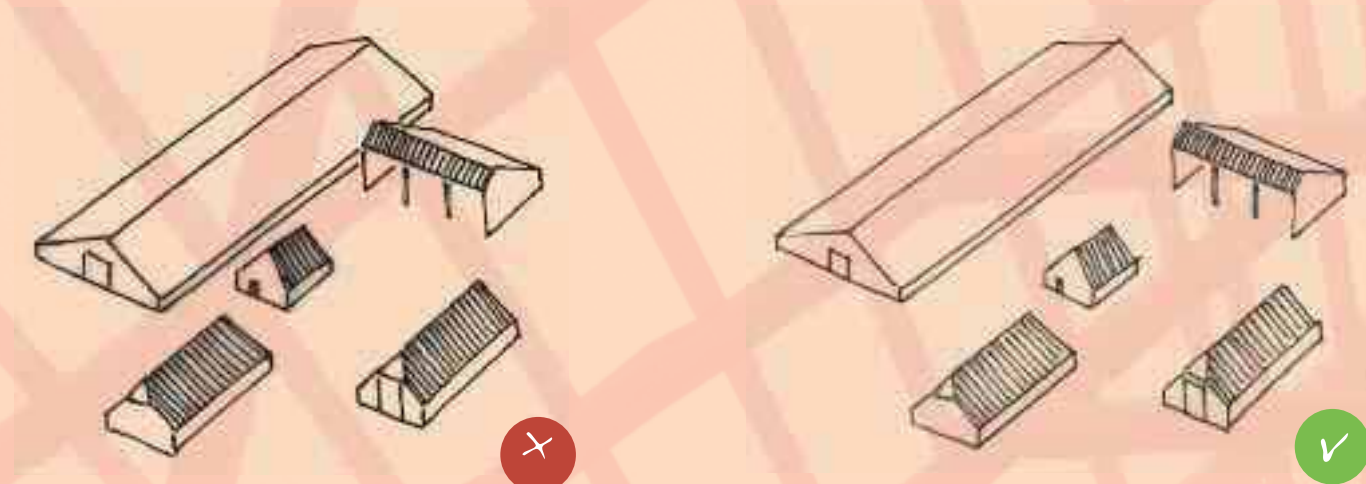

Door nieuwe stallen achter de boerderij/ aan de be-
drijfszijde van het erf situeren, blijft de hiërarchie
tussen boerderij en bijgebouwen herkenbaar.

Het volgen van de bestaande hoofdrichtingen op
het erf (orthogonale opzet of losse strooiing)
draagt bij aan een heldere ordening op het erf en
een herkenbaar erfensemble.

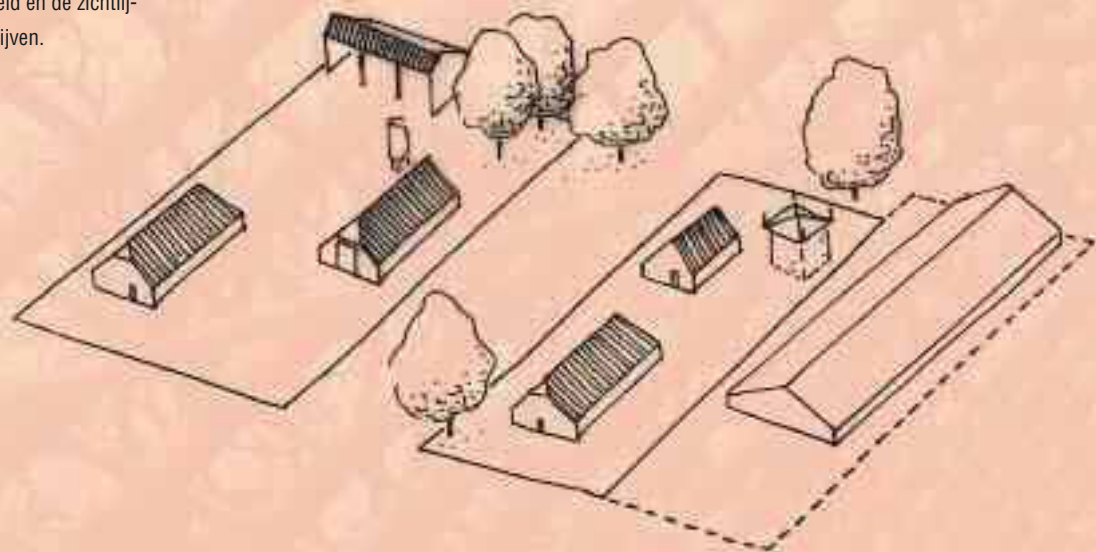

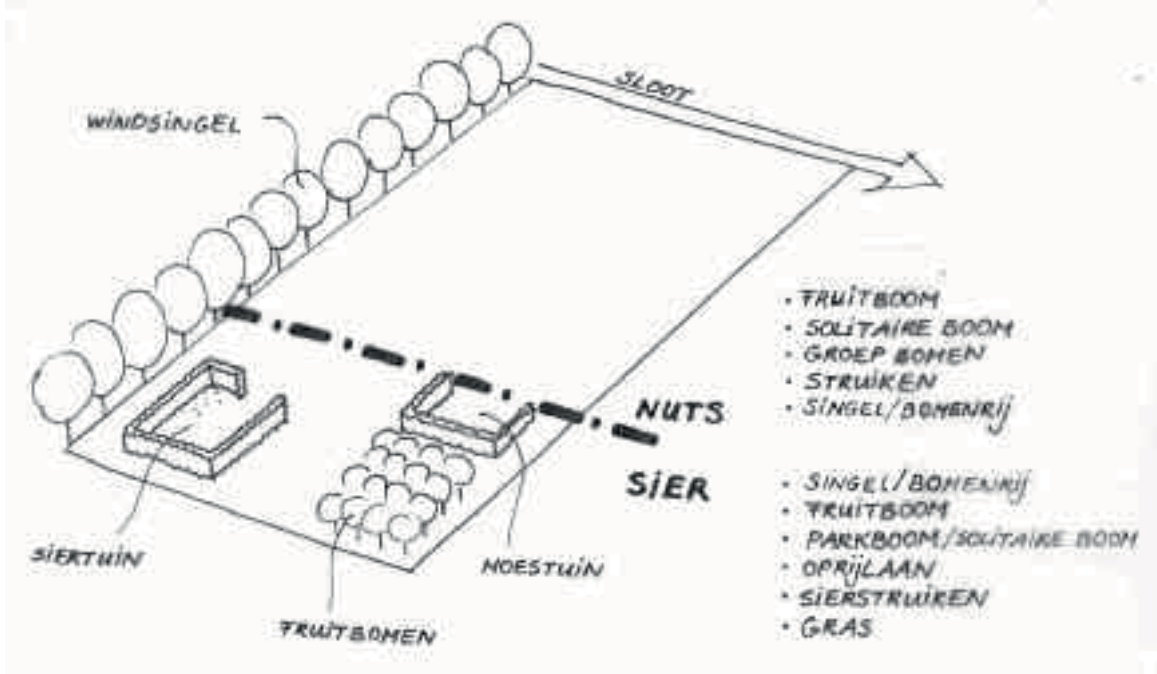
Bij de situering van de nieuwe stal is het zoeken
naar de juiste afstand tussen nieuwbouw en be-
staande bouw. Niet te compact bouwen, maar wel
duidelijk laten zien dat de stal bij het erf hoort.

Door nieuwe stallen achter de boerderij/ aan de be-
drijfszijde van het erf situeren, blijft de hiërarchie
tussen boerderij en bijgebouwen herkenbaar.

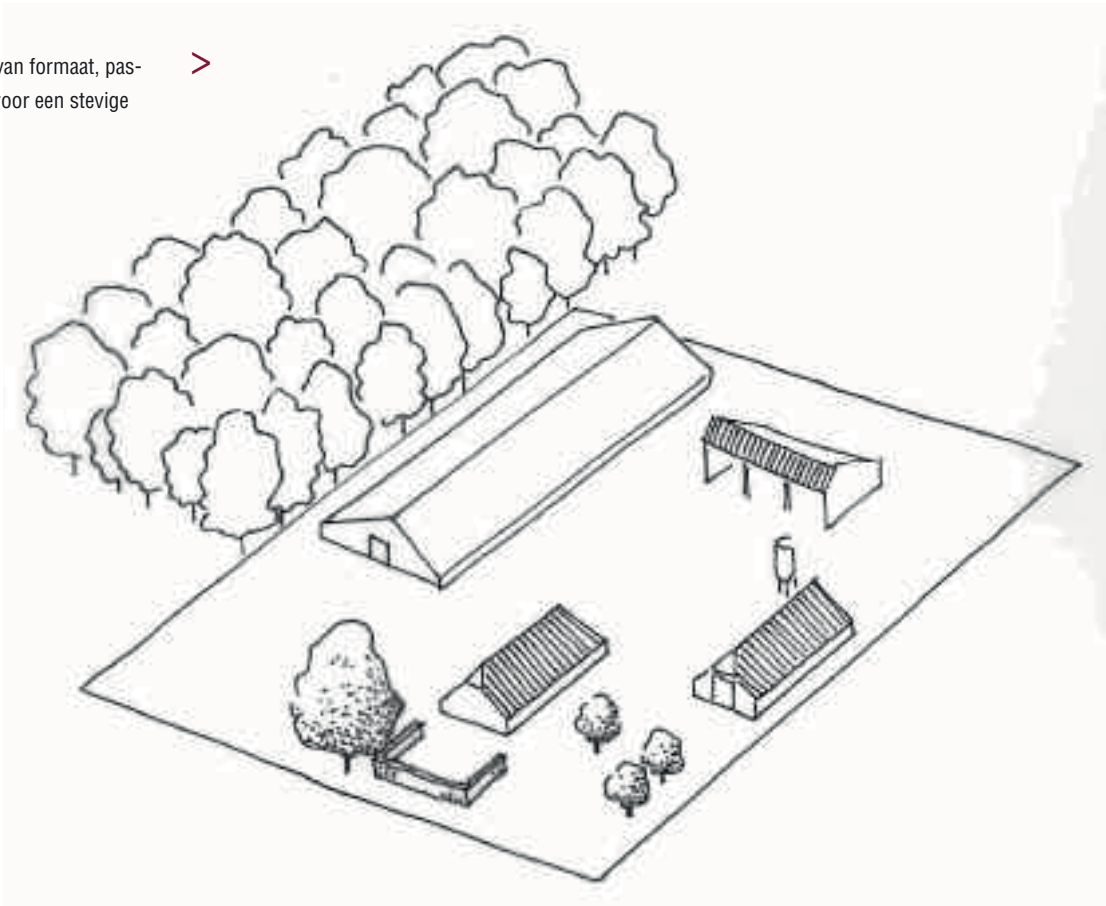
Afstand behouden tot andere erven of gebouwen
voorkomt het samenklonteren van erven en zorgt
ervoor dat de ervaring van openheid en de zichtlij-
nen in het landschap behouden blijven.

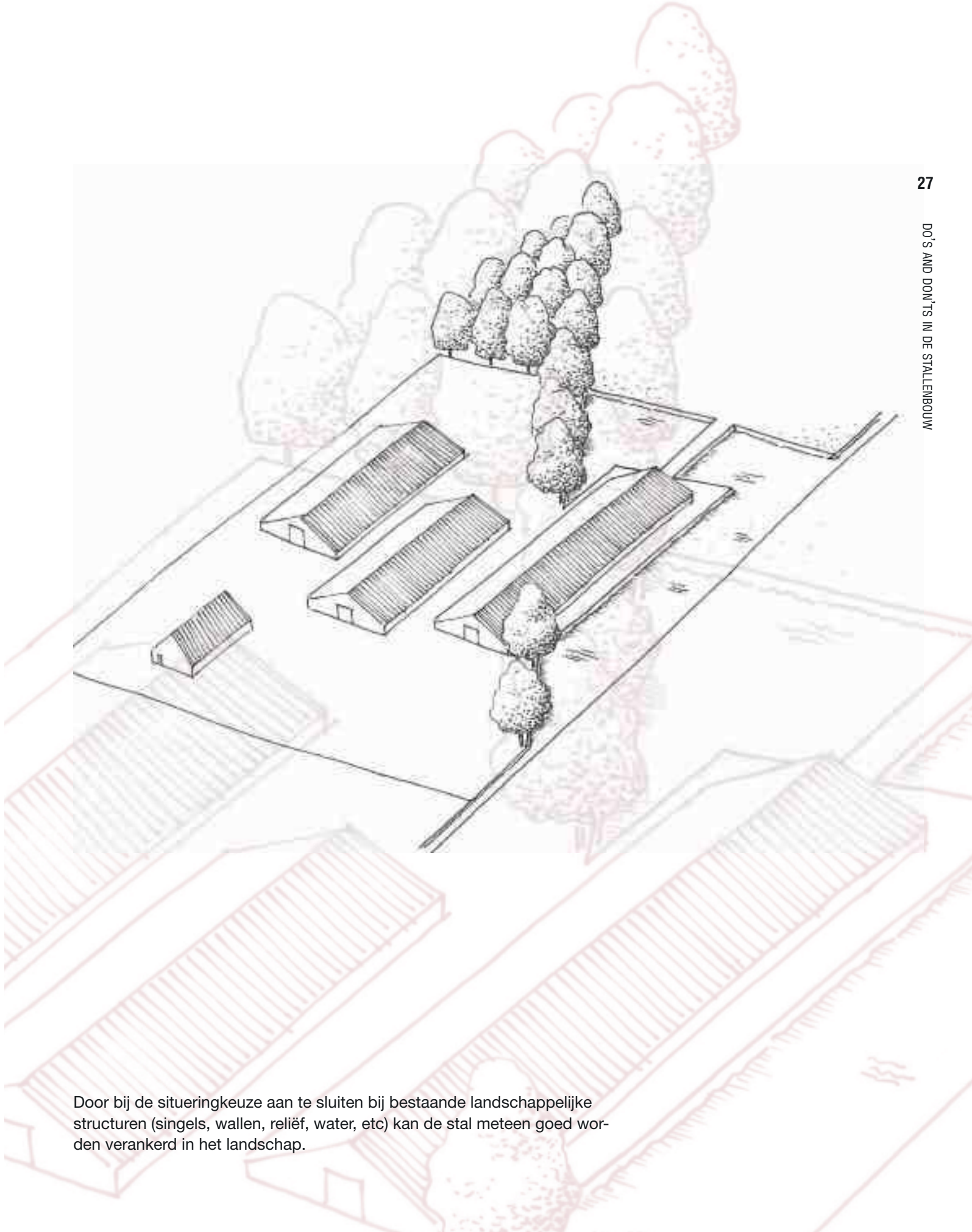

✓ Door bij erfbeplanting gebruik te maken van streekeigen soorten en onderscheid aan te brengen tussen beplanting op het voorerf (sier- en nuts) en op het achtererf (nuts), wordt de relatie tussen streek en erf versterkt.

Bij grote stallen zorgt beplanting van formaat, passend bij het formaat van de stal, voor een stevige groene achtergrond bij de stal

✓ Natte landschapselementen bieden (eventueel in combinatie met waterhuishouding) mogelijkheden om extra kwaliteit toe te voegen aan het erf.

Door bij de situeringkeuze aan te sluiten bij bestaande landschappelijke structuren (singels, wallen, reliëf, water, etc) kan de stal meteen goed worden verankerd in het landschap.

4. Verankeren van do's en don'ts in beleid, handreiking voor gemeenten

4.1 verankering in ruimtelijk beleid

In deze publicatie worden aanbevelingen gedaan om de kwaliteit van nieuwe stallen te vergroten zodat zij passen in het landschap en in het erfensemble. De meeste van deze aanbevelingen zijn relatief eenvoudig toe te passen en brengen geen hoge kosten met zich mee. Met deze aanbevelingen inspireren wij initiatiefnemers in het landelijk gebied om te bouwen met kwaliteit.

Een uitgave met inspirerende voorbeelden alleen is niet voldoende.

Verankering van de aanbevelingen in het ruimtelijk beleid is noodzakelijk en van belang voor een duurzame ruimtelijke kwaliteit. Het maakt het mogelijk om nieuwe ontwikkelingen bij te sturen, te stimuleren en te toetsen. Gemeenten kunnen de welstandsnota's op dit punt aanvullen of aanvullende regelingen opnemen in het bestemmingsplan.

Aan de hand van voorbeelden lichten we toe op welke wijze gemeenten kunnen bijdragen aan ruimtelijke kwaliteit in hun buitengebied. De toelichting heeft niet tot doel uitputtend te zijn, maar biedt verschillende inzichten en ideeën.

4.2 Voorbeelden van kwaliteitsbeleid erven en stallen

Provincie Groningen, Keukentafelgesprekken

De provincie Groningen beantwoordt de schaalvergrotingsproblematiek met de Nota Agrarische Bouwblokken en Landschap. In deze nota is, op basis van het kenmerkende onderscheid in landschapstypen een onderscheid gemaakt in zogenaamde groene, gele en witte gebieden.

Voor de groene gebieden geldt een 'Ja, mits beleid'. Gemeenten worden hier gevraagd op basis van ruimtelijke voorwaarden op bedrijfsniveau af te wegen of schaalvergroting kan plaatsvinden. Deze ruimtelijke voorwaarden zijn:

1. respecteren historische gegroeide landschapsstructuur
2. afstand houden tot ruimtelijke elementen
3. goede infrastructuurle ont-sluiting
4. zorgvuldige en evenwichtige ordening, maatvoering en vormgeving van de bedrijfsgebouwen
5. erfinrichting afgestemd op het zorgvuldig inpassen in het landschapstype.

Vanaf 1,5 ha is de provincie bij deze afweging betrokken. In een reeks keukentafelgesprekken tussen ondernemer, gemeente, provincie en welstand worden de schaalvergrotingsmogelijkheden op de specifieke locatie nader beschouwd. Op basis van de kwaliteiten van erf en landschap en rekening houdend met de ruimtelijke voorwaarden, wordt een erfinrichtingsplan opgesteld. Ook eventuele toekomstige uitbreidingen worden hierin opgenomen. Wanneer alle deelnemers van het keukentafelgesprek positief zijn over het erfinrichtingsplan, start de formele bestemmingsplanprocedure. Overige afspraken (o.a. over de aanleg en onderhoud van erfbeplanting) worden in een privaatrechtelijke overeenkomst tussen ondernemer, gemeente en provincie vastgelegd.

In de gele gebieden geldt een 'nee, tenzij beleid'. Er geldt een extra zware bewijslast om schaalvergroting te mogen realiseren. Vanaf 1 ha is de provincie bij deze afweging betrokken.

De witte gebieden zijn 'nee gebieden'. In deze gebieden is schaalvergroting beperkt tot een maximum bouwblok-grootte van 1 ha.

Meer informatie:

Provincie Groningen

www.provinciegroningen.nl

Postbus 610

9700 AP Groningen

telefoon 050 - 316 49 11

fax 050 - 316 49 33

info@provinciegroningen.nl

Provincie Limburg BOM+

BOM+ staat voor 'Bouwkavel op Maat Plus' en is een regeling op het gebied van de ruimtelijke ordening. De regeling is gericht op het mogelijk maken van (agrarische) bedrijfsontwikkelingen en tegelijkertijd winst behalen in omgevingskwaliteit. De regeling vloeit voort uit een initiatief van Provinciale Staten van Limburg. Deze hebben op 29 juni 2001 de motie uitgesproken, dat er bij ontwikkelingsplannen van agrarische bedrijven een 'integrale kwaliteitstoets' wordt uitgevoerd. Agrarische ondernemers die zich nieuw willen vestigen of willen uitbreiden, moeten aantonen op welke wijze dat ook een bijdrage levert aan de kwaliteit van een gebied.

BOM+ omvat een methode die de bedrijfsontwikkeling en de invloed daarvan op de omgeving inzichtelijk en toetsbaar maakt. De werkwijze van BOM+ begint met het aandragen van een concreet initiatief door de ondernemer aan de gemeente. De gemeente maakt een afweging op hoofdlijnen. Indien het initiatief past binnen het provinciaal omgevingsplan en het re-construcieplan, maar wijziging van het bestemmingsplan nodig is, moet de ondernemer een bedrijfsontwikkelingsplan (BOP) opstellen. Hierin geeft de ondernemer aan wat zijn plannen zijn, welke effecten de uitvoering daarvan heeft op de omgeving en welke tegenprestatie hij kan en wil leveren.

De ondernemer maakt een keuze uit maatregelen gericht op de omgevingskwaliteit om zijn tegenprestatie te bepalen. Een ondernemer 'verdient' op die manier zijn ontwikkelingsruimte. Geen tegenprestatie voor aantasting van de omgevingswaarden betekent geen ontwikkelingsruimte.

Voorbeelden van maatregelen zijn:

- waterbeheer
- openstellen voor recreatief medegebruik
- sloop van bedrijfsgebouwen elder
- architectonische vormgeving van nieuwe gebouwen

BOM+ is juridisch verankerd in de gemeentelijke bestemmingsplannen. Dat gebeurt door bij planherzieningen in de bestemmingsplanvoorschriften bepalingen voor het toepassen van BOM+ bij agrarische ontwikkeling op te nemen.

Meer informatie:
 Provincie Limburg
www.limburg.nl
 Postbus 5700
 6202 MA Maastricht
 Tel: +31 (0)43 389 99 99
 Fax: +31 (0)43 389 79 63
 postbus@prvlimburg.nl

Gemeente Tubbergen, verplicht landschapsplan

De gemeente Tubbergen heeft in het bestemmingsplan verplicht gesteld dat bij een bouwaanvraag met een bouwvolume van meer dan 500m³ een erfinrichtingsplan wordt toegevoegd. Vanaf 2000m³ dient een uitgebreider landschapsplan als onderlegger bij de bouwaanvraag ingediend te worden. Op deze manier wordt de ondernemer gestimuleerd om na te denken over de impact van zijn stal in het landschap. Het erfinrichtingsplan/ landschapsplan wordt gelijktijdig met de bouwaanvraag beoordeeld.

Meer informatie:
 Gemeente Tubbergen
www.tubbergen.nl
 Postbus 30
 7650 AA Tubbergen
 Tel : (0546) 62 80 00
 Fax: (0546) 62 81 11
gemeente@tubbergen.nl

Provincie Overijssel, ervenconsulent

In Overijssel kunnen particulieren voor begeleiding en advies bij erfontwikkelingen een beroep doen op de ervenconsulent. De ervenconsulent adviseert en ondersteunt, geeft voorlichting en begeleidt bij het maken van plannen, onder andere in het kader van 'Rood voor Rood' of 'Vrijkomende Agrarische Bedrijfsbebouwing' en andere bouwopgaven groter dan 500 m³. Samen met de gemeente zijn toetsingscriteria opgezet om tot een goede beoordeling / toetsing van plannen te komen. Deze toetsingscriteria bouwen inhoudelijk en procedureel voort op de aanwezige criteria voor de welstandstoetsing. De ervenconsulent organiseert met de gemeente een regelmatig terugkerend ervensprekkuur. Hier kunnen particulieren advies krijgen over veranderingen op en van hun erf. Ook kan een afspraak met de ervenconsulent op locatie worden gemaakt.

Meer informatie
 Het Oversticht
www.oversticht.nl
 Postbus 531
 8000 AM Zwolle
 Tel: 038 – 4213257
 Fax: 038 – 4218184
acoops@oversticht.nl

4.3 Aanbevelingen voor verankering kwaliteitsimpuls

Aanvullen welstandsnota's

In de welstandsnota's waarborgen gemeenten de kwaliteit van bebouwing. Wanneer het bebouwing in het buitengebied betreft, lopen de welstandscriteria tussen de gemeenten uiteen. Bovendien bieden de gebiedscriteria voor het buitengebied of de objectcriteria voor agrarische bedrijfsbebouwing weinig houvast bij de welstandsbeoordeling van nieuwe bouwvormen, zoals serrestallen en boogstallen. De do's en don'ts over kwaliteit van het gebouw in deze brochure zijn bedoeld om de welstandsnota's mee aan te vullen.

De kwaliteit van erven en erfinrichting kan met welstandsnota's niet worden gewaarborgd. De Woningwet laat een toets op erfinrichting niet toe. Uiteraard kan de welstandscommissie wel vrijblijvend adviseren over de inrichting van het erf. Sommige welstandsnota's geven een uitgebreide toelichting over erfinrichting en erfbeplanting, en bieden voldoende mogelijkheden voor een helder advies. Niet alle welstandsnota's besteden echter aandacht aan de erfenmerken. Wij adviseren de welstandsnota's op dit punt uit te breiden.

Van reguleren naar inspireren

Met inspirerende voorbeelden en door te stimuleren kan het kwaliteitsdenken over erven van de grond komen. Bij voorkeur worden initiatiefnemers aan het begin van het planproces hier op gewezen. Dit kan bijvoorbeeld door aan het gemeenteloket informatieve brochures over bouwzaken, ruimtelijke ordening of landschap te verstrekken.

Het eerste overleg over de bouwaanvraag van een nieuwe stal wordt bij voorkeur meteen in overleg met een deskundige op het gebied van landschap gedaan. Advies over situering, erfbeplanting etc. kan dan in samenhang met bedrijfsmatige randvoorwaarden en milieutechnische eisen worden gezien. De ervenconsulent kan initiatiefnemers begeleiden en op weg helpen in het planproces.

Flexibel bouwblok

De huidige bouwblokgrenzen vormen in sommige gevallen eerder een belemmering voor kwaliteit dan een garantie. Gebouwen komen niet goed tot hun recht en het erfensemble boet in aan kwaliteit wanneer binnen het bouwblok te dicht op elkaar wordt gebouwd. Voor het bouwen buiten het bouwblok is vrijstelling nodig. Dat proces duurt langer en brengt meer onzekerheid met zich mee. Hier zou iets tegenover moeten staan om bouwen buiten het bouwblok te stimuleren (bijvoorbeeld gratis advies). Tegelijkertijd kan de gemeente op het moment van vrijstelling kwalitatieve eisen stellen aan de bouw en aan de erfinrichting. In een privaatrechtelijk contract tussen gemeente en ondernemer kunnen de kwalitatieve verplichtingen die niet in het bestemmingsplan geregeld kunnen worden, een plek krijgen.

Integrale erfinrichtingsplannen

De voorbeelden uit Limburg, Groningen en Tubbergen laten zien dat een integraal erfinrichtingsplan een goede basis vormt voor (een gesprek over) ruimtelijk kwaliteit. Ondernemers 'verdienen' in deze voorbeelden als het ware hun uitbreidingsruimte, doordat zij zelf investeren in kwaliteit van gebouw, erf en landschap. Bij grootschalige ("mega") ontwikkelingen zou de inzet van landschapsarchitecten en architecten verplicht gesteld moeten worden.

Stimuleringsfonds

Provincie en gemeenten kunnen overwegen om gezamenlijk een architectuur-stimuleringsfonds voor bouwen op het agrarisch erf op te zetten.

Eventuele meerkosten in het ontwerpproces of bij de bouw kunnen uit dit fonds worden vergoed.

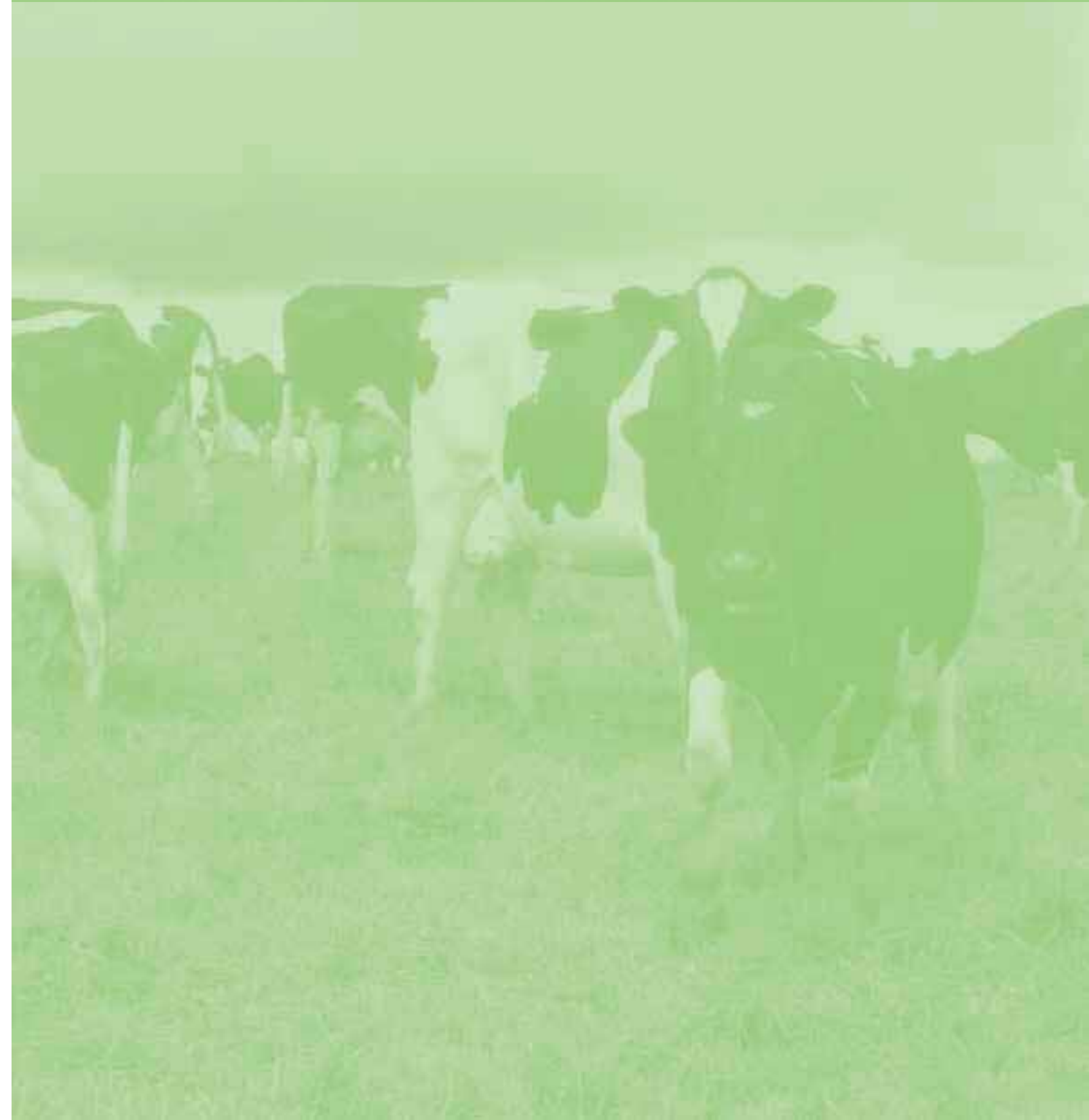
Beplanting in een ruime jas

De aanleg van singels / erfbeplanting rondom een nieuwe stal wordt vaak als een belemmering ervaren i.v.m eventuele toekomstige uitbreidingen. Van belang is om in het landschapsplan aandacht te besteden aan toekomstige uitbreidingsplannen. Bijvoorbeeld door de beplanting in een ruimer jasje rondom de stal / het erf te realiseren. Eventueel kan een gemeente er voor kiezen om tegelijk met de aanleg van beplanting een kapvergunning af te geven, zodat de ondernemer vrij is om bestaande beplanting te verwijderen wanneer deze nieuwbouw in de weg staat.

KWALITEITSIMPULS STALLENBOUW OVERIJSEL

2

Stallenbouw in de melkveesector

Inhoudsopgave

1. kenmerken van melkveehouderij

- 1.1 kengetallen
- 1.2 ruimtelijke kenmerken
- 1.3 staltenmerken

2. melkveesector heeft meer ruimte nodig

3. nieuwe staltypen

- 3.1 open frontstal
- 3.2 sheddak of zaagtandstallen
- 3.3 serrestal
- 3.4 boogstal
- 3.5 vrijloopstal met 'vlinder'dak
- 3.6 'megastal'

4. aandachtspunten kwaliteit van melkveestallen

- 4.1 open frontstalaandachtspunten voor relatie melkveestal, erf en landschap
- 4.2 aandachtspunten per staltype

5. voorbeeldstallen met kwaliteit

literatuur

1. Kenmerken van de melkveehouderij

1.1 Kengetallen

In Nederland komen 22.300 bedrijven voor met melk- en kalfkoeien. In totaal tellen deze bedrijven een kleine 1,5 miljoen stuks vee. Overijssel is de provincie met de meeste melkveebedrijven (4011) en heeft de één na grootste melkveestapel met 228.000 koeien (Friesland heeft 258.000 stuks vee op 3.264 bedrijven). Het aantal koeien per bedrijf in Overijssel ligt momenteel tussen de 30 en de 70.

(bron: LEI, land- en tuinbouwcijfers)

1.2 Ruimtelijke kenmerken

De melkveehouderij komt verspreid over heel Overijssel voor. In Salland, Twente, Rouveen en de IJsseldelta komen de meeste bedrijven per km² voor. Van oudsher komt veeteelt voor op de wat lagere, nattere delen van het land en akkerbouw op de hogere en drogere delen.

Op het erf bevinden zich naast een loopstal en de bedrijfswoning een machineberging, mestsilo, kuilplaatsen en voedersilo's.

<

Afbeelding van een melkveebedrijf
bron: www.iselinge.nl

De koeien zijn over het algemeen gehuisvest in ligboxenstallen. De eerste ligboxenstallen dateren uit de jaren '70. In die tijd werd, naast baksteen, ook volop met damwandplaten gebouwd.

In de ligboxenstallenbouw is onder andere van belang:

- Korte loopafstanden tussen de gebouwen op het erf van belang (arbeidsbesparing).
- Voldoende eet-, loop- en slaapruimte per koe (is 7 m²).
- Looplijnen in de stal (koeien moeten zich vrij kunnen bewegen, zonder dat ze elkaar in het nauw drijven).
- Een goede ventilatie in de stal, voor de gezondheid van de dieren en de verzorger. Natuurlijke ventilatie van stallen houdt de luchtkwaliteit tegen lage kosten op een aanvaardbaar niveau. De oriëntatie van de stal is daarbij van belang. Gesloten stallen worden bij voorkeur met de lange zijde loodrecht op de overheersende windrichting geplaatst (op het zuidwesten). Bij een openfrontstal wordt de zijgevel idealiter naar het zuidoosten gericht (i.v.m optimale zoninstraling).
- Beplanting langs de ventilerende gevel belemmert de natuurlijke ventilatie in de stal en dient minimaal op 10 meter afstand geplaatst te worden.
- De noordoostgevel dient bij voorkeur dicht te zijn of afgesloten te kunnen worden gedurende koude winterdagen om koudeval in de stal te voorkomen. Dit kan bijvoorbeeld met behulp van winddicht windbreekgaas.

2. Trends in de melkveebedrijven: sector heeft meer ruimte nodig

De melkveehouderij is tot nu toe vooral gericht op het gezinsbedrijf met rond de 60 stuks melkvee. Momenteel doet zich echter een aantal trends voor die tot transformatie van de huidige bedrijven zal leiden:

Meer koeien

Het gemiddeld aantal koeien per bedrijf zal naar verwachting de komende jaren flink toenemen. Het aantal melkveebedrijven zal verder afnemen, de bedrijven die doorgaan worden groter. Mogelijk zal het melkquotum verdwijnen, waardoor een verdere groei van het aantal dieren per bedrijf zal plaatsvinden. Geschat wordt dat over een paar jaar het gemiddeld aantal koeien per bedrijf 150 bedraagt. Ook bedrijven met 1000 koeien zullen in de nabije toekomst voorkomen.

Grote melkveestall met veel licht
bron: Wim Meulenkamp, ROM3D

24 uur op stal

Door de toename van het aantal dieren wordt de huiskavel in sommige gevallen te klein voor het weiden van de koeien. Bovendien neemt de arbeidsintensiteit op het bedrijf toe en weidegang kost tijd. Een oplossing is dan dat de koeien het hele jaar door op stal staan. In combinatie met een automatische melkrobot, waar de koeien zichzelf melden om gemolken te worden en eventueel een automatisch voedersysteem, kan een bedrijf met 100-150 koeien nog steeds door 1 gezin gerund worden. Wanneer de hoeveelheid weidegang die de koeien krijgen afneemt, neemt het belang van een goede huisvesting toe. Dit uit zich onder andere in meer loopruimte en hogere eisen aan licht en lucht in de stal.

Meer loopruimte

Runderen zijn sociale dieren en doen van nature bijna alles in groepsverband. Als ze de mogelijkheid krijgen, stemmen ze hun gedrag op het gebied van eten en rusten op elkaar af. Voldoende eet- en slaapplekken voor alle dieren om dit tegelijk te kunnen doen, is van belang. Bovendien moet er in de stal voldoende loopruimte zijn, zodat confrontaties tussen ranglagere en dominante dieren vermeden kunnen worden. Voor koeien die het hele jaar rond op stal staan, moet de stal worden aangepast om de dieren meer loop-, eet- en slaapruimte te geven. Bij een gelijk aantal dieren op

een bedrijf zal de stal al 1,5 tot 2 x zo groot worden. ASG Lelystad doet momenteel onderzoek naar de mogelijkheden voor vrijloopstallen in Nederland (zie paragraaf 3). Ervaringen uit het buitenland (VS en Israël) leren dat er dan 20 tot 30 m² per koe nodig is. (ter vergelijking: in de ligboxenstal is dat 7 m² per koe).

Een stal in aanbouw zonder ligboxen in Israël
bron: AGS Veehouderij

Lucht en licht

Het klimaat binnen en buiten beïnvloedt het gedrag en het welzijn van de koeien. De koeien zijn met name gevoelig voor hoge temperaturen. De aanvoer van voldoende frisse lucht is dan ook cruciaal voor de gezondheid van de dieren en de melkproductie.

Directe instraling van zonlicht dient in de zomer beperkt te worden om hittestress te voorkomen. Onder minder warme omstandigheden is zonlicht juist gunstig: het verwarmt de dieren en heeft een dodelijk effect op veel (schadelijke) organismen.

Bij temperaturen tussen de -10 en de 22° kan een koe goed haar warmte kwijt. Lagere temperaturen hebben consequenties voor de melkgift.

Licht en lucht in de stal
bron: ID Agro

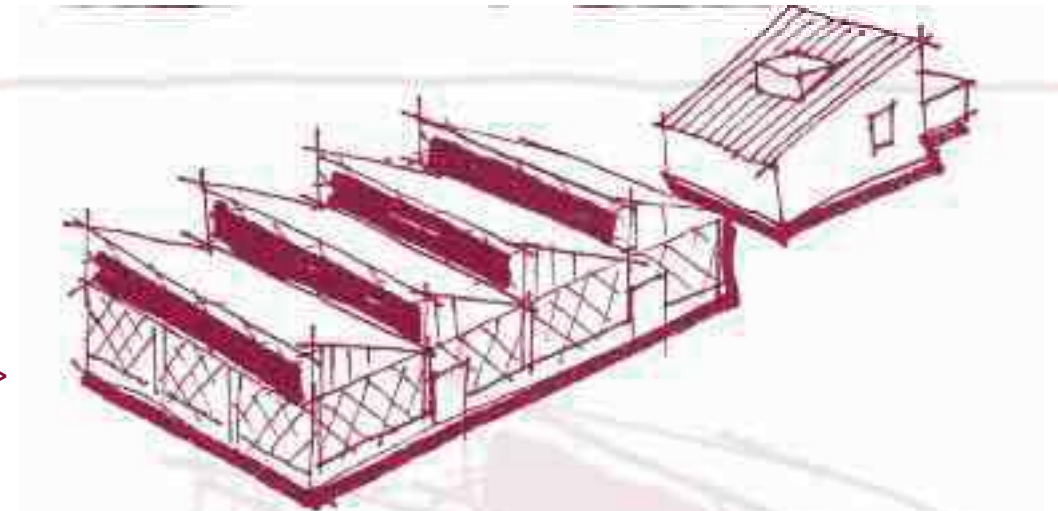
3. Nieuwe staltypen

3.1 open frontstal

De hiervoor beschreven trends hebben invloed op de stallenbouw in de melkveesector. Zowel voor de inrichting van de stal als voor het exterieur worden nieuwe stalconcepten ontwikkeld en uitgetoetst. We richten ons hier op de aan de buitenzijde zichtbare ontwikkelingen in de stallenbouw, zoals: nieuwe vormen van ventilatie o.a. via de zijgevels en de daken, lichtdoorlatende daken en gevels (gebruik maken van windbreekgaas en schaduwdoek), introductie van boogvormige daken (voor een goede overspanning van windbreekgaas en schaduwdoek).

De laatste jaren hebben nieuwe staltypen hun intrede gedaan in de melkveehouderij, die inspelen op deze ontwikkelingen. Deze paragraaf beschrijft de constructie van de nieuwe staltypen. In paragraaf 4 worden aandachtspunten genoemd voor de landschappelijke inpassing ervan.

3.2 Sheddak of zaagtandstallen

Schets van een sheddakstal
bron: Het Oversticht

De directe instraling van zonlicht dient zoveel mogelijk beperkt te worden in een (melkvee)stal. De ventilatie mag daarbij geen belemmeringen kennen. De constructie van een sheddak voldoet daaraan. Een sheddak heeft de vorm van een zaagtand waarvan de noordzijde open is. De zijgevels kunnen open zijn en met windbreekgaas worden gesloten.

Een voordeel van het zaagtanddak is de beperkte hoogte, ongeacht de breedte van de stal. De stal is hierdoor ook makkelijk uit te breiden. Bij een zijgevelhoogte van ruim vier meter is de nokhoogte maar 7,2 meter. Bij een zadeldakconstructie neemt de hoogte van het dak flink toe, naarmate het staloppervlak groter wordt.

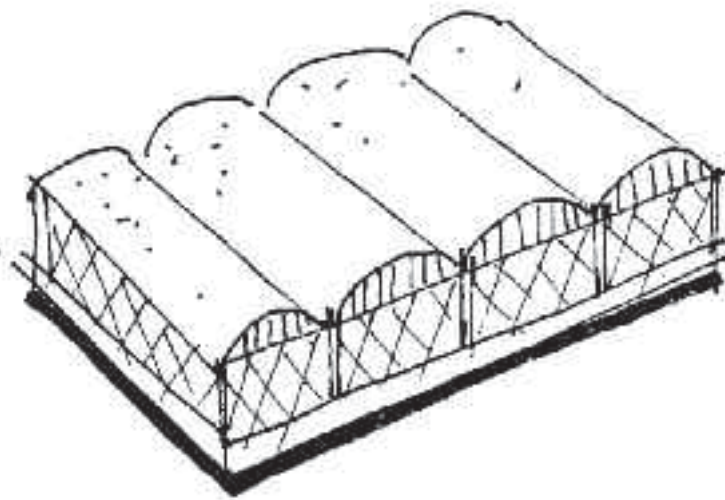
De dakhelling is in alle gevallen 22°. De dakplaten zijn zogenaamde sandwichplaten en bestaan uit metalen profielplaten met daartussen polystyreen isolatiemateriaal. Ze hebben een dikte van 14 cm. Doordat de platen gekoppeld worden met metalen H-profielen, kunnen ze zeer snel gelegd worden. De constructie van de dakplaten is zo sterk dat een vrije overspanning mogelijk is van ruim zeven meter.

Sheddakstallen
bron: Het Oversticht

3.3. Serrestal

Schets van een serrestal
bron: Het Oversticht

De serrestal wordt gekenmerkt door een systeem van tunnelframes die reeksen boogvormige daken vormen. De stal is relatief eenvoudig uit te breiden door de bestaande tunnels te verlengen, of door een nieuwe tunnel toe te voegen. De dakbedekking bestaat uit één of twee lagen kunststof folie met daaroverheen een schaduwdoek. Op die manier komt er wel daglicht, maar geen directe zon in de stal. Ventilatie vindt plaats via de zijgevels. De gevels van de stal worden opgetrokken uit een lage keerwand met daarboven een windbreekgaas of een ventilatiegordijn. Bij serrestallen geldt dat de stal niet substantieel hoger wordt, wanneer de afmetingen van de stal toenemen.

De investering in een serrestal bedraagt 2/3 tot de helft van de kostprijs van een gangbare stal. Materialen zijn goedkoper en de stal is snel te plaatsen.

Verlichting in de stal is een aandachtspunt. Het licht dat van buiten naar binnen gaat, komt andersom immers weer terug. Met name bij serrestallen is beplanting rondom de stallen niet gewenst, het belemmert de ventilatie.

Situering serrestal
bron: ID Agro

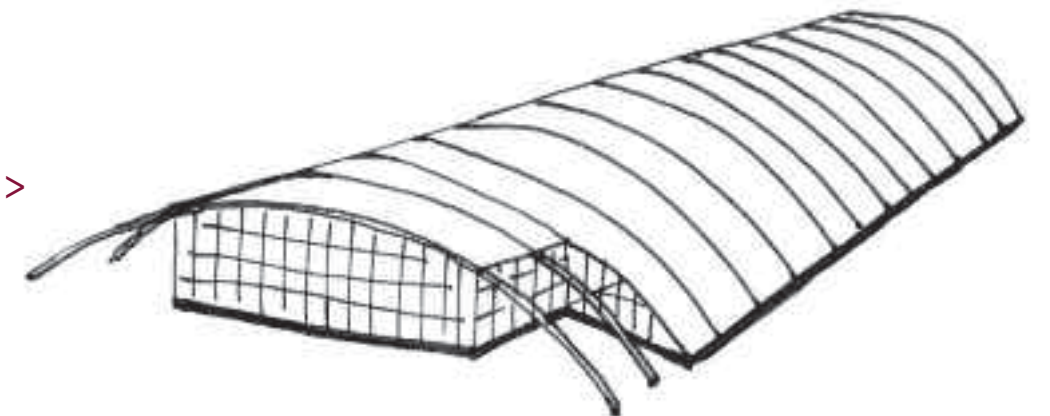
Serrestallen
bron: Het Oversticht

3.4. Boogstal

De boogstal bestaat uit een kolomloze boogvormige overspanning van 25 tot maximaal 50 meter breed en een hoogte van 6 tot maximaal 12 meter. De bovenbouw is opgebouwd uit stallen vakwerkliggers bekleed met windbreekgaas en foliemateriaal. De kopgevels kunnen eventueel naar binnen worden geklapt om een overkapte buitenruimte te maken. De bovenbouw steunt op strookfundering, maar is ook toe te passen op conventionele on-

Schets van een boogstal
bron: Het Oversticht

derbouw. De boogstal is makkelijk te demonteren en te verplaatsen. De kosten zijn lager dan bij een traditionele melkveestal. Groot voordeel van de boogstal is het ontbreken van spanten en poten in de stal, waardoor een flexibele stalinrichting mogelijk is.

<

Boogstal te Dieteren (Limburg). In de stal is ruimte voor 80 melkkoeien, 65 stuks jongvee, 200 schapen. De kleur van het dak wordt bepaald door het schaduwdoek. Hier is gekozen voor een opvallende kleur groen. Schaduwdoek is echter ook in andere kleuren, zoals donkergroen of zwart, te verkrijgen. Een andere meergedekte kleur voor de stal heeft de voorkeur.

3.5. Vrijloopstal met 'vlinder'dak

In Israël zijn voorbeelden te vinden van grote open stallen, die geen ligboxen hebben en alleen bestaan uit een bovenbouw. Op de foto is een voorbeeld te zien van een dak met verschuifbare platen. De twee lager gelegen dakdelen kunnen, voor een optimale ventilatie, open worden geschoven onder de hoogste dakplaat. De stal is ingericht als een overdekt weiland: de koeien lopen vrij en mesten in de stal. Door de goede ventilatie via de zijkanten (eventueel aangevuld met grote ventilatoren) kan de mest snel drogen en kan een dunne laag mest in de stal blijven liggen. Bij de afmetingen van de stal wordt uitgegaan van 20m² per koe.

<

Een vrijloopstal met vlindervormig dak in Israël
bron: ASG Veehouderij

3.6 Traditionele stal met zadeldak

Meest voorkomend en nog steeds veel gebouwd is de traditionele stal met zadeldak. Tegenwoordig komt dit staltype in steeds grotere maatvoering voor of als variant met een open gevel (open frontstal).

De term 'megastal' wordt gebruikt voor stallen op één locatie met minstens 250 melkkoeien. ('Megastal in beeld', Alterra). Overijssel telt in 2005 zes megastallen in de melkveehouderij (bron: GD, 2005). De koeien kunnen in 1 stal gehuisvest zijn, maar ook verspreid over meerdere stallen op het erf.

^

Voorbeeld van een megastal
bron: Wageningen UR, Alterra

Steeds vaker worden op het erf stallen gebouwd, waarvan één gevel open is. Deze zogenaamde open frontstallen zorgen voor een goede ventilatie in de stal. Voordeel van deze constructie is dat de stal luchtiger en daardoor minder volumineus oogt. Een aandachtspunt is de lichtuitstraling van deze stallen. Met name in de wintermaanden zijn deze stallen duidelijk zichtbaar in het landschap. (zie paragraaf 4)

Stal met open gevel
bron: Het Oversticht

4. Aandachtspunten kwaliteit van melkveestallen

De introductie van nieuwe stalvormen en grotere stallen heeft consequenties voor de kwaliteit van het landschap, het erfensemble en het individuele erf. Het traditionele boerenerf verdwijnt en maakt plaats voor een groter en moderner erftype. In de meeste gevallen gaat dat geleidelijk. De bestaande ligboxenstal wordt uitgebreid in aansluiting op de bestaande bebouwing en er wordt een nieuwe stal(type) toegevoegd.

Soms ontstaat er een geheel nieuw erf of worden stallen gebouwd die qua maatvoering en vormgeving geen enkele relatie hebben met de bestaande bebouwing. Vanuit ruimtelijke kwaliteitsaspecten vraagt die verandering van het agrarische erf om een zorgvuldig ontwerpproces, met aandacht voor de kwaliteit van de bebouwing en inpassing van de bebouwing in het landschap en op het erf.

In het eerste deel van deze publicatie worden algemene aanbevelingen gedaan voor de kwaliteit van stallen en de inpassing ervan in het landschap en op het erf. In deze paragraaf gaan we nader in op specifieke aandachtspunten voor enkele typen melkveestallen.

De aandachtspunten worden beschreven op het niveau van het landschap, het erfensemble (samenspel van bebouwing en beplanting), de erfstructuur (ligging en oriëntatie van gebouwen, erfbeplanting), de erfinrichting en op het niveau van de gebouwen.

4.1. Aandachtspunten voor relatie melkveestal, erf en landschap

Een goede aansluiting van nieuwe stallen in het landschap en op het erf vraagt om een zorgvuldige begeleiding door een landschapsarchitect. Hij kan ervoor zorgen dat de nieuwe ontwikkelingen worden afgestemd op de bestaande kwaliteiten van erf en landschap. Dit is maatwerk en per individueel geval zal een afweging moeten worden gemaakt. De mogelijkheden hangen af van het landschapstype en het erftype.

Landschap

Overijssel is te verdelen in 10 streken. In elke streek heeft het landschap, met daarin haar erven specifieke kenmerken en verdient het vanuit de ontwikkelingen in de melkveehouderij specifieke aandacht (Catalogus van boerderijen en erven). Globaal kennen we in Overijssel open landschappen (veenlandschap, heide- en veenontginningen en polders) en coulissenlandschappen (essen en kampen).

In het kleinschalige coulissenlandschap bieden het reliëf en de grote hoeveelheid opgaande beplanting aanknopingspunten om stallen in te passen op het erf en in het landschap. Het groene decor is reeds aanwezig, bij de situering van nieuwbouw is het zaak daar op een zorgvuldige manier op aan te sluiten of dit decor te versterken door aanleg van nieuwe beplanting.

De jongere, open landschappen (polders en jonge ontginningen) lenen zich vanwege de maatvoering en de modernere uitstraling van het landschap, veelal goed voor een verdere schaalvergroting en modernisering van de erven. Aandachtspunt daarbij is dat de doorzichten tussen erven in stand blijven, zodat de openheid beleefbaar blijft vanaf de weg.

Erfstructuur

Op het niveau van de erfstructuur is het van belang aan te sluiten bij de historisch gegroeide structuur, dat betekent dat nieuwbouw plaatsvindt:

- In veenlinten: achter de bestaande bebouwing, in de lengterichting met kavelbeplanting langs de zijden
- In besloten essen- en kampenlandschap: als cluster in samenhang met (losse) beplanting, waar gebouwen op erf in losse strooiing staan
- In open jonge ontginningenlandschap en polderlandschap: als compact blok met singelbeplanting.

Erfinrichting

- Maat van beplanting in relatie tot bebouwing. Een enkele bomenrij rondom een grote stal wekt teveel de indruk van 'schaamgroen' waarachter de stal is verstopt.
- Relatie tussen bouwblok en bouwperceel. (bebouwd en onbebouwd oppervlak dient ongeveer 1 op 1 te zijn).

4.2 Aandachtspunten per staltype

Nieuwe stallen op het erf vragen om een zorgvuldige ordening t.o.v. de bestaande bebouwing en aandacht voor de architectuur van de stal. In deel 1 staat beschreven wat verstaan wordt onder een zorgvuldig kleur- en materiaalgebruik, detaillering, vormgeving en maatvoering. Per staltype worden hieronder aanvullende aandachtspunten gegeven om de kwaliteit van de stal op het erf te vergroten.

Open frontstal

Open frontstallen zijn transparanter dan de traditionele stallen met zadeldak. Deze stallen ogen vriendelijker (minder stenig) in het landschap. Bij symmetrische open stallen is het aan te bevelen om de open zijde naar het landschap toe te richten. Open frontstallen die asymmetrisch zijn (open kant heeft hogere nok dan de gesloten kant) leveren de meeste kwaliteit wanneer de open gevels naar het erf zijn gericht. Op die manier wordt het erfensemble versterkt. Wanneer de open gevel naar het landschap is gericht, keert de stal zich als het ware van het erf af, waardoor de binnen- en buitenwereld op het erf onherkenbaar worden.

Serre-, boog- en sheddakstallen

Serre-, boog- en sheddakstallen wijken in grote mate af van de traditionele bebouwing op het boerenerf. Daardoor valt dit staltype extra op. Voor de situering van deze stallen is het van belang dat de stal niet het erfensemble gaat domineren (boerderij blijft blikvanger, ligging niet aan de openbare weg en achter de boerderij). Wij adviseren om per locatie na te gaan of dit staltype in te passen is op het erf/ in het landschap. Soms is het vanwege de bestaande kwaliteiten van erf en landschap aan te raden om voor een traditioneel staltype te kiezen.

Voor de architectuur van de serrestal geldt nog een aantal aandachtspunten:

- Symmetrie in de hoofdvorm van de kopse gevels
- Alleen gedekte, donkere kleuren toepassen
- Langgevels zijn transparant in vormgeving en materialisering; er vindt geen geleiding plaats in de gevelwand
- Gevelmateriaal zoveel mogelijk tot op maaiveld laten doorlopen
- Plint; geen beton, aansluiten bij gevel in kleur en mogelijk ook in materiaal
- Technische installaties zoveel mogelijk in de stal oplossen of aan erfzijde van de stal opnemen.

De plint sluit in kleur- en materiaalgebruik niet aan bij de gevel. Hierdoor krijgt de stal een in het oog springende, stenige rand.

Bron: ID Agro

In de gevelwand zijn verschillende materialen en kleuren toegepast en er zijn details aan de buitenkant van de gevel geplaatst. Het totaal vormt een rommelig, industrieel beeld. Links op de foto is een opblaasbare wand zichtbaar. Door de kleur en het materiaal van deze wand wordt het industriële, rommelige karakter van het gebouw extra benadrukt. Bron: Het Oversticht

Verlichting

De open stallen en de serrestallen hebben de discussie aangewakkerd over een nieuw fenomeen in het buitengebied: lichtvervuiling. Tot nu toe kampte alleen de glastuinbouw daarmee. In principe is de verlichting in de stallen 8 uur per dag uit. Vooral in de winter en in het najaar kan de binnenverlichting in de stallen echter tot overlast bij omwonenden leiden. Een deel van de problematiek kan ondervangen worden door de lampen hoog in de stal te hangen, zodat er geen direct zicht op de armaturen is. Ook met schermen rondom de lampen, of door de lampen naar beneden te richten, kan de uitstraling van licht beperkt blijven. Een andere mogelijkheid is om schaduwdoek aan de binnenzijde van de stal aan te brengen. Door in overleg met de sector regels te stellen aan de intensiteit van de uitstraling en de tijden waarop de verlichting aan is, en deze regelgeving goed te communiceren, kan tevens onbegrip worden weggehaald bij de omwonenden.

Nieuwe concepten voor megastallen

De schaa sprong naar megastallen vraagt om een nieuwe benadering van stallenbouw. Vijf keer zoveel koeien op het erf, kan niet opgelost worden met vijf keer voortzetten van het bestaande. De bestaande erf typen beschikken over het algemeen niet over de capaciteit om dergelijke programma's op te vangen. Nieuwe stal- en erfconcepten zijn nodig om antwoord te geven op dit vraagstuk.

In verschillende pilotprojecten wordt geëxperimenteerd met het vraagstuk van schaalvergroting en stallenbouw. Voorbeelden zijn de projecten 'Cowmunity' en 'Bouwen in het landschap. Het kan ook anders'. In deze voorbeelden wordt onder andere de 'patiostal' van Skets uitgedacht. (zie afbeelding). In de binnenruimte die ontstaat, is ruimte voor opslag en machines, waardoor verrommeling rondom het erf wordt tegengegaan. De provincie Overijssel en LTO hebben een gezamenlijke studie uitgevoerd onder de noemer 'Ruimte voor het boerenerf'. In deze studie is onderzocht hoe het bouwblok van de toekomst er voor verschillende agrarische bedrijfstakken uit kan komen te zien en hoe flexibel om kan worden gesprongen met de verwachte groei van erven.

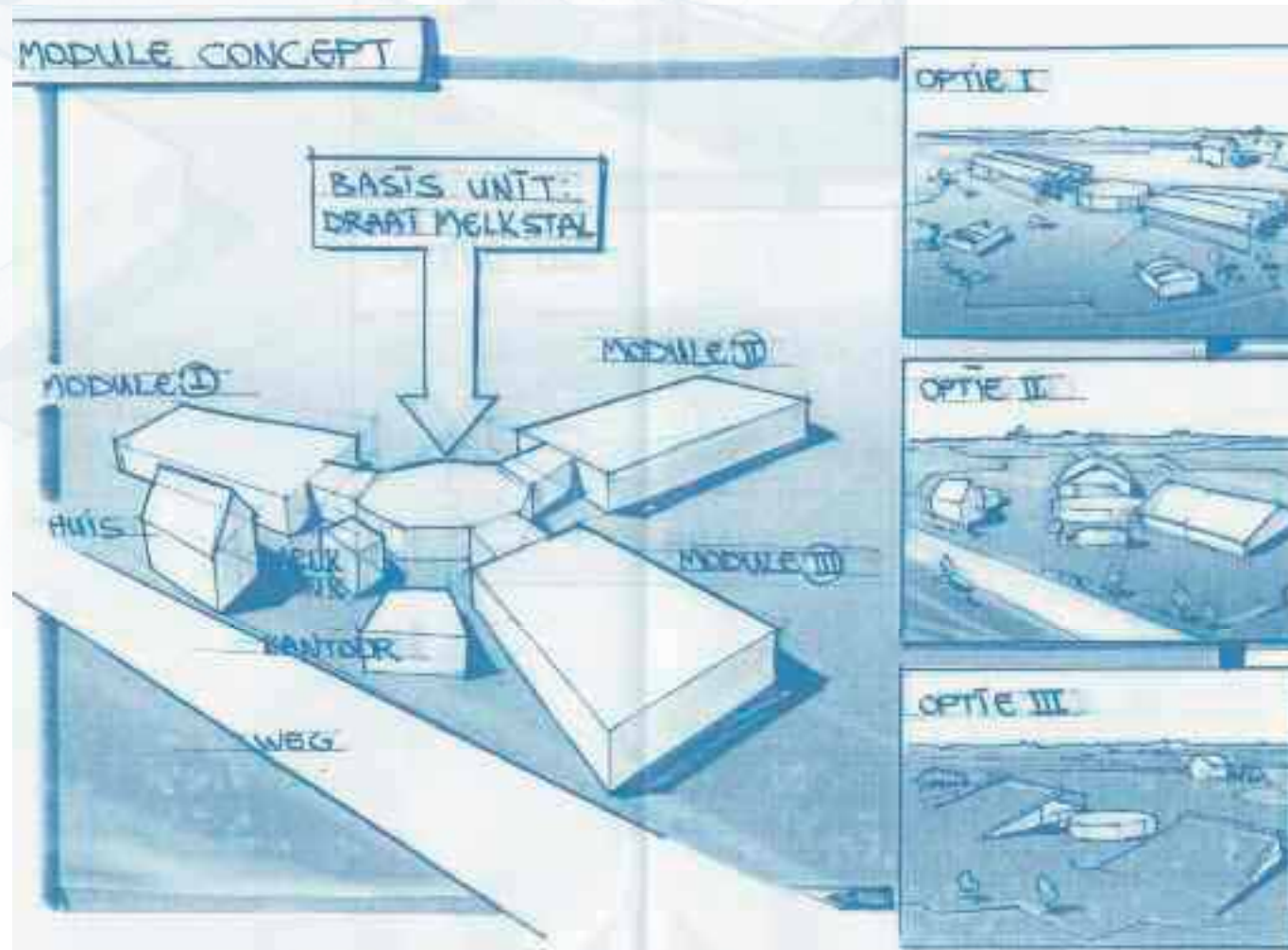
Patiostal
Bron: Skets

Grote stallen kunnen optisch verkleind worden door in het dak variatie aan te brengen. Bij melkstallen kunnen functies met een lagere nokhoogte (bijvoorbeeld melklokaal) ook aan de buitenkant zichtbaar worden gemaakt. Door deze in lagere volumes onder te brengen, wordt het volume van het gebouw optisch kleiner.

Door variatie in het dak, oogt de stal kleiner.
Bron: Het Oversticht

^
Schets van een stal bestaande uit meerdere modules en een centrale melkcarroussel
Bron: Animal Sciences Group

In plaats van 1 grote stal, kunnen de koeien ook ondergebracht worden in meerdere, geschakelde stallen. Richtlijn is dat er 75 koeien in 1 stal bijeen staan. Door verschillende eenheden te maken, oogt het volume van het totale gebouw minder fors. De melkrobots en voedersystemen kunnen wel gecentraliseerd worden.

5. Voorbeeldstallen met kwaliteit

Stal in Eerde
bron: Het Overzicht

Landgoed Eerde, biologisch agrarisch bedrijf, met nieuwbouw potstal en wagenloods. Eigenaar is Vereniging Natuurmonumenten. De herkenbaar nieuwe schuren voegen zich door hoofdvorm, materiaal en kleur naadloos in het erfensemble en in het landschap.

Boerderij Klein Oldenaller in Putten. Biologisch melkveebedrijf. De koeienstal is in 2000 nieuw gebouwd. Er is plaats voor ongeveer 85 koeien en 40 stuks jongvee. Door de ingetogen kleurstelling, het natuurlijke materiaalgebruik en de zorgvuldige detaillering is de stal van hoogwaardige kwaliteit.

Boerderij Klein Oldenaller, stal van
hoogwaardige kwaliteit in Putten
bron: Het Overzicht

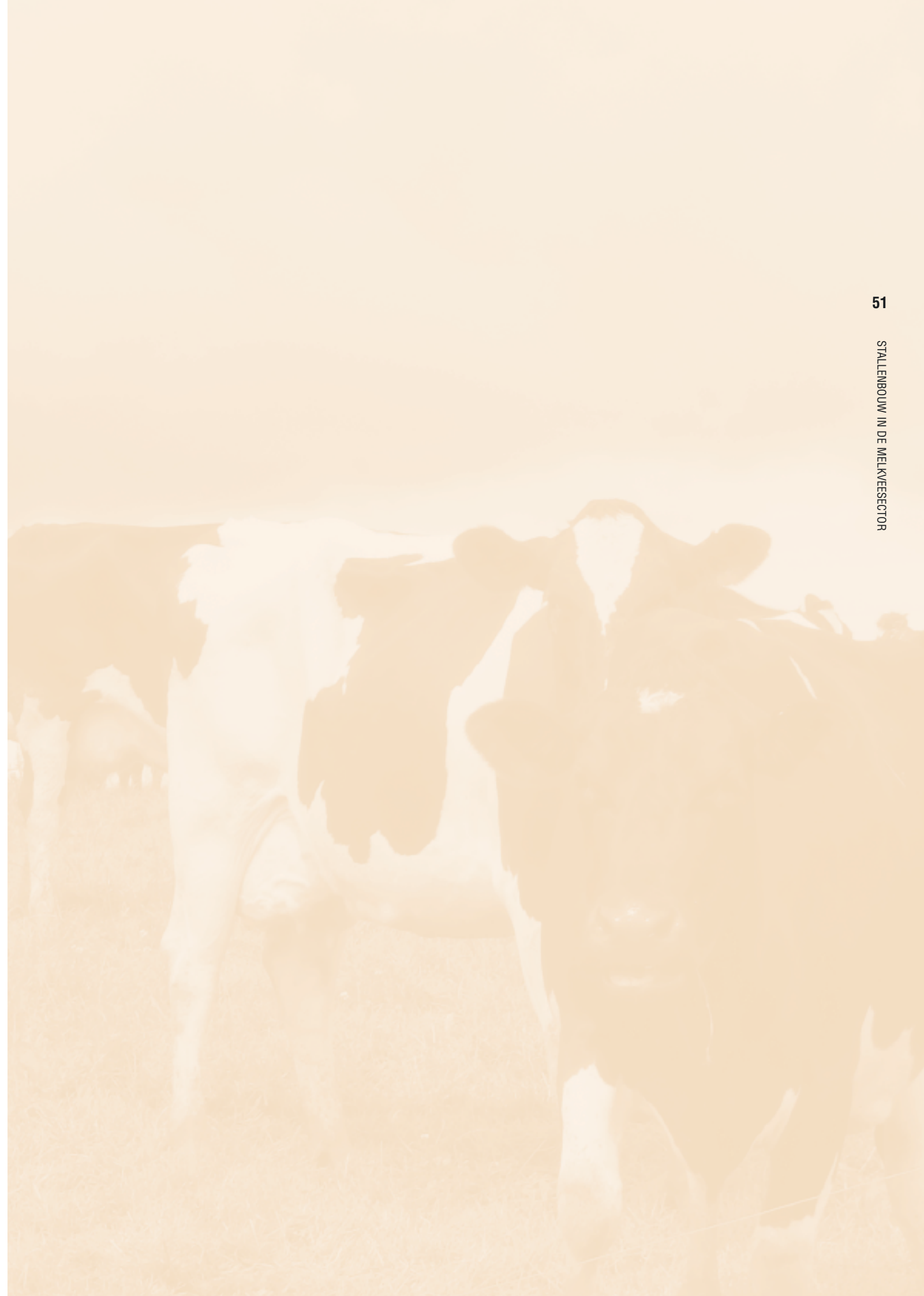
Stal in Lignières, Zwitserland
bron: werk, bauen + wohnen 7-8, 2006

Veeschuur in Lignières (Zwitserland). Een kleine stal voor 30 koeien. Door de vormgeving van het dak en het materiaalgebruik (grotendeels hout) sluit de stal goed aan bij de landschappelijke kwaliteiten van dit heuvellandschap. De lichtuitstraling van deze stal is echter fors.

Impressie van een nieuwe Groningse stal
bron: Agrarisch landschappelijk bouwen,
Jan Giezen

Stal ontworpen in opdracht van ANV Wierde en Dijk. De door architect Jan Giezen ontworpen stallen voor het landschap van Groningen sluiten door hun forse dakvormen goed aan bij de regionale architectuur. De kosten voor deze stallen zijn echter veel hoger dan bij reguliere stallenbouw.

DE OPGAVE

De familie Grobben staat voor de opgave om, in het kader van de herinrichting Enschede Zuid, hun melkveebedrijf te verplaatsen naar het landbouwontwikkelingsgebied ten zuiden van Enschede. Op een nu nog ‘lege’ plek wordt een nieuw bedrijf gerealiseerd met een stal voor 70 melkkoeien (met mogelijkheden om door te groeien), een werktuigberging en een woning. Zij willen dit combineren met recreatieverblijven op het erf.

De nieuwbouwlocatie bevindt zich in het jonge ontginningslandschap ten zuiden van Enschede. Dit landschap kenmerkt zich door: openheid, rechte, blokvormige kavels, forse blokken opgaande beplanting, wegbeplanting en verspreide bebouwing veelal met erfbeplanting. Het nieuw op te richten erf wordt gebouwd rondom een al aanwezig bosperceel.

De familie Grobben is zelf op zoek gegaan naar een architect voor zowel het woonhuis als de nieuw te bouwen stal. Robert Morsink uit Beckum is uiteindelijk met de opgave voor het huis aan de slag gegaan. Frans Goering uit Haaksbergen heeft het ontwerp van de stal gemaakt. De begeleiding heeft plaatsgevonden door Anneke Coops (ervenconsulent van Het Oversticht) en Frank van Unen (architect bij Het Oversticht). Zij hebben in overleg met de familie Grobben, Rob Hendriks (architect bij DAAD architecten) benaderd om als supervisor het proces te begeleiden. In een eerder traject heeft DLG (Ivonne de Nood) reeds geadviseerd over de erfstructuur.

In het ontwerp voor een nieuw op te richten erf is ervoor gekozen de erfinrichting in te zetten om de samenhang tussen de diverse bedrijfs- en woonfuncties te bewerkstelligen. Het nieuwe erf verwijst in zijn opzet niet naar historische erven in de omgeving. Bewust is gekozen voor een eigentijdse opzet met aanwezige en nieuwe groenelementen. Het erf zit functioneel goed in elkaar met een duidelijke scheiding tussen een (publieke) voorzijde en een (privaat) bedrijfsdeel. In de oorspronkelijke plannen werd het erf door een met bomenrijen omzoomde laan verbonden met de weg. Later is het idee van deze laan verlaten waardoor de opzet minder monumentaal van karakter is geworden. Het is nu een alzijdige erf waarbij vanuit verschillende richtingen telkens maximaal één gebouw zichtbaar is. Het geheel is opgevat als een groen ‘eiland’ in het open landschap. Uit het grote rechthoekige groene erf is aan elke zijde een deel weggelaten. In elk van deze open delen staat een gebouw of is een deel van een gebouw zichtbaar. Op deze wijze is het relatief grote erf onderverdeeld in kleinschaliger delen.

Met de aankoop van een ijshal wordt een grootschalig element op het erf geplaatst dat goed past binnen het ontwerp van het erf. In het huidige voorstel worden vrijwel alle functies (veestal/ machinestalling/ opslag) in dit bouwdeel ondergebracht. De hal kenmerkt zich door houten spanten welke aan drie zijden in het zicht komen. De spanten worden afgedekt met een aluminium dak. Bij de drie open gevels bepalen de spanten het aanzicht van het gebouw. Hierdoor kunnen de nieuwe functies op allerlei manieren onder dit dak worden geplaatst zonder dat dit invloed heeft op de verschijningsvorm. De gesloten delen in de gevel worden afgewerkt op dezelfde wijze als delen van gevels van het woonhuis (+ kantoor) en de later op te richten recreatieverblijven.

De woning en de bedrijfsruimtes zijn relatief klein van schaal ten opzichte van de maat van het erf en de stal. Gedurende het ontwerptraject is er meer samenhang in de onderdelen van het erf gekomen en zijn de bedrijfsruimtes aan het woonhuis toegevoegd, waarmee het volume zich beter is gaan verhouden tot de stal. Deze samenvoeging voorkomt dat er her en der op het erf in de toekomst nieuwe kleine bouwwerken gaan verschijnen. (zie schetsen)

CONCLUSIE

Concluderend kan gesteld worden dat er een bijzonder plan tot stand lijkt te komen waarbij op een eigentijdse en bij de bedrijfsvoering passende wijze is vormgegeven aan het erf en de opstallen. De samenhang wordt op grote schaal bereikt door het erfinrichtingsplan waarin het bestaande bosje een belangrijke rol speelt (er is dus ook al direct veel groen aanwezig!). Op een lager schaalniveau is samenhang gevonden in de materialisering van de verschillende bouwdelen.

De familie Grobben heeft de spanten van de ijshal aangekocht. Hiermee wordt de nieuwe stal gebouwd. De spanten worden aan de buitenzijde van de stal zichtbaar, waarmee geleiding van de gevels plaatsvindt.

DE OPGAVE

De pilot betreft een melkveebedrijf op een traditioneel erf in het kleinschalige Twentse cultuurlandschap rondom de Lutte. Een aantal jaren geleden is grenzend aan het bestaande erf een nieuwe woning gebouwd. Op dit moment is de huidige melkveestal aan vervanging toe. Op het erf zal een nieuwe veestal worden gebouwd, bij voorkeur aansluitend op de nieuwe bedrijfswoning. In dit fraaie, kleinschalige landschap is het van belang zorgvuldig te verkennen hoe deze nieuwbouw in het landschap verankerd kan worden.

Het landschap kenmerkt zich door hoogteverschillen, kleine bospercelen, houtwallen, steilrandjes, open essen en verspreid liggen erven. Het erf ligt in een overgangsgebied tussen de bebouwing van het dorp De Lutte en het gave, glooiende landschap van De Hooge Lutte.

In deze pilot werd al snel geconcludeerd dat een nieuwe stal alleen in samenhang met een goed landschappelijk plan kan worden ontwikkeld. De locatiekeuze voor de nieuwe stal is van grotere invloed op het landschap dan het staltype. Landschapsarchitect André Bijkerk is gevraagd om in deze opgave onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor het inpassen van de vervangende veestal. Hij heeft verschillende locatiealternatieven in beeld gebracht. In dit onderzoek is nauw samengewerkt met de architect, Harry Kamphuis.

De begeleiding van de pilot heeft plaatsgevonden door Anneke Coops (ervenconsulent van Het Oversticht) en Frank van Unen (architect bij Het Oversticht). Zij hebben onder andere contact onderhouden met de gemeente over de mogelijkheden voor nieuwbouw op het erf.

HET ADVIES

In het onderzoek naar nieuwbouwlocaties voor de nieuwe veestal is gekeken naar de landschappelijke aspecten van het traditionele erf. Voor verschillende locaties zijn de voor- en nadelen in kaart gebracht. Daarbij is in de afweging ook rekening gehouden met de economische belangen van de boerderij als bedrijf.

Er zijn zes varianten nader uitgewerkt. De nulvariant is hier geen optie, omdat dat zou betekenen dat het bedrijf geen toekomst meer zou hebben. Dat is gezien de kwaliteit en bedrijfsopvolging niet aan de orde.

De varianten bevinden zich allemaal direct op of om het erf. De voor en nadelen lopen zeer uiteen. Gekeken is onder andere naar:

- *maakt de ligging van de stal onderdeel uit van het erfensemble?*
- *blijft de huidige voorkant van het erf nog steeds herkenbaar als voorkant?*
- *kan de stal een verbinding leggen tussen het traditionele erf en de nieuwe bedrijfswoning?*
- *zijn er natuurlijke elementen die de stal met de omgeving verbinden? (bijvoorbeeld aankleding van de stal door bestaande bosjes, houtwallen, etc.)*
- *is er voldoende ruimte voor kuilvoerplaatsen en opslag op het erf, op zo'n manier dat dit niet het beeld gaat domineren?*
- *blijft er voldoende afstand tot andere erven?*

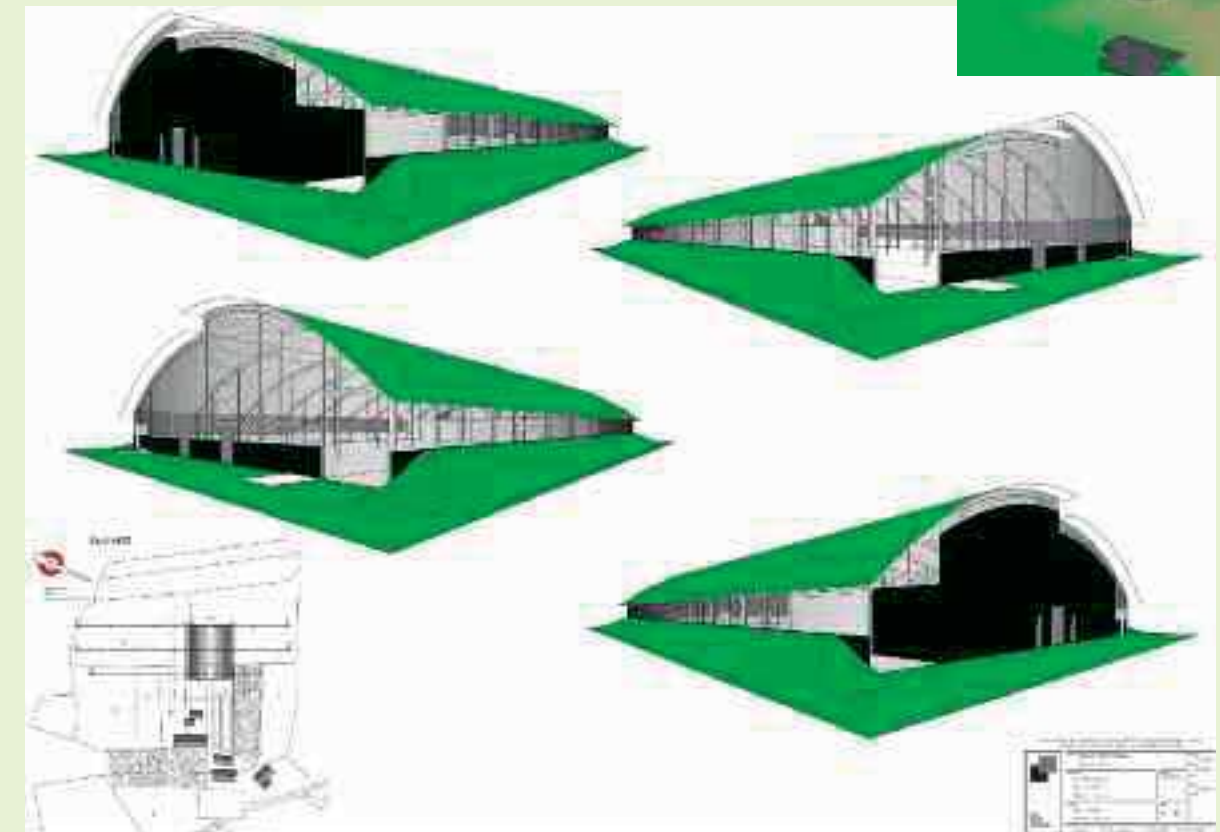
Naast deze ruimtelijke overwegingen, zijn er ook praktische overwegingen meegenomen, zoals:

- *Een deel van de omgeving maakt deel uit van NSW-gebied. De bank financiert hier niet zonder recht van opstal.*
- *In een aantal gevallen zijn er ecologische belemmeringen (bijvoorbeeld door aanwezigheid van de kamsalamander).*

CONCLUSIE

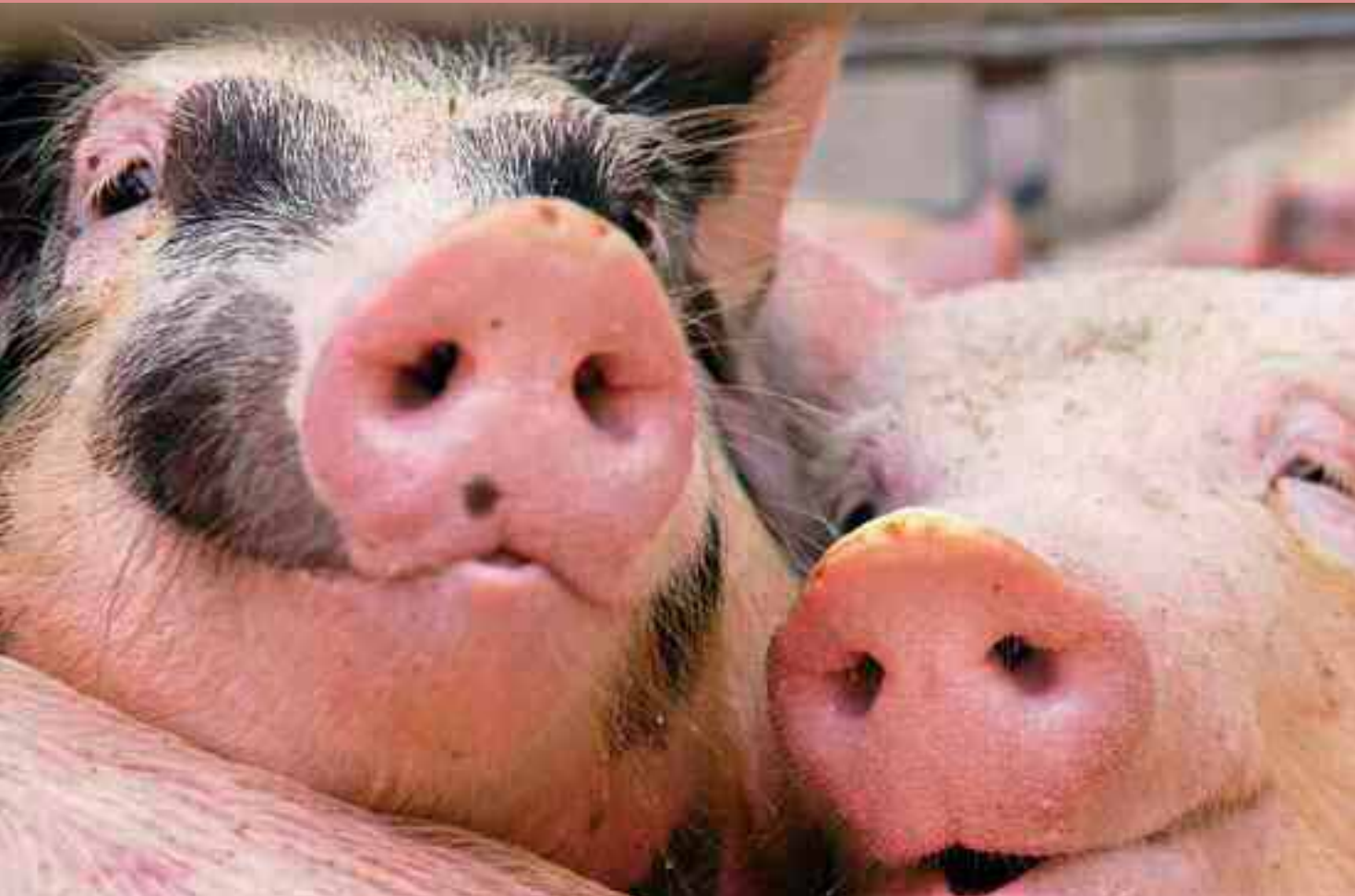
Alles overwegende gaat de voorkeur uit naar de locatie op de kam van de heuvel aan de westzijde van het erf. De verbinding tussen het bestaande erf en de nieuwe woning is hier goed te leggen. Ook is er extra ruimte voor voeropslag te realiseren.

De impact van deze locatie op het landschap is groot (boven op de heuvel), maar biedt tegelijkertijd mogelijkheden voor landschappelijke inpassing. Architect Harry Kamphuis heeft zich laten inspireren door deze plek en meerdere stalvarianten ontwikkeld die goed geïntegreerd kunnen worden in het glooiende landschap en die een verbinding weten te leggen tussen het oude erf en de nieuwe woning. De dakvorm kan bijvoorbeeld zo worden aangepast dat er een visuele relatie met de glooiing van de heuvel ontstaat. Ook is het mogelijk de stal gedeeltelijk in de heuvel te verzinken.

3

*Stallenbouw in de intensieve
veehouderij sector*

Inhoudsopgave

1. kenmerken van de intensieve veehouderijen

- 1.1 definitie
- 1.2 kengetallen
- 1.3 ruimtelijke kenmerken

2. trends in de intensieve sector: groei en industrialisering veranderen ruimtelijke beeld

- 2.1 Groei
- 2.2 Industrialisering van de sector
- 2.3 Emissiearme stallen
- 2.4 Toenemende aandacht voor dierenwelzijn

3. nieuwe staltypen

- 3.1 De etagestal
- 3.2 De varkensflat
- 3.3 ComfortClass
- 3.4 Varkenscluster

4. aandachtspunten kwaliteit van varkensstallen

- 4.1 aandachtspunten voor relatie stal, erf en landschap
- 4.2 aandachtspunten per staltype

1. Kenmerken van de intensieve veehouderijen

1.1 definitie

Intensieve veehouderij is een andere benaming voor niet grondgebonden veehouderij. Dit zijn bedrijven die slacht-, fok-, leg- of pelsdieren telen in gebouwen en (nagenoeg) zonder weidegang. De teelt is niet afhankelijk van de agrarische grond als productiemiddel. De intensieve veehouderij is gericht op een maximale productie. Dit betekent veelal dat de dieren in hoge dichtheden worden gehouden. Typische intensieve veehouderijen zijn de varkenshouderij en de pluimveehouderij.

De intensieve veehouderij komt voort uit de gemengde bedrijven, die we vroeger overal in Nederland zagen. Om de productie te verhogen gingen gemengde landbouwbedrijven zich specialiseren. Zo zijn bedrijven ontstaan die zich volledig richten op de productie van bijvoorbeeld vlees of eieren en die voor het voer aangewezen zijn op inkoop. Deze brochure gaat in op de ontwikkelingen en ruimtelijke kwaliteitsaspecten van huisvesting van pluimvee en varkens. Met name op deze bedrijven zal een verdere vergroting van de stalomvang plaatsvinden. Gemengde bedrijven worden hier buiten beschouwing gelaten.

1.2 kengetallen

varkens

In 2007 telt Nederland 8692 varkensbedrijven. In totaal bieden zij plek aan meer dan 11 miljoen varkens. (In 2000 waren er 13 miljoen varkens in Nederland, verspreid over 12.822 bedrijven). De cijfers in Overijssel dateren tot 2003. In dat jaar waren er iets meer dan 1,5 miljoen varkens verspreid over ruim 2000 bedrijven.

Het aantal varkens (vleesvarkens en fokzeugen) per bedrijf is gemiddeld 1100 stuks. Vleesvarkens hebben minimaal 1m² ruimte per dier. Dat is zo bij wet geregeld.

pluimvee

Nederland telt in 2004 2400 bedrijven met leghennen of vleeskuikens. In totaal herbergen deze bedrijven meer dan 90 miljoen kippen. (In 2000 zijn dat 3860 bedrijven en 104 miljoen kippen). Overijssel heeft in 2006 315 pluimveebedrijven met in totaal 8.940.000 kippen. In 2008 zijn daarvan nog een kleine honderd bedrijven over. (bron: LEI land- en tuinbouwcijfers). Overijssel is daarmee de vierde provincie in de pluimveestapel: Limburg, Noord Brabant en Gelderland lopen vooruit. Deze provincies tellen tevens de meeste megabedrijven (vanaf 120.000 leghennen of 220.000 vleeskuikens), respectievelijk 21, 12 en 6. In verhouding: in datzelfde jaar (2004) telt Overijssel 2 megabedrijven in de pluimveesector. De bedrijven in Overijssel zijn gemiddeld kleiner dan in de rest van Nederland. (bron: CBS Landbouwtelling 2005)

De intensieve sector is een onrustige sector. Door dierziekten, zoals varkenspest en vogelgriep, zijn er grote schommelingen in het aantal dieren door de jaren heen. Wel laat de algemene trend een duidelijke groeicurve zien in aantallen dieren en een afname in aantal bedrijven.

1.3 ruimtelijke kenmerken

De intensieve veehouderij heeft zich in Nederland voornamelijk ontwikkeld op de zandgronden. In Overijssel vinden we de sector met name in het midden en oosten van de provincie, in Twente, Salland en het Vechtdal.

varkens

De varkens zijn gehuisvest in varkensstallen die vaak compact geordend naast elkaar op het erf zijn gebouwd. Aangezien de varkens van de ene naar de andere afdeling worden overgebracht, wordt voor de situering vooral gekeken naar korte looplijnen en daarmee naar arbeidsbesparing. De stallen hebben vaak een verschillende maat en soms ook verschillende ouderdom. De gevels van varkensstallen zijn gesloten, om stankoverlast zoveel mogelijk te beperken. In vergelijking met melkveestallen zijn varkensstallen relatief smal en langgerekt. Gemiddeld heeft een varkensstal een goothoogte van 3 meter. De maatvoering van de gebouwen varieert sterk. Enkele voorbeelden: 75 x 100, 80 x 120. Op het erf bevinden zich verder een woning, voedersilo's, mestopslagtanks en een berging. In de biologische varkenshouderij is een vrije uitloopruimte naar buiten verplicht.

pluimvee

De meeste pluimveebedrijven zijn te vinden op de zandgronden in Noord-Brabant, Limburg, Gelderland en Overijssel. Het oppervlak van een pluimveebedrijf is gemiddeld 1,5 ha. De stallen op het erf staan vaak strak geordend en variëren in lengte van 60 tot 85 meter. Ook pluimveestallen hebben gesloten gevels en zijn relatief smal. Op het erf bevinden zich verder een bedrijfswoning en voedersilo's.

2. Trends in de intensieve sector: groei en industrialisering veranderen ruimtelijke beeld

2.1 Groei

Naar verwachting zullen Nederlandse varkenshouders doorgroeien naar een gemiddelde bedrijfsgrootte van rond de 7000 vleesvarkens en 1000 fokzeugen (ASG). Maar ook bedrijven met meer dan 10.000 vleesvarkens zullen voorkomen.

In de pluimveehouderij is de trend van minder bedrijven met meer kippen al een aantal jaren gaande. Het aantal bedrijven is de laatste jaren met 24% afgenomen. De overgebleven bedrijven zijn steeds groter geworden. Het aantal kippen per bedrijf is afhankelijk van de soort teelt.

Vleeskuikenbedrijven ontwikkelen naar 155.000 stuks vleeskuikens.

Leghenbedrijven tellen gemiddeld 30.000 leghennen. De agrarische bouwblokken, die doorgaans 1 tot 1,5 ha bedragen, zullen bij deze aantallen dieren maximaal worden benut. Als het bouwblok te krap is, kan worden overgegaan naar twee of meer verdiepingen.

varkensstal in Varsenerveld, Ommen
bron: Het Overzicht

Pluimveebedrijf in de Flevopolder
bron: Wageningen UR, Alterra

2.2 Industrialisering van de sector

De grootste bedrijven in de intensieve veehouderij hebben steeds vaker een industriële omvang en uitstraling. Het concentreren van intensieve bedrijven in agrarische clusters of het stapelen van varkens en kippen op (agrarische) industrieterreinen komt steeds vaker ter sprake. Het haalt de druk van het landelijk gebied en kan grote milieuvoordelen met zich meebrengen. De discussie over de voor- en nadelen van een verdere industrialisering en ontwikkeling van de intensieve sector buiten het landelijk gebied wordt momenteel breed gevoerd.

In de reconstructiewet zijn zogenaamde landbouwontwikkelingsgebieden aangewezen in het landelijk gebied waar de intensieve sector zich kan vestigen en ontwikkelen. In andere gebieden (de verwevingsgebieden en extensiveringsgebieden) wordt de intensieve sector geweerd.

varkenshuisvesting in serrestal
bron: ID Agro

2.3 Emissiearme stallen

Door de milieuwetgeving zijn emissiearme stallen vanaf 2013 in Nederland verplicht. De uitstoot van stank en ammoniak zal daardoor flink gaan afnemen. De veehouder heeft in essentie twee mogelijkheden: de stal aanpassen met een gangbaar emissie-arm systeem - denk aan het aanpassen van de vloer - of het plaatsen van een luchtwasser.

Luchtwasser is geïntegreerd in de architectuur van het gebouw.
Bron: Het Overzicht

2.4 Toenemende aandacht voor dierwelzijn

Door strengere dierwelzijneisen neemt het benodigde oppervlak per dier toe. Onderzoek heeft aangetoond dat het varken een sociaal dier is dat voldoende ruimte nodig heeft om te eten, te rusten en op ontdekking uit te gaan. De huidige norm van gemiddeld 1m² per dier is daarvoor niet toereikend. In sommige stalconcepten (comfort class) wordt uitgegaan van 2x zoveel ruimte als de huidige norm. Meer ruimte per varken betekent dus ook grotere stallen. Vanaf 2013 moeten alle varkens bovendien in groepen worden gehouden. De stallen voor biologische varkenshouders hebben ook een (deel overdekte) uitloopruimte nodig. Dit brengt meer levendigheid op het erf.

Vooruitlopend op het verbod op legbatterijen dat in 2013 ingaat, zijn veel pluimveebedrijven ook over gegaan op andere huisvestingssystemen.

Kippenstal met vrije uitloop in Varsen
bron: Schuttert

3. Nieuwe staltypen

De hiervoor beschreven trends werken door in nieuwe stalconcepten en staltypen. De opvallende ontwikkelingen in de stallenbouw zijn:

- Staloppervlak neemt toe in de breedte en/of in de hoogte (etagestallen, varkensflats)
- Megastallen (meer dan 5000 varkens, meer dan 50.000 leghennen)
- Toenemende behoefte aan flexibel bouwen, zodat ondernemers zich snel kunnen aanpassen aan nieuwe ontwikkelingen binnen de sector of ander gebruik (demontabel bouwen)
- Vestiging van meerdere bedrijven bijeen in bedrijfsclusters (gezinsbedrijf plus)
- Diergericht ontwerpen: het dierlijk welzijn staat in het ontwerp centraal, uitloopruimte (bijvoorbeeld ComfortClass)
- Luchtwater bij stal.

Deze paragraaf geeft een beschrijving van de verschillende staltypen en stalconcepten. In paragraaf 4 wordt nader ingegaan op de inpassing van deze nieuwe stallen in het landschap.

3.1 De etagestal

Als het bouwblok vol is en niet uitgebreid kan worden, is een etagestal de enige mogelijkheid om op locatie te bouwen. De etagestal bestaat uit twee bouwlagen. Hierdoor neemt de hoogte van de gevelwanden fors toe. Een varkensstal met twee lagen laat een muurhoogte van rond de 6 meter en een nokhoogte van 12 meter zien.

De bouwkosten van een etagestal zijn naar schatting 10 a 30 procent hoger dan bij een traditionele varkensstal. Meerkosten zitten met name in de constructie die de zware stal moet kunnen dragen. Soms is heien noodzakelijk. De ondernemer bespaart echter op de energiekosten.

Pluimveestal met 3 verdiepingen in Ysselsteyn
bron: teunissen-bv

3.2 De varkensflat

Het idee van de varkensflat werd al in 1997 in Nederland geïntroduceerd. Een student bouwkunde ontwierp bouweenheden met 5 bouwlagen waar per bouwlaag meer dan 10.000 varkens in gehuisvest konden worden. In de nabijheid van vleesverwerkende industrieën en geclusterd met andere agrarische bedrijven, zou de varkensflat grote milieuvoordelen met zich meebrengen. Minder transportbewegingen, optimaal gebruik van energie en een aantrekkelijker landschap in het landelijk gebied. Het Innovatienetwerk heeft dit idee verder uitgewerkt en het concept agroclusters geïntroduceerd. Toekomstige landbouwbedrijven vestigen zich in agrobusinessparken, waarin meerdere land- en tuinbouwbedrijven samenwerken om kosten te besparen en milieuvoordelen te behalen. Er kan ook verwerking van de producten plaatsvinden. Dat is te combineren met een eigentijdse vormgeving.

Illustratie van een varkensflat in havengebied
bron: uit 'Het grote groene misverstand'

3.3 ComfortClass

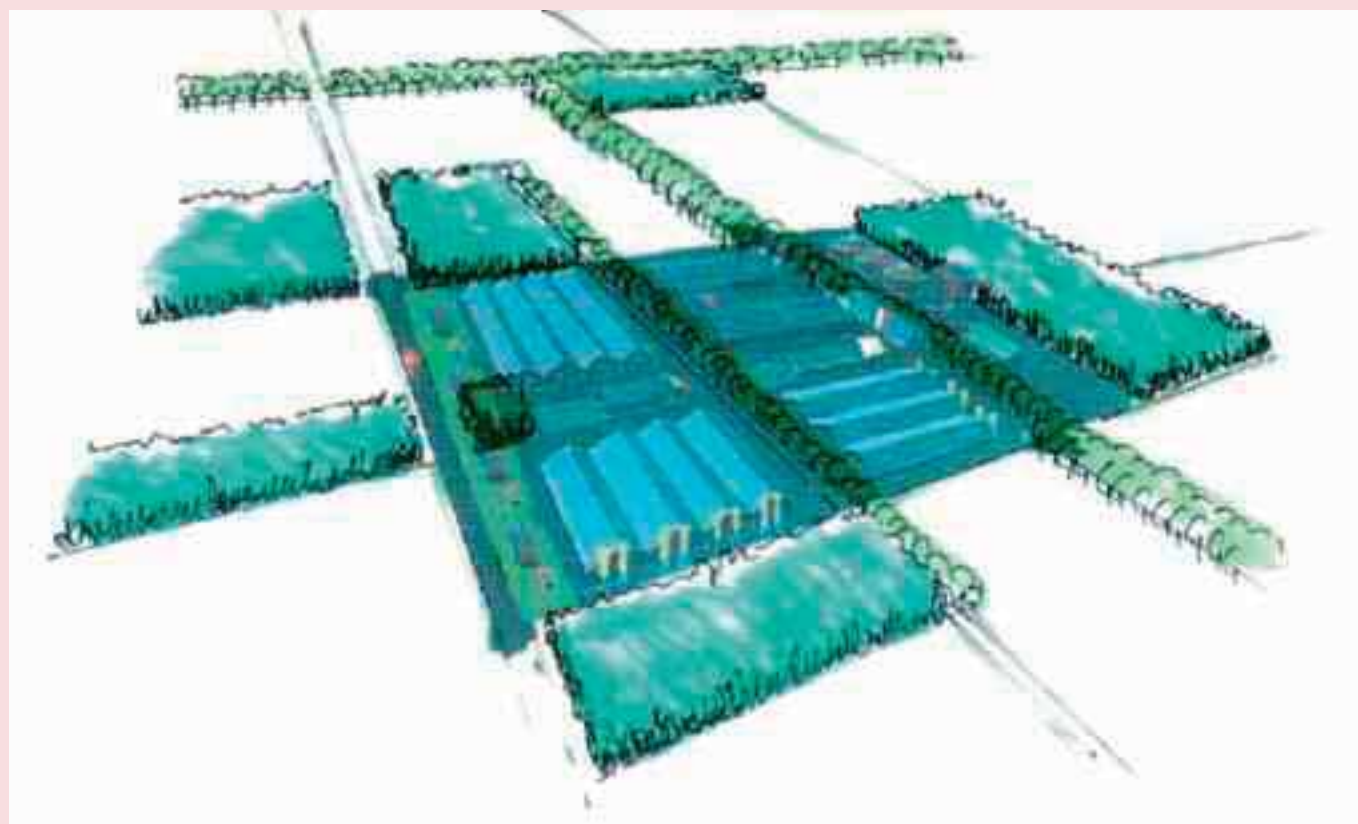
De ComfortClass stal is een voorbeeld van een staltype waarbij de behoeften van het dier centraal staan. In Raalte is een proefstal gebouwd waar in de periode 2006-2009 onderzoek wordt gedaan om nieuwe en betaalbare oplossingen te vinden om het varkenswelzijn te verhogen. Het doel van de stal is te voldoen aan de tien primaire behoeften van het varken: beweging, rust, verzadiging, sociaal gedrag, exploratief (verkenkend) gedrag, reinheid, comfort, thermocomfort (klimaat), gezondheid en veiligheid. Hier draait het om beweging: varkens hebben behoefte aan ruimte voor rust en beweging. De stal is daarom ruim opgezet. De ruimte per varken varieert van 1,86 tot 2,30 vierkante meter leefoppervlak per dier. Bovendien genieten de varkens er van groepsbedden, schuurpalen en neveldouches. Aan de buitenzijde is de ComfortClass in principe niet anders dan een conventionele stal, met een zelfde hoeveelheid varkens is het ruimtebeslag echter groter. Een buitenruimte is nodig in de biologische sector.

Comfort class stal in Raalte, stal met buitenruimte.
Bron: Het Oversticht

3.4 Varkenscluster

Het clusteren van meerdere varkensbedrijven op 1 locatie in het landelijk gebied. De idee achter het gezinsbedrijf-plus is dat bedrijfsclusters bedrijfseconomische voordelen met zich meebrengen vanwege gezamenlijke in- en verkoop van voer en varkens, centrale verwerking van mest en een concentratie van logistieke bewegingen. Daarnaast heeft het clusteren van bedrijven ook veterinaire voordelen. De varkenshouders kunnen zich vestigen in de landbouwontwikkelingsgebieden. Het bestemmingsplan geeft de ruimtelijke randvoorwaarden. Bij de clustering van meerdere bedrijven is een ruimtelijk ontwerp over de situering van de bedrijven in het landschap gewenst. Het gaat hier om het maken van nieuwe landschappen. Een studie naar de mogelijkheid voor een varkenscluster in Markelo laat zien dat er voor de vestiging van 6 varkensbedrijven een bouwprogramma van 20 ha nodig is. De vestiging van meerdere varkenshouders in een cluster stuit momenteel op hoge maatschappelijke weerstand.

Impressie varkenscluster
Bron: Veenenbosch en Bos

4. Aandachtspunten kwaliteit van varkensstallen

De ontwikkelingen in de intensieve sector hebben gevolgen voor het Overijsselse landschap. De toename van de veestapel in combinatie met toenemende welzijnseisen, leiden tot een flinke toename van het stalvolume op een bedrijf. Wanneer de bedrijven op 1 locatie worden geclusterd, bijvoorbeeld in varkensflats of varkensclusters, wordt tevens een totaal andere maatvoering in het landelijk gebied geïntroduceerd (van 1,5 ha naar 20 ha). Die veranderingen van stal, erf en landschap vragen een zorgvuldig ontwerpproces, met aandacht voor de kwaliteit van de bebouwing en inpassing van de bebouwing in het landschap en het ontwerpen van 'nieuwe landschappen'.

In deel 1 van de brochurereeks stallenbouw worden algemene aanbevelingen gedaan voor de kwaliteit van stallen en de inpassing ervan in het landschap en op het erf. In dit deel gaan we nader in op specifieke aandachtspunten voor nieuwbouw op varkens- en pluimveebedrijven. De aandachtspunten worden beschreven op het niveau van het landschap, het erfensemble (samenspel van bebouwing en beplanting), de erfstructuur (ligging en oriëntatie van gebouwen, erfbeplanting), de erfinrichting (verharding, erfscheiding, beplantingssoorten, verlichting, losse elementen) en op het niveau van de gebouwen.

4.1 Aandachtspunten voor relatie stal, erf en landschap

De uitbreiding en nieuwvestiging van intensieve veehouderijbedrijven is in Overijssel alleen toegestaan in de daarvoor aangewezen landbouwontwikkelingsgebieden (LOG). Deze gebieden zijn in de reconstructie aangewezen om schaalvergroting en intensivering mogelijk te maken en gebieden elders te ontlasten. De LOG gebieden bevinden zich voornamelijk in de open landschappen van de jonge heide- en veenontginningen. Kenmerken van deze landschappen zijn:

- grootschalig en open landschap
- veelal rechthoekige blokverkaveling, verspreide bebouwing
- wegbepanting, beplanting op de erven, singels en forse vlakbepanting van overhoeken
- doorzichten tussen de erven.

Ook binnen deze LOG's vraagt de vestiging en uitbreiding van intensieve veehouderijbedrijven om een zorgvuldige inpassing in het landschap. Dit is maatwerk en per locatie zal een afweging moeten worden gemaakt, rekening houdend met:

Landschap – erfensemble

- Ontsluiting van het bedrijf in relatie tot transportbewegingen. Bij veel transportbewegingen is een goede ontsluiting van het erf noodzakelijk. Zeker bij clusters van bedrijven is het aan te bevelen om een bouwlocatie te zoeken aan een provinciale weg of bij een afrit van de snelweg.
- Afstand tussen de erven. Bij uitbreiding van de erven moet voorkomen worden dat erven 'aaneengroeien' langs een lint, en daardoor de doorzichten naar het landschap verloren gaan.

Erfstructuur

- Plaatsing van gebouwen op het erf. Bij de plaatsing van de gebouwen op het erf dienen zoveel mogelijk aanknopingspunten worden gezocht bij het bestaande erf, of bij bestaande landschapsstructuren, zoals een weg, een bosje, een singel of een waterloop. Afhankelijk van de plek kan gekozen worden voor een clustering van gebouwen op het erf of een lineaire indeling van het erf.
- Bij voorkeur compacte bebouwing in een rechthoekig cluster.

Erfinrichting

- Maat en vorm van beplanting in relatie tot bebouwing. Een enkele boomrij rondom een grote stal wekt teveel de indruk van 'schaamgroen' waarachter de stal is verstopt. Stal en beplanting dienen in samenhang met elkaar worden ontworpen en dienen elkaar te versterken.
- Relatie tussen bouwblok en bouwperceel. (bebouwd en onbebouwd oppervlak dient ongeveer 1 op 1 te zijn)

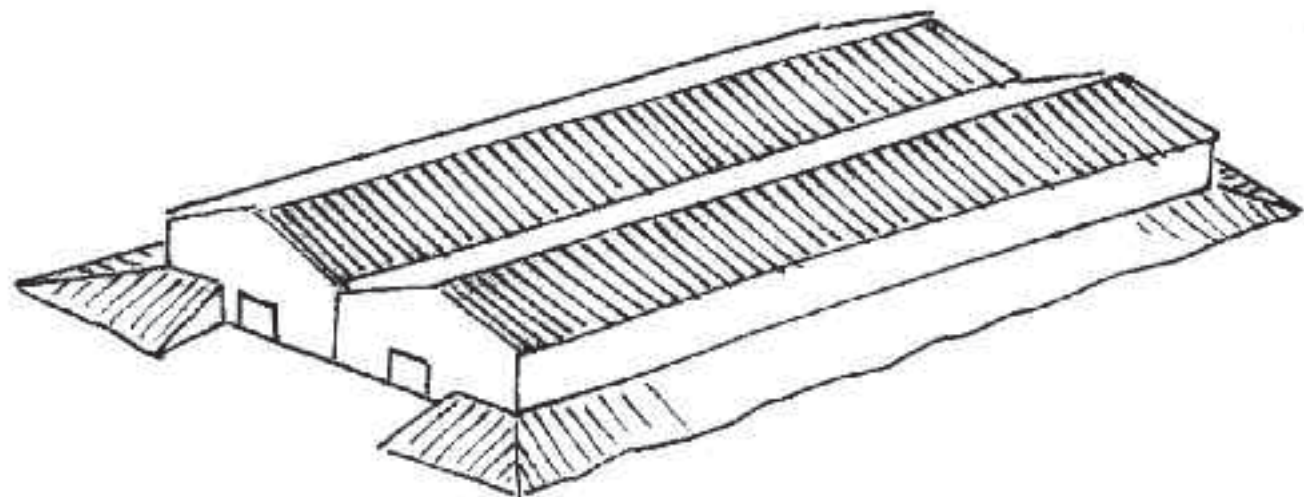
In de notitie 'Ruimte voor het boerenerf. Aanbevelingen en ontwerphandvatten voor het omgevingsbeleid' wordt aan deze ruimtelijke aanbevelingen nog een aantal functionele en duurzaamheidsaspecten toegevoegd, die gezamenlijk leidend moeten zijn bij de keuze voor schaalvergroting.

4.2 Aandachtspunten staltypen

Bij de kwaliteit van het gebouw gaat het om hoofdvorm, vormgeving, materialisering, kleurstelling en detaillering. In deel 1 van deze brochurereeks worden algemene aanbevelingen gedaan voor kwaliteit van stallen. In deze paragraaf doen we aanvullend aanbevelingen voor gebouwen in de intensieve veehouderij.

Etagestallen

Etagestallen hebben een relatief groot geveloppervlak (hoge goothoogte), in tegenstelling tot melkveestallen met vergelijkbare nokhoogte. Daarbij zijn de gevelwanden van stallen in de intensieve sector aan alle zijden gesloten. Hierdoor krijgen etagestallen een stenig, massief karakter. De gevels kunnen optisch worden verkleind door grondverzet of horizontale geleding van de gevels, door diepte aan te brengen in de gevels (topgevel als reliëf) of door bredere dakoverstekken. Een mogelijkheid is de begane grond onder het maaiveld te leggen, waardoor de stal minder hoog wordt.

Afstemming bestaande bouw en nieuwbouw

meerdere gebouwen op het erf in strak gelid. Om een eenheid tussen de stallen te realiseren is het van belang de hellingshoek van daken, het kleurgebruik en materiaalgebruik van de stallen op elkaar af te stemmen.

▲ Eenheid tussen de stallen
bron: Het Oversticht

Megastallen

- Door te kiezen voor meerdere kappen kan de hoogte van de stal worden beperkt en oogt het gebouw minder massaal.
- Op het dak zijn vaak ventilatieschachten/schoorstenen aanwezig. Voor natuurlijk daglicht worden er in de zijgevels soms ramen aangebracht. Het regelmatig toepassen van deze elementen kan de massaliteit van de zijgevels doorbreken en zo ontstaat er een vriendelijker beeld.

Ramen in de zijgevel geven de stal een minder massaal karakter
bron: Het Oversticht

Het dak van de stal lijkt uit meerdere kapen te bestaan, waardoor de stal minder fors oogt

Bron: Het Oversticht

Varkenscluster

Bij de clustering van meerdere bedrijven op een terrein is het in eerste instantie van belang goed na te denken over de locatiekeuze, de inrichting van het terrein en de situering van de gebouwen. De kwaliteitswinst is te halen bij een goede landschappelijke inbedding. De grote maatvoering van rode elementen, vraagt ook om een flinke ruimte voor groen. De architectuur van individuele stallen is volgend op het landschapsontwerp.

Elementen aan/bij de stal: luchtwasser en silo's

Functionele elementen zoals voedersilo's en luchtwassers kunnen zo geplaatst worden dat ze de stal verbijzonderen. Dit kan door een luchtwasser bijvoorbeeld in de vorm van een schoorsteen te realiseren of door de silo's in een rij boven de nok van de stal uit te laten steken. Ook kan de stalconstructie zo gemaakt worden dat deze aan de buitenzijde zichtbaar is, waardoor de gevel wordt geleed.

“Heeten (Ov.). De stal voor 2.700 vleesvarkens en 1.500 gespeende biggen grenst aan de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De zijkanten en de gevels zijn geheel voorzien van groene damwandplaten. Er zijn witte accenten aangebracht door de witte kozijnen van ramen en deuren en de witte windveren. Het dak is grijs. Er is bewust gekozen voor een tweekapper om de hoogte te beperken.”

De ramen in de gevelwand en de witte kozijnen doorbreken de langgerektheid van de gevelwanden.

Varkensstal in Heeten
Bron: Het Oversticht

KWALITEITSIMPULS STALLENBOUW OVERIJSEL

4

Paardenstallen

Inhoudsopgave

1. ruimtelijke kwaliteit in de paardensector

- 1.1 het paard maakt grote sprongen
- 1.2 zorg voor kwaliteit van 'paard en landschap': stimuleren en ondersteunen

2. de paardensector ruimtelijk gezien

- 2.1 de paardensector kent een diversiteit aan bedrijvigheid

3. voorbeeldige bedrijven: de sprong naar kwaliteit in beeld en beleid

- 3.1 het paard verdient een goede 'stalling' en een mooi erf en landschap
 - 3.1.1 aandachtspunten voor landschap en erfensemble
 - 3.1.2 aandachtspunten voor landschap, erfensemble en gebouwen
- 3.2 aanbevelingen voor proces en beleid
 - 3.2.1 proces
 - 3.2.2 beleid (beleidsveld en beleidsdocument)

BIJLAGE 1

Paardenbeleid: enkele 'sporen'

Dankwoord

De paardensector heeft zich de afgelopen jaren sterk ontwikkeld. Voor het schrijven van een goed advies is kennis onontbeerlijk. We hebben diverse stoeterijen bezocht en paardenlui gesproken. Graag bedank ik de sector voor hun openheid en enthousiasme. In het bijzonder bedank ik Gerrit Knol, projectleider paardenhouderij, van DLV-dier groep.bv, die ons in korte tijd de ‘sporen’ heeft laten zien.

1 Ruimtelijke kwaliteit in de paardensector

1.1 Het paard maakt grote sprongen

Duitsland, Slovenië, Hongarije, Frankrijk en Oostenrijk kennen een lange traditie. Zij staan bekend om hun internationale rijsscholen en grote stoeterijen. Wie kent het beeld niet van de ruiter van de Weense rijsschool, trots gezeten op de prachtige witte Lipizaner!

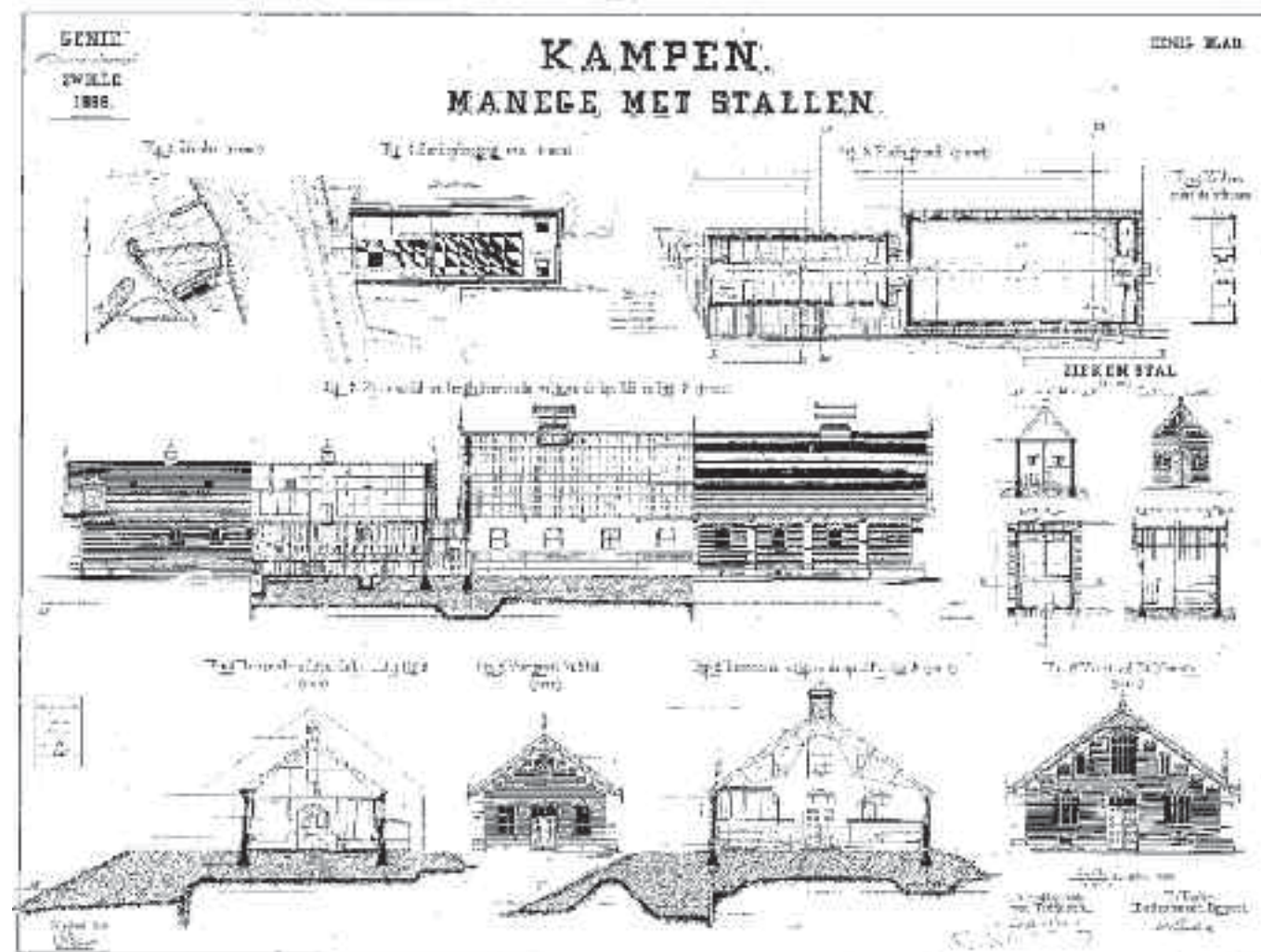
In tegenstelling tot de melkveebedrijven en intensieve bedrijven is de paardensector niet typisch Nederlands. Hoewel de ‘Haagse stal’ ook haar ‘sporen’ kent werd het paard in onze traditie lange tijd gezien als ‘werk’paard: een edele hulp binnen het agrarische (gemengde) bedrijf. Van ‘werk’paard naar ‘luxe’ paard: de sector heeft zich de laatste decennia op Nederlandse bodem zodanig ontwikkeld dat het internationaal groot aanzien heeft. De branche (fokkerij en sport) heeft contacten over de hele wereld, het Nederlandse (KWPN)paard hoort bij de top 3 van de internationale breed-rankings. Veel topruiters beginnen een eigen trainings/handelsstal. Jaarlijks gaat er in de paardenhouderij een bedrag om van circa 1.2 miljard euro!

Ook in de privé-sector neemt ‘het paard’ grote sprongen. Vooral in de zandgebieden is de dichtheid van paardenerven groot. Dit komt door de goede ontsluiting van ruitersporen en de ‘goedkope’ gronden. Zand geeft bovendien een stevige ondergrond en laat water goed door, zandgronden zijn kleinschalig en daardoor aantrekkelijk om in te wonen en recreëren. Maar ook in het rivierengebied en het meer grootschalige ontginningsgebied ontwikkelen zich paardenerven (Landschapsbeheer Nederland, 2006). Er zijn in Nederland 170.000 buitenlui waarvan een kwart tot de helft één of meer paarden heeft (Alterra, de heer Le Rutte, 2006). Iedere particulier investeert op een eigen wijze in de ‘huisvesting’ van het paard. Hobbymatig gehouden paarden komen meer buiten in het landschap dan bedrijfsmatig gehouden paarden en hebben daardoor meer impact op het landschap. Bovendien is het aantal erven groter en groeien de erven meer geleidelijk, waardoor deze impact wordt versterkt. De optelsom van de vele ‘kleine’ toevoegingen (ont)sieren het landschap.

Enkele getallen: 400.000 paarden in Nederland: 130.000 op agrarische bedrijven, 120.000 tot 90.000 op maneges en 45.000 tot 90.000 bij particulieren (Alterra, de heer Le Rutte, 2006)

“Groeiende welvaart heeft Nederland sinds 1990 tweemaal zoveel paarden opgeleverd. Aan de randen van de stad verrommelt het landschap. Gemeente wil verrommeling bestrijden. De manege is veruit de belangrijkste plaats om paard te rijden. Rijden op eigen terrein wordt meer populair. In 2006 reden 456.000 mensen vanaf 8 jaar minimaal zes keer per maand paard. In 2001 waren dat er 392.000 (onderzoek KNHS)”(NRC Handelsblad 4 oktober 2008).

“De omzet in de sector is vanaf 0,5 miljard in 1990 naar 1,25 miljard in 2004 gestegen. Met Friesland, Gelderland en Noord Brabant hoort Overijssel bij de provincies waar 2/3 van de gehele Nederlandse sector geconcentreerd is. In 2006 was op ¼ van de Twentse bedrijven een paardentak aanwezig (1200 bedrijven). In de periode tussen 1994 en 2004 is het aantal paarden in de provincie gegroeid met 31%. “ (Gedeputeerde Rietkerk, Paardenwerkdag, Markelo, 18 juni 2008).

Het paard is een nieuwe economische drager voor het landelijke gebied

De branche is zeer divers: stoeterijen (veelal nieuwe bedrijven op voormalige boerenerven), verbreding van het landbouwbedrijf met een paardentak en de vele particulieren die hobbymatig een paard houden of recreatief berijden (paardenlui). Alle ontwikkelingen hebben invloed op het landschap. De provincie hecht een groot belang aan de ontwikkelingen in de paardensector. Zij ziet in de sector niet alleen een belangrijke nieuwe economische drager maar ook een nieuwe ruimtelijke impuls voor het landelijke gebied. De paardensector geeft een doorontwikkeling aan het Overijsselse landschap. De sector hecht zowel belang aan het welzijn van het paard als aan een aantrekkelijk, natuurlijk landschap om in te rijden. Beide aspecten zijn goed verenigbaar.

1.2 Zorg voor kwaliteit van 'paard en landschap': stimuleren en ondersteunen

De provincie hecht veel waarde aan de duurzame ontwikkeling van het Overijsselse landschap en gaat zorgvuldig om met nieuwe ontwikkelingen. Het paard geeft nieuwe kwaliteit, maar er ontstaat ook een risico op wildgroei, verrommeling en verstening. Het is zoeken naar een balans tussen het faciliteren van de sector en het ontwikkelen van de kwaliteit van het Overijsselse landschap. Het stimuleren van de initiatiefnemers is daarbij een belangrijke insteek. Vooral het stimuleren van de privesector vraagt veel aandacht daar veel ontwikkelingen op deze schaal ‘sluipenderwijs’ gaan.

Dalen en Meppen, opschaling van gebouwen en erven

Wij adviseren en stimuleren in het ‘project stallenbouw, paardenstallen’ de initiatiefnemers, de gemeenten en de provincie. Dit document geeft inzicht in de ruimtelijke aspecten van het paardenerf en geeft een aanzet tot een inbedding in het beleid. Op de ‘werkdag paarden’, gehouden op 18 juni 2008 te Markelo, hebben wij reeds initiatiefnemers en beleidsmakers bijeengebracht. Het blijkt dat het samen zijn van alle betrokken partijen in een vroeg stadium veel inspiratie biedt.

Tevens stimuleren en ondersteunen wij door het begeleiden van drie pilots in Overijssel (Heino, Zwartewaterland en Losser). De ervaringen die hierbij worden in dit document beschreven.

Dit adviesdocument, de werkdag en de pilots brengen alle betrokken partijen in een vroeg stadium bijeen. Inspiratie geeft een stimulans en een richting aan de wijze waarop de ontwikkelingen een bijdrage kunnen leveren aan de ruimtelijke kwaliteit van het Overijsselse landschap, het erf en bebouwing. Proces, beleid en ontwerp zijn vanaf het begin van een initiatief onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het resultaat, een goede landschappelijke inpassing is goed voor het imago van de sector. Een streekeigen uitstraling geeft een meerwaarde aan het paardenerf, het paardenbedrijf en het landschap.

De keukentafel: de start van een stimulerend gesprek

Zoals in de sector qua functionele bedrijvigheid geen doorsnee denkbaar is, is ook voor de landschappelijke inpassing van de bedrijven en het omliggende land maatwerk vereist.

Het is van groot belang dat in een beginfase van de ontwikkeling, wanneer de eerste functionele eisen bekend zijn, een gezamenlijk gesprek aan de 'keuken' tafel plaatsvindt. Immers dan kunnen zowel de 'zorg voor het paard', als ook 'de zorg voor het landschap' bijeen gebracht worden. De wijze van werken van de ervenconsulent in Overijssel is hiervoor een goed voorbeeld: gesprek met initiatiefnemer, gemeente en de ervenconsulent in de beginfase. Stimuleren als insteek! De integrale insteek van landschap en gebouwen is hierbij een vereiste.

Wij merken dat ook vanuit de sector zelf reeds een sterke behoefte is aan een zorg voor kwaliteit (bedrijfsuitstraling). De Koninklijke Nederlandse Hippische Sportvereniging (KNHS) is enkele jaren geleden met Landschapsbeheer Nederland (SBNL), de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (KNHM) en PTC+ Praktijkleren een samenwerkingsverband aangegaan: zorg voor de ruimtelijke kwaliteit van het landschap en

het erf als ook de zorg voor het paard gaan hierbij hand in hand. Vele bijeenkomsten zijn georganiseerd en diverse brochures zijn verschenen waarin de mogelijkheden staan beschreven om de nieuwe ontwikkelingen met zorg voor het erf en het landschap vorm te geven. Deze bundeling van 'paardenkracht' geeft een stimulans voor eenieder die zich met de paardensector bezig houdt: bedrijfsmatige, hobbymatig en beleidsmatig. Voor Overijssel ligt de taak de kennis op stimulerende wijze uit te zetten in de praktijk.

Maatwerk

De landschappelijke diversiteit is waardevol. Bij nieuwe ontwikkelingen is het van belang hierbij aan te sluiten. Omdat de paardensector divers is vraagt het maatwerk. Daarom is het van belang dat initiatiefnemers in een vroeg planstadium samenwerken met ontwerpers zoals architecten en landschapsarchitecten: paardenprogramma en (historische)omgevingskwaliteiten gaan samen op. Voor een goed gesprek is inzicht in de sector en het bedrijf vanuit de ontwerpers van belang. Anderzijds worden initiatiefnemers gevraagd open te staan voor de kwaliteiten die het (historische) landschap en het (historische) erf bieden voor het invullen van hun toekomstige programma.

Maatwerk levert een verrijking: gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde voor het Overijsselse landschap. Stimuleren en inspireren vanuit de overheid is daarbij een belangrijke voorwaarde.

De grip op kwaliteit is een uitdaging

Nieuwe ontwikkelingen in bovengenoemde produktiegerichte en recreatief/gebruiksgerichte bedrijven zijn vergunningplichtig en worden getoetst aan het beleid: het bestemmingsplan, wet milieubeheer, het landschapsontwikkelingsplan en het welstandsbeleid etc. Hierdoor is het mogelijk in een vroeg stadium meer voorwaarden te stellen aan de ruimtelijke kwaliteit van de gebouwen, het erf en het landschap.

Een groot deel van de verpaarding van het landschap echter wordt veroorzaakt door de privé-sector (hobbymatige paardenhouderij). Veel agrarische erven zijn uit functie en worden bestemd als woonerf. Hobbymatig worden paarden gehouden. In dit geval zijn niet alle nieuwe ontwikkelingen vergunningplichtig: zoals het plaatsen van lichtmasten bijvoorbeeld. Door het ontbreken van een totaalvisie en daarmee het 'steeds maar toevoegen' van b.v. een buitenbak, longercirkel, verlichting, stalletje, opslag van hooi en mest is er snel sprake van verrommeling. En omdat er veel privé-'paardenerven' zijn, is de landschappelijke impact groot. De privésector vraagt daarom specifieke aandacht.

Zorg voor ruimtelijke kwaliteit van 'paard en landschap': wat bevindingen

NEGATIEF

Paarden: verlinting, verpaarding, verrommeling, verdichting van het landschap

een paard is geen koe: kleine weiltes/paddocks zijn noodzakelijk om overmatig grazen tegen te gaan (vetzucht, hoefbevangenheid en koliek). Meer 'behekte' perceelsscheidingen zorgen voor verdichting van open landschappen en ook meer besloten landschappen krijgen een andere 'uitstraling' landschappelijke verkaveling wordt verkleind, openheid verdwijnt paarden worden graag beschut tegen regen, wind en de zon: behoefte aan een afdak zorgt voor losse opstallen in het weiland. De opstallen sluiten vaak niet aan bij de erfensembles. Bomen, hagen en houtsingels zorgen voor verdichting van open landschappen meer voorzieningen op het erf zorgen veelal voor verrommeling van de erfstructuur, doorzichten naar het landschap verdwijnen verschillende typen paardenhouderij vragen om een verschillende opzet: ensembles van gebouwen, voorzieningen op en rond het erf. Zorgt voor verromeling 'uitstraling': anders dan we van een veebedrijf gewend zijn. De sector maakt een sterke groei door en is dus relatief nieuw in het landschap, iets waar we aan moeten wennen de verkeersdruk neemt toe het landschap wordt meer verlicht 'het paard' heeft niet alleen impact op het erf, maar ook op het omliggende land. Het landschap verandert. Koeienweides lang gras en paardenweides kort en vertrap

POSITIEF

Paarden: versterking van landschappelijke kwaliteit, levendig landschap

extensief beheerd grasland, meer kruidenrijk koeien verlaten het weiland en paarden stappen in, nieuwe levendigheid drinkpoelen herstel kleinschaligheid van landschappen door de aanplant van hagen, losse bomen, singels, bomenrijen etc. herstel, behoud en ontwikkeling van beeldbepalende erfensembles in het landschap (hoofdgebouw en bijgebouwen) 'het paard' heeft niet alleen impact op het erf, maar ook op het omliggende land. Het landschap verandert, landschappelijk structuren worden hersteld nieuwe ruitpaden bieden nieuwe ontsluiting voor wandelaars en fietsers in het landelijke gebied. paardenlui hebben ziel voor het welzijn van paard en hechten aan een mooi, natuurlijk landschap

2. De paardensector ruimtelijk bezien

2.1 De paardensector kent een diversiteit aan bedrijvigheid

In de paardensector is een veelheid aan typen bedrijvigheid te onderscheiden: een doorsnee paardenbedrijf is er niet. Elk bedrijf heeft haar eigen opzet qua combinatie van (op)fok, training, stalling etc. Zo heeft elk bedrijf haar functionele eisen waarbij in veel gevallen de ‘mooie en exclusieve uitstraling’ een belangrijke vereiste is: het paardenbedrijf verkoopt immers een relatief duur product. In veel gevallen wordt internationaal gehandeld. Er zijn ook bedrijven waar particulieren hun paarden kunnen ‘stallen’ en berijden. Ook hier is de uitstraling van belang, zij het op een ander niveau. Eén ding heeft elke vorm van paardensport gemeen: de vraag om ruimte voor stalling, training en weidegang.

In de sector zijn grofweg twee typen bedrijvigheid te onderscheiden:

- **productiegericht** (op)fok, training, hengstenhouderij en paardenmelkerij) heeft agrarische bestemming: een paardenhouderij waar uitsluitend of in hoofdzaak handelingen aan en/of met paarden worden verricht die primair gericht zijn op het voortbrengen, africhten en trainen en verhandelen van paarden.
- **recreatief/gebruiksgericht** heeft geen agrarische bestemming: een paardenhouderij waar het rijden met paarden primair gericht is op de ruiter/amazone, (amateur)sport

Een fijnere indeling gaat uit van vier typen:

- particuliere (hobby)paardhouder met 1-5 paarden en een privéstal
- pensionstalling op een veelal voormalige agrarisch bedrijf of ter aanvulling
- manege
- fokkerij ((op)fok en training)

De provincie maakt in de ‘Handreiking voor beoordeling ruimtelijke plannen’ onderscheid in de **agrarische paardenhouderijen** (fok- en opfokbedrijven, hengstenhouderijen, paardenmelkerijen), **maneges** en **overige paardenhouderijen**. Voor de agrarische paardenhouderijen geldt een mogelijkheid tot nieuwvestiging (minimaal aantal van 70 NGE’s, dit zijn forse bedrijven! Omgerekend een oppervlak van 20 hectare). Overige paardenhouderijen kunnen zich alleen vestigen op vrijkomende agrarische bedrijven. Per streekplanzone gelden voorwaarden. Maneges moeten zich vestigen in de stadsrand.

Elk type bedrijvigheid kent haar eigen ruimtelijke ingrepen en daarmee haar ruimtelijke karakter. De ingrepen worden beschreven op het niveau van het landschap, het erfensemble (samenspel van de bebouwing en beplanting), de erfstructuur (ligging en oriëntatie van gebouwen, erfbeplanting), de erf-inrichting (verharding, erfscheiding, beplantingssoorten, verlichting, losse elementen), als ook op het niveau van de gebouwen.

particuliere (hobby)paardhouder met 1-5 paarden en een privéstal / recreatief/gebruiksgericht (recreatief) geen agrarische bestemming

- woonhuis in buitengebied of aan de rand van het dorp
- kleine (voormalige) boerderij met maximaal 2 hectare land en soms een ‘burgerwoning’
- kleine (nieuwe) stal of hergebruik van veestallen (standaard vormgeving)
- paddock (omheinde ‘zandbak’ die wordt gebruikt om paarden ‘los te gooien’), in kleinere eenheden verdeeld weiland

- rijbak (vaak langs de weg of aangrenzend aan het erf in het weiland), soms verlicht
- bouwblok relatief klein
- erf groeit geleidelijk, meestal nette en verzorgde paardenwei en stal
- vaak verrommeld door ontbreken duidelijke erfstructuur (bebouwing en beplanting) en door losse opslag van trailer, ruwvoer etc.

pensionstalling op een veelal voormalige agrarisch bedrijf of ter aanvulling / recreatief/gebruiksgericht (recreatief) geen agrarische bestemming

- (voormalige)agrarische bedrijven, gebruik makend van bestaande veestallen en gronden, bouwblok veelal volgebouwd, groeit geleidelijk
- rijbak ingepast op het bouwblok, veelal verlicht
- soms longeerkraal nabij buitenbak
- opslag op het achtererf van trailers, ruwvoer etc.
- bedrijven in het buitengebied
- bezoekers zijn eigenaar van pensionpaarden, relatief geringe verkeersdruk
- standaardbouw rijhal (systeembouw)
- gedeeltelijk verkleinde verkaveling, gebruik makend van bestaande af-rasteringen
- functionele inrichting van erf en weiland
- aandacht voor ‘uitstraling’: maar minder dan bij manege en fokkerij
- ‘plek’ om wat te drinken (naast rijbak, rijhal of op het erf of in een deel van de stal)

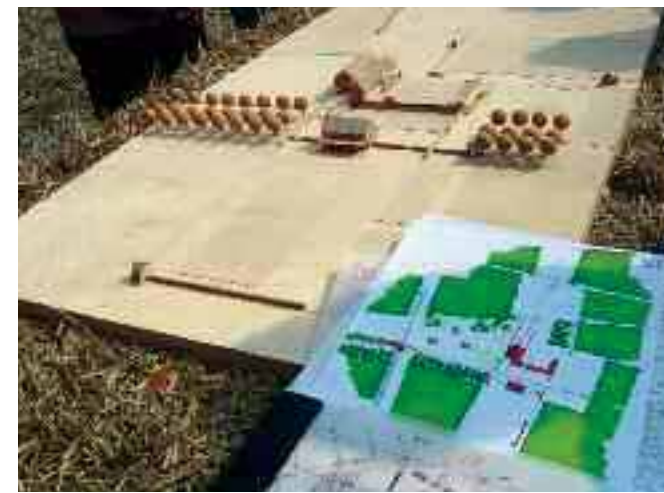
manege (geen agrarische bestemming, specifiek bestemd) vaak met pensionstalling

- samenhangend complex van erf en gebouwen: grote complexen met omvangrijke stallen en een of twee binnenrijhallen
- verlichte buitenbak(ken)
- springweide, stapmolen of longeerkraal
- nabij het stedelijk gebied (klanten) of dicht bij natuurgebied (uitloop)
- relatief weinig weiland in bezit, gedeeltelijk verkleinde verkaveling
- veel bezoekers, hoge(re) verkeersdruk dan bij pensionstalling
- veel extra voorzieningen als parkeerplaats, stalling trailers, ruwvoer-opslag etc.
- aandacht voor ‘uitstraling’: trekken van klanten, meer dan bij pensionstalling
- kantine en/of terras
- toegangshek, naambord, soms met hek

fokkerij ((op)fok) / productiegericht ((op)fok, training) heeft agrarische bestemming

training / paardenhouderij (geen agrarische bestemming)

- samenhangend complex van erf en gebouwen: grote complexen met stallen en binnenrijhal. Veelal nieuw ontworpen: woning en bijgebouwen in samenhang.
- veel grond, omheinde grote weilanden (fok in kuddeverband), nabij de gebouwen paddocks, stapmolen en evt. buitenbak
- grote stallen waar de jonge paarden in groepen (opfok) worden gehouden
- binnenbak veelal aanwezig
- veel aandacht voor ‘uitstraling’: trekken van internationale klanten. Zowel op het erf (beplanting, versieringen, bestrating etc.) als ook in het gebouw (ruimte voor ontvangst en verblijf van gasten)
- relatief weinig bezoekers, kleinere aantallen, enkele piekmomenten
- relatief weinig extra voorzieningen, veel in de gebouwen ondergebracht
- toegangshek en naambord, soms met afsluitbaar hek en camera

3. Voorbeeldige bedrijven: de sprong naar kwaliteit in beeld en beleid

Of het ‘houden’ van paarden opvalt in het landschap hangt sterk af van het type landschap. In open landschappen vallen stapmolens, donkere houten hekwerken en gebouwen meer op dan in besloten landschappen. Het paardenbedrijf wil zich profileren: functionaliteit en een streekeigen uitstraling kunnen goed samengaan.

Voor de verschillende landschappen in Overijssel beschrijven en verbeelden wij aandachtspunten voor de ruimtelijke kwaliteit. In paragraaf 3.1.1 worden de aandachtspunten beschreven op het niveau van het landschap en het erfensemble. In aanvulling op deze ‘groene’ aspecten worden aandachtspunten beschreven die betrekking hebben op verschillende thema’s als hekwerken, verlichting, opslag en schuilen: allen aspecten die het landschap op en om het erf beïnvloeden. In paragraaf 3.1.2 worden thematisch aandachtspunten beschreven op het niveau van de erfstructuur en de gebouwen.

De aandachtspunten richten zich naast de ruimtelijke aspecten op het proces tot het waarborgen van de kwaliteit, als ook tot de verankering in het beleid (beleidsveld en het beleidsdocument). In de paragraaf 3.1.3 wordt dit nader uitgewerkt.

3.1 Het paard verdient een goede ‘stalling’ en een mooi erf en landschap

3.1.1 Aandachtspunten voor landschap en erfensemble

“Het nieuwe erf moet onderdeel worden van het landschap, dat is iets anders dan wegstoppen.”

“een integrale aanpak van landschap en gebouwen is een vereiste voor het verkrijgen van kwaliteit.”

“Schaalsprong: met 1 miljoen euro doe je tegenwoordig niet zo veel. Binnenbak 1000-2500 m², stalling 1000 m², werktuigenberging en opslag 500m², bedrijfswoning minimaal 500m³, buitenbakken en springterrein 5000m², parkeerterreinen en mestopslag: al snel een behoefte aan 1,5 tot 4 hectare. Een groter bouwperceel geeft meer ruimte voor landschappelijke inpassing.”

“Elke inpassing vraagt maatwerk. Elk bedrijf is specifiek, stelt haar eigen functionele eisen en bepaalt daarmee haar ruimtelijke karakter.”

UITSPRAKEN OP DE WERKDAG PAARDEN 18 JUNI TE MARKELO

In de *Catalogus Traditie en Vernieuwing* en in de *Cultuurhistorische @tlas* worden voor Overijssel 10 streken benoemd. In elke streek heeft het landschap, met daarin haar erven bepaalde kenmerken en verdient het vanuit de ontwikkelingen in de paardenhouderij specifieke aandacht.

In de *omgevingsvisie* worden de landschappen van Overijssel ondergebracht in vier regio’s: het ‘open’ landschappelijk patroon van laagveengebieden en kleicomplexen van Noordwest-Overijssel, de lange lijnen in het Sallandse occupatiepatroon, de intimiteit van het Twentse boerenland en de stoere maat van de grote ontginningen van Noordoost Overijssel. Per regio zijn op een lager schaalniveau landschappelijk verschillen aan te duiden.

In deze paragraaf hebben wij de landschappen in twee hoofdgroepen ondergebracht: het open en het besloten landschap. Voor de impact van paardenerven op het landschap liggen immers op dit niveau duidelijke verschillen.

Voor de volledigheid worden beiden typen landschap nader onderverdeeld in de streken en/of regio’s zoals die in de *Omgevingsvisie* en de *Catalogus* zijn benoemd.

OPEN LANDSCHAPPEN

Omgevingsvisie: terpenlandschap, heide-ontginningslandschap, rivierenlandschap en veenlandschap

Veenlandschap (slagen): Vriezeveen, Staphorst -Rouveen, Wieden- en Weerribben

Kenmerken:

- lange smalle kavels met singelbeplanting
- wilg (vaak knotwilg), els, es en populier
- bebouwing op de kop van de kavel, haaks op de weg
- doorzichten naar open land.

Inpassing:

- aanplant op de kavelgrens van singels of bomenrij, tevens schaduw voor de paarden en inpassing van gebouwen en buitenbak
- sloten als natuurlijke grens, of palen met licht draad/koord of donker koord, geen houten hekwerken
- natuurlijke poelen, natuurlijke perceelsranden en slootkanten

Heide- en veenontginningen (blokken): Salland, Hoogveenontginning Noordoost Overijssel

Kenmerken:

- grootschalig en open landschap
- afwisselende, veelal rechthoekige verkaveling, verspreide bebouwing
- wegbeplanting, beplanting op de erven, ‘overhoeken’ van forse eenheden (lijnen en vlakken), singels
- den, berk, els wilg, populier
- doorzichten

Inpassing:

- compacte bebouwing in rechthoekig cluster
- forse houtsingels op en nabij het erf, wegbeplanting, tevens voor beschutting
- beplanting van singels langs percelen mogelijk (in combinatie met hekwerken/afrastering) mits doorzichten behouden blijven
- natuurlijke poelen, natuurlijke perceelsranden en slootkanten

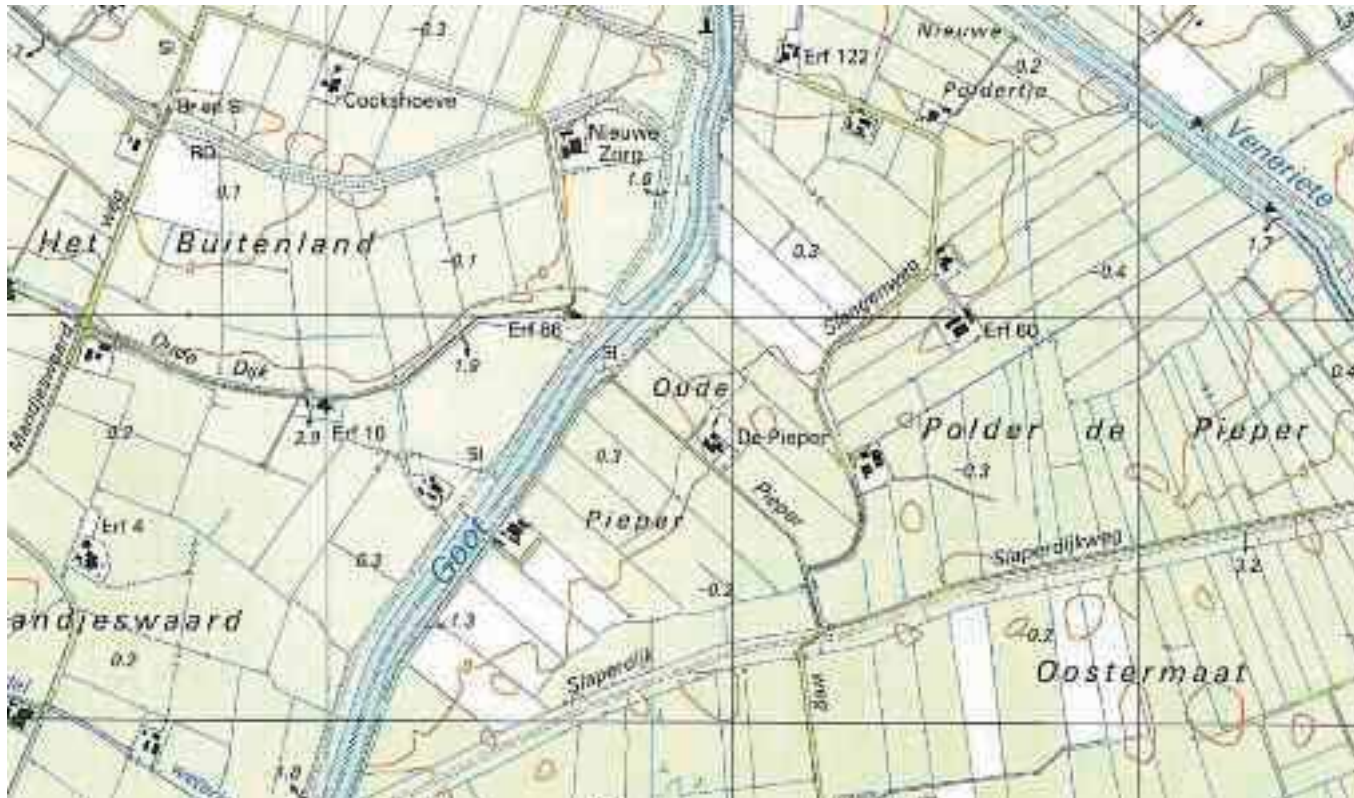
Polder- en veenweide(klei) landschap: IJsseldelta, IJsselstreek, Noordwest-Overijssel, Reestdal

Kenmerken:

- open landschappen met vrijwel geen kavelgrensbeplantingen
- forse beplanting langs wegen en op de erven
- bebouwing in (ontginnings)linten (veenweidegebied) en meer verspreid in de polders
- doorzichten

Inpassing

- compacte bebouwing op het erf
- forse erfbeplanting van boomgroep, losse boom, erfbos of singel
- doorzichten behouden
- onopvallende afrasteringen in het weiland
- terughoudend met opdeling van percelen met hekwerken, onopvallende afrastering van palen met wit/licht koord
- gebruik van bestaande sloten als afscheiding
- natuurlijke poelen, natuurlijke perceelsranden en slootkanten

Open landschap IJsseldelta

BESLOTEN LANDSCHAPPEN

Omgevingsvisie: essenlandschap, oude hoevenlandschap

Essen - en kampenlandschap: Noordoost- en Zuid Twente, Salland, Reestdal, Vechtdal

Kenmerken:

- afwisseling van open- en beslotenheid
- onregelmatig en reliëfrijk landschap
- 'losse strooiing' van erven in het landschap
- veel opgaande beplanting in landschap en op erven. Afwisseling van houtwallen, erfbossen, bossen, losse bomen, boomgroepen, hagen
- eik, groene beuk, linde, kastanje

Inpassing:

- aanplant van houtwallen en erfbos ter versterking van de kleinschaligheid en ook voor schaduw, in combinatie met hekwerken/afrastering
- de aanplant van streekeigen laanbomen, solitaire bomen en struiken sluit aan bij de kenmerken van het erf en geeft traditionele 'uitstraling'
- in het besloten landschap van de kampen houten en natuurlijk ogende afrasteringen door een combinatie met hagen, houtwal, singels
- aan de randen van de es en op de es lichte, weinig opvallende afrasteringsmaterialen zoals wit koord en groen of bruin band. Geen opdeling van de essen in kleine eenheden.

Besloten landschap Noordoost Twente

Bij de ontwikkeling van nieuwe paardenerven gaat het vooral ook om de ontwikkelingen in aansluiting op het (bebouwde)erf. Voor die ontwikkelingen worden per thema verschillende aandachtspunten benoemd.

Thema

Paardenweide

- een bomenweide (enkele losse bomen met gras eronder) met hagen eromheen is te gebruiken als uitloopweide
- houtsingels, losse bomen en boomgroepen versterken de kleinschaligheid van het landschap en geven tevens beschutting tegen weer en wind en zijn ecologisch waardevol (kleine zoogdieren, insecten en vogels). Zij kunnen dienen als 'afrastering', in combinatie met hekwerken en een enkel stroomdraadje. De hekwerken zijn hierdoor minder zichtbaar. Beplanting heeft voor- en nadelen. Het vraagt onderhoud, er is minder wind, bomen worden kapot geschuurd, het gras groeit minder. Echter de kosten zijn te overzien (veelal subsidie mogelijk: afhankelijk van erfgrootte 5 tot 20.000 euro en in fasen uitvoerbaar), het is landschappelijk aantrekkelijk en goed voor het welzijn van het paard. Hekwerken zijn duurder.
- drinkpoelen in het weiland zijn functioneel, landschappelijk en ecologisch waardevol. Gedeeltelijk uitrasteren is noodzakelijk. Hergebruik van de vrijgekomen grond nabij de rijbak of stapmolen is mogelijk mits geleidelijk en niet hoog (niet meer dan 0,5 tot 1 meter hoog). Heuvels in het landschap zijn niet wenselijk! Poelen zijn ook niet op elke locatie qua bodem mogelijk.
- het paard is een natuurlijke begrazer: heeft behoefte aan een kruidenrijk mengsel. Geeft meerwaarde aan het weidebeeld
- regelmatige weidegang zorgt voor een verlevendiging van de weiden (jaarrond)

N.B. let op giftige planten en struiken

witte linten geven onrust in het landschap, stroomdraadje en een enkel (wit) lint geeft rust (L. Nekeman)

Thema

Rijbak, stapmolen en langeercirkel

- een rijbak behoeft niet altijd een omheining. Dit is afhankelijk van het gebruik als springbak of dressuurbak en is afhankelijk van de ervaring van de ruiter en het paard. Een aarden walletje met gras in combinatie met een laag houten hekwerk is voor dressuur ook functioneel. Hoewel hagen het zicht op het lichte zand /mengsel ontnemen benadrukken ze juist de vorm en ligging van de bak. Enkele losse struiken of knotbomen zijn meer passend (of in combinatie met een haag)
- maximale hoogte hekwerk (1,50 tot 1,75 meter)
- een donker gekleurde vulling van de bak (kunststof materiaal) is functioneel ook toepasbaar
- stapmolen, rijbak, paddock en langeercirkel opnemen binnen het cluster van bebouwing; niet los in het weiland (compact bouwblok). Een stapmolen hoeft niet altijd overdekt te zijn. Er zijn diverse voorbeelden waarin de stapmolen in het hoofd of bijgebouw wordt opgenomen. Bij transformatie van vee-erven is het ook mogelijk de mestsilo te integreren in het gebouw en te gebruiken als stapmolen
- lage graswalletjes (maximaal 1 meter) gebruiken voor de inpassing van de rijbak of de langeercirkel:zo valt het zicht op het zandvlak deels weg

Thema

Opslag en schuilen (beschutting wind en zon)

- opslag van hooibalen uit het zicht: in de stal, onder de kap (overstek). 'Streekeigen' gebouw voor opslag op het erf: hooiberg, schuur, stal etc.
- aanplanten met haag, struikgroep of losse bomen
- opslag van hooibalen achter op het erf en onder een doek, dit voorkomt het pikken van de kraaien en is landschappelijk meer aantrekkelijk
- mestopslag onder de overstek of op het achtererf
- losse opstallen buiten het bouwblok ten behoeve van schuilgelegenheid in principe uitsluiten of inpassen in de landschappelijke structuur. Voorwaarden opnemen van kwaliteit van bebouwing (niet plat), definiëren maximale volume.
- losse bomen of boomgroepen aansluitend op de landschappelijke karakteristieken zijn wel mogelijk. Paarden verdienen schaduw en beschutting: mogelijkheden voor herstel van landschappelijke waarden door de aanplant van bosjes, rij bomen en losse bomen. Welzijn van paarden is tevens van groot belang.

een 'blikken doos' als 'clubhuis' stoort het landschap, een streekeigen schuur als paardenstal draagt bij aan het landschap

een streekeigen hooiberg als schuilplaats voor paarden draagt bij aan het erfensemble en het landschap (Foto: K. van der Put)

opslag ondergebracht onder de kap
(Hemmelhorst Sporthorses, Borne)

hooibalen in het weiland storen het landschap

Thema

Hekwerken (afrastering)

- hekwerken om of in een weiland zijn niet altijd noodzakelijk (opdeling), voor directe uitloop en paddock zijn hekwerken wel noodzakelijk (deze hekwerken staan echter in relatie met het gebouw). Men kiest vaak voor hekwerken omdat het als veilig, betrouwbaar en mooi wordt gezien.
- witte hekwerken en donkere hekwerken trekken de aandacht en 'verdichten' het open landschap. Voorkom (witte) hekwerken in de weiden, ze passen meer bij een historisch landgoed of een buitenplaats. Niet elk landschap is voor hekwerken geschikt. In een open landschap zijn palen met koord, bruin en groen (smal)lint of band meer passend. Koord is meer duurzaam in beheer, maar het wordt als minder veilig ervaren omdat het paard zich bij een eventuele doorbraak kan snijden (echter lintdoorsnijders worden al jaren toegepast, veiligheid is dus ook met een lint gewaarborgd). Hiervoor zijn reeds alternatieven in ontwikkeling.
- In een besloten landschap kunnen hekwerken in combinatie met beplantingen (singels en (vlecht)hagen) worden toegepast. Nabij een singel kan een afrastering van palen met deels stroomdraad en deels lint of band gebruikt worden. Ook in een besloten landschap is opdeling van weiden niet wenselijk. Donker koord, bruin of groen lint zijn ook hier meer passend.
- linten zijn mede storend omdat ze snel slap hangen en gaan 'wapperen'. Er zijn (witte) koorden die met een veer gespannen kunnen worden. Witte linten zijn blikvangers. Donkere linten vallen minder op.

Natuurlijk Water zorgt voor een landschap-
pelijk inpassing, diepe sloten niet

Bescheiden (houten) hekwerken in combinatie met singels zorgen voor een goede inpassing

Door de tijd gaan witte linten 'vergrijsen' en vallen daardoor minder op. Groene linten vallen meer op dan bruine linten.

- dichte hekwerken bij longceercirkel en stapmolen benadrukken 'het gebouw'. Dit maakt het erf nog 'voller' dan wenselijk.
- hekwerken op en om het erf zijn functioneel voor het voorkomen van uitbreken van (jonge)paarden. De relatie van het erf met het landschap wordt echter verstoord. Voorkom het dichtgroeien van het erf met veel (houten)hekwerken
- toegangshek doelmatig, niet opvallend. Inpassen met streekeigen beplanting
- eenvoud gaat boven decoratief en fraai.

losse bomen in aansluiting op de bestaande
singels en erfbossen zorgen voor inpassing
van hekwerken (Dressuurstal Punte B.V.,
Enschede)

allure door de toepassing van sierbeplanting
bij ingang van het erf en de entree van het
hoofdgebouw, sierbeplanting ondergeschikt
aan landschap (Hemmelhorst Sporthorses,
Borne)

^ eenheid van armatuur en eenzijdige plaatsing geven rust (Paardencentrum Dronten en stal Pegge Hengelo) ^

Thema Verlichting

- licht verstoort het landschap en het nachtelijke dierenleven (uilen, nachtvinders, vleermuizen etc.)
- beter meerdere lage lichtmasten dan enkele grote, gericht op de bak
- niet overdadig belichten (bespaart ook energie)
- lichtintensiteit maximum vastleggen, goed richten en verlichtingstijd bepalen (alleen als gereden wordt)
- verlichting in / nabij de gebouwen: opnemen tegen de gevel of laag bij de grond (niet aanlichten!), met sensor, ramen blinderen bij avond, langs toerit laag bij de grond en met sensor

Thema Reclame en ontvangst

- aanbrengen tegen de gevel
- plaatsen bij de toegang (één object)
- verwerken in het toegangshek
- sierbeplanting bij de ingang van het erf en de ontvangstruimten (allure). De sierbeplanting is ondergeschikt aan het landschap en de erfbeplanting. Inpassing van het gehele erf vanuit de streekeigen context (streekeigen beplanting).

V een functionele verharding van asfalt, betonplaten geeft rust (Paardencentrum, Dronten en Dressuurstal Punte B.V., Enschede)

^ > bescheiden sierhekwerken met logo bij de toegang geven allure (Hemmelhorst Sporthorses, Borne, Stoeterij, Putten, Gelderland)

Thema

Parkeren en manoeuvreren

- functionele maat voor behoefte aan vast parkeren en manoeuvreerruimte
- sierbestrating beperken tot hoofdingang van de stal en nabij de woning
- afwisseling van typen (half)verharding
- gras geeft rust aan het erf

3.1.2 Aandachtspunten voor gebouwen

‘De paardenhouder bouwt voor mensen, de veehouder bouwt voor zijn vee’:

“Een paardenbedrijf is iets anders dan een veebedrijf of een bollenkwekerij. Een andere functie leidt tot andere erven en gebouwen, dus een ander beeld. Dat mag dus ook”

“Materialen als hout en glas en licht plaatmateriaal passen goed in een open landschap.”

“Overstekken geven de gebouwen een prettige maat en tevens ruimte voor opslag op het erf. Zwaluwen bouwen er hun nesten onder.”

“Alles onder een dak is efficiënt, maar afhankelijk van het type bedrijf.”

“Schaalvergroting is logisch. Nieuwe gebouwen zijn nodig vanwege de huidige eisen van lucht en licht. Veel inhoud in de stal. Niet alleen het dier maar ook de mens moet zich prettig voelen in de stal. “

“Maak een onderscheid tussen bouwvlak en bouwperceel. Het perceel geeft meer ruimte voor een goede landschappelijke inpassing.”

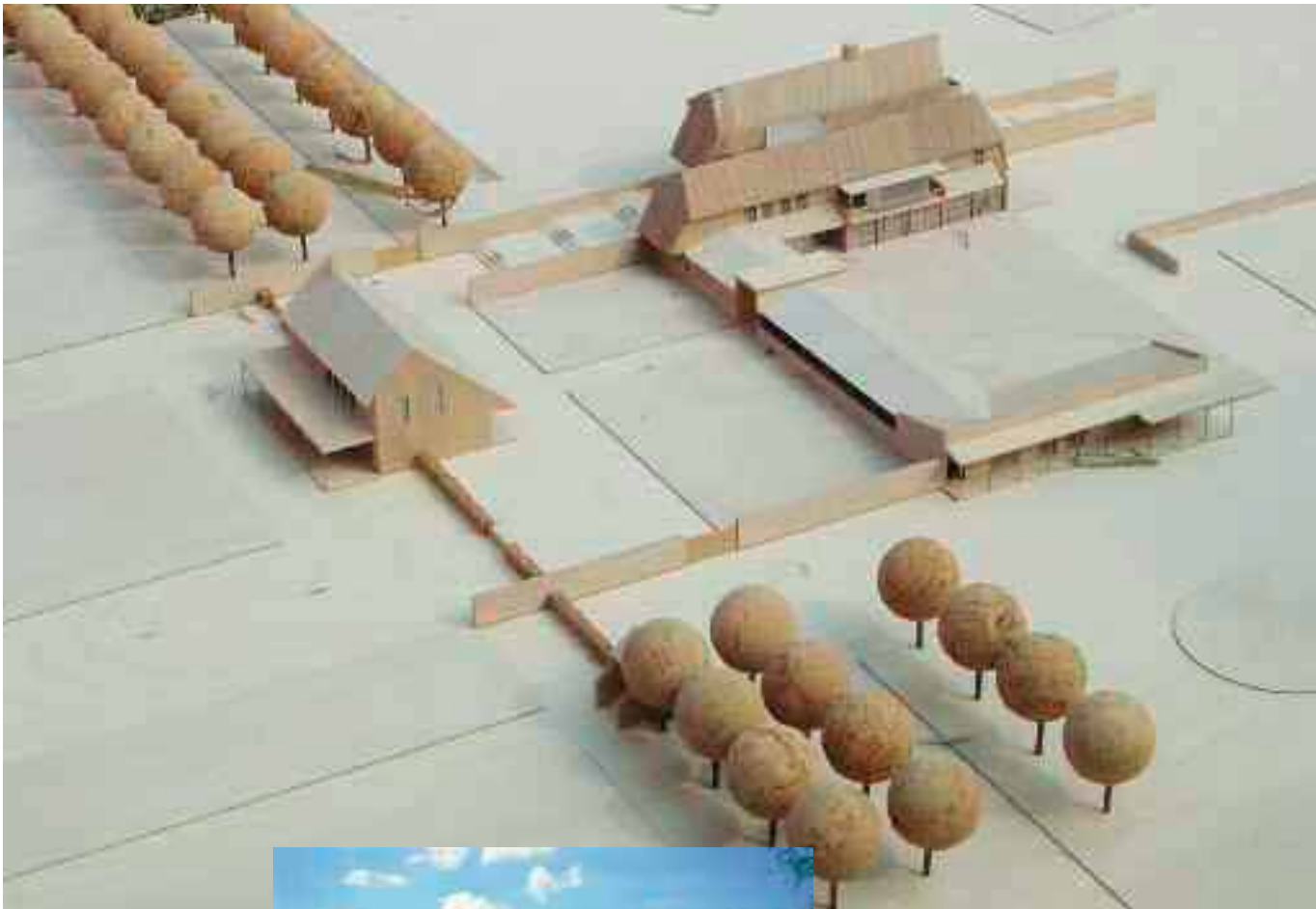
“Houdt rekening met uitbreidingen en geef aandacht aan details.”

UITSPRAAK OP DE WERKDAG PAARDEN 18 JUNI 2008, TE MARKELO

groot volume zonder opdeling. Traditionele erfstructuur en gebouwen. De toegang is gericht op de ontvangstruimte in de stal.

functioneel één gebouw, maar ruimtelijk een opdeling. Lichte kleurstelling voor inpassing in open landschap. Eigentijds.

^ een nieuw erf ontwerpen in samenhang: landschap, erfstructuur en gebouwen. Vernieuwen en voortbouwen op de traditie en kenmerken van de streek (Drente, ontwerpers Kalfsbeek en Bleeker)

< één volume, maar dakvorm vloeiend. Eigentijdse materialen, in contrast met het traditionele erf (Putten, Gelderland)

De aandachtspunten voor de gebouwen worden per thema (schaalniveau) benoemd.

Thema
Hiërarchie van gebouwen, erfstructuur

Het traditionele agrarische erf is functioneel opgezet. De gebruiksvoering vormt het uitgangspunt, ingebed in de karakteristieken van de streek. Elk landschap kent haar specifieke ligging van erven, hiërarchie van gebouwen en erfstructuur. Daar waar het tonen van de status van het bedrijf meer belangrijk werd presenteerde het erf en de boerderij zich naar de weg. Voor de paardenhouderijen gelden veelal dezelfde uitgangspunten:

- de erfinrichting vloeit voort uit het functionele programma, de traditie van de sector en de traditie van de streek. Zowel traditionele als meer eigentijds invulling komen voor.
- het erf bestaat uit een cluster van gebouwen (oud en nieuw), een ‘familie’ (eenheid), groot en klein, het erf is veelal transparant van opzet (doorzichten)
- de representatieve en de openbaar toegankelijke gebouwen en functies richten zich naar de openbare weg: woning, kantoor, ontvangstruimte, stallen (veterinair gescheiden). Intern vormt de binnenbak ‘het hart’ waaromheen zowel de meer representatieve ruimtes als de gebruiks-

wolfseind voegt niets toe aan verkleining van de schaal en streekeigenheid, doet eerder afbreuk aan de hoofdvorm

nieuwe stal in aansluiting op traditioneel erf

verspringing daklijn is functioneel (intern) en geeft meerwaarde aan hoofdvorm

overstek verkleint de schaal van de kopgevel en geeft ruimte voor zwaluwen.

ruimtes zijn gelegen: de verkoopruimte ('huiskamer' veelal met zicht op de binnenbak), de kantine, de slaapruides, etc. Aansluitend op de bak zijn gelegen: de wasplaats, het solarium, de zadelkamer, de stallen en in sommige gevallen de stapmolen.

- de meer bedrijfsmatige en ondersteunende functies zijn veelal op het zij- of achtererf gelegen: voedersilo's/opslag, hooiopslag, opslag divers, werktuigenberging, etc.
- in aansluiting op de binnenbak en de stallen zijn de paddocks, longeer-cirkel(s), buitenbak(ken) en stapmolen(s) gelegen.
- Zij liggen zowel op het voor- zij- als achtererf.

Thema Schaal

Agrarische gebouwen hebben doorgaans een forse schaal. Het zijn traditi-oneel grote volumes waarin woning en stal zijn samengevoegd. Het ontwikkelen van één of meerdere grote volumes, afhankelijk van het land-schap en het erf, verdient dan ook de voorkeur.

In de praktijk wordt vaak voor elke functie een apart bouwwerk ontworpen. Ook worden hiervan de gevels soms geleed of met veel variatie vormgegeven. Dit leidt tot een verbrokkeling in de gebouwen en op het erf: vele kleine elementen. Dit past niet in de grote ruimte van het buitengebied. Het is dan ook beter om meerdere functies samen te voegen in één of enkele kloeke volumes.

Deze volumes dienen op een geordende wijze gekoppeld te worden. Repetitie is hier een goed uitgangspunt.

- vooral de rijhal eist een hoge gootlijn. Dit is ongebruikelijk in het buiten-gebied en een goede inpassing op dit aspect vraagt dan ook de nodige aandacht. Verlaging van de gootlijn door het maken van overstekken is vaak mogelijk. De ruimte hieronder is bruikbaar als machinestalling, mestopslag, hooiopslag, etc.. Hierdoor ontstaat een schaal die past bij de traditionele boerderijen en stallen.
- bij grootschalige bedrijven kan het samenvoegen van functies onder één dak tot enorme gebouwen leiden. Deze schaalsprong is niet in alle landschappen en op alle erven wenselijk. In deze situatie zal een repetitie van gelijkvormige elementen eerder aansluiten bij de schaal van de bestaande omgeving. De gelijkvormigheid leidt bovendien tot rust in het beeld.
- het inpassen van de schaal is maatwerk!

de oude mestsilo van het melkveebedrijf wordt omgevormd tot stapmolen in het nieuwe gebouw

Thema
Vorm

Het buitengebied kent traditioneel gebouwen met een eenvoudige rechthoekige basisvorm, forse kappen met steile gesloten dakvlakken en lage goten. Steile dakvlakken zijn echter, bij de huidige oppervlakte eisen, vaak niet haalbaar. Zij zouden tot te forse volumes leiden met aanzienlijke kosten zonder functionele meerwaarde. Lage gootlijnen maken de ruimte vaak onbruikbaar.

Uitgangspunten voor de vormgeving van nieuwe gebouwen zijn:

- gebouwen die niet de aandacht trekken
- eenvoudige stoere vormen

Dit betekent:

- gebouwen hebben in principe eenvoudige hoofdvormen (rechthoekige basisplattegrond), zonder aanbouwen, vleugels of andere toevoegingen.
- simpele kapvormen, bij voorkeur ook geen wolfseinden.
- gootlijnen zo laag mogelijk. Toevoegen van dakoverstekken. De eronder ontstane ruimte kan dienst doen als opslag, overdekte in- en uitlaadplaats trailer (ruime hoogte), mestopslag, hooiberging, etc. Overstekken en openingen in de gevel geven bovendien de mogelijkheid voor vestiging van de boerenwaluw.
- platte daken zijn niet acceptabel, deze passen beter op een bedrijventerrein.
- een gevelindeling die de schaalsprong verzacht:
- een verdeling tussen onder en boven bij hoge gootlijnen,
- een verdeling in secties bij zeer lange vlakken.
- toepassing van meerder materialen en/of kleuren

Het grootste gevaar bestaat er in dat kleinschaligheid wordt gezocht en dat rommeligheid ontstaat. Wees niet te bang voor een lange lijn of een fors vlak. Eenvoud is beter dan schaalverkleining.

veel toevoegingen storen het dakvlak

de toepassing van transparantie (glas) en ritmiek in de gevel geven eenheid en rust (Dressuurstal Punte B.V., Enschede)

Thema Materiaal

Traditionele bouwmaterialen worden van oorsprong toegepast: goed verkrijgbaar en goedkoop. Tegenwoordig komen de materialen van over de hele wereld. Traditionele toepassingen zijn bovendien niet altijd logisch: een rijhal met een rieten dak is technisch en financieel niet haalbaar en het is maar de vraag of het mooi wordt.

De huidige functie eisen vragen om andere materialen. In de landbouw is al veel gangbaar dat goed bruikbaar is. Aansluiten bij wat in de streek wordt gebruikt is ook hier het uitgangspunt. Dit betekent:

- damwandprofielplaat, in donkergroen of zwart (met een gemetselde plint).
- een variant hierop: potdekselprofielplaat, ook van staal, in zwart.
- golfplaat, sandwichpanelen voor dakbedekking, grijs of zwart, heel soms rood (niet bij al te grote gebouwen). De detaillering en reflectie zijn van belang.
- dakpanplaat van staal: mits met goede randafwerkingen (nok, hoekvorsten, onder- en zijkant) is dit heel bruikbaar. In kwaliteitsbeleving bevindt het zich tussen golfplaat en dakpannen in.
- baksteen in gedekte roodbruine tinten voor de gevels.
- zwart of donkergroen geschilderd hout voor schuren, stallen, deuren, wanden, etc.
- lichtplaten in het dak of een lichtstrook in de nok
- glas in de kopgevel of in de deuren

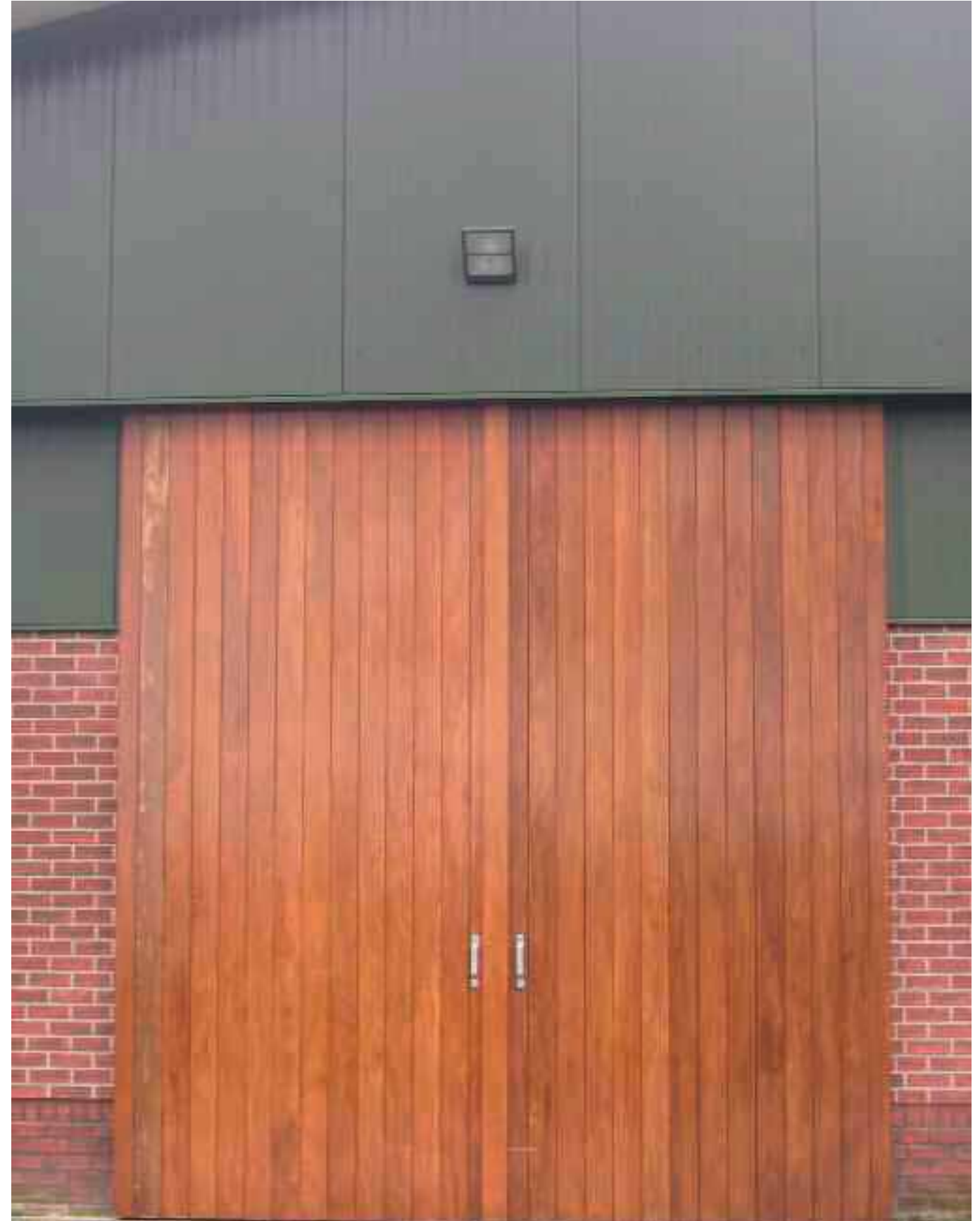
een goede detaillering en afwerking geeft een meerwaarde aan de gebouwen
(Dressuurstal Punte B.V., Enschede)

V

veel toevoegingen storen het dakvlak

V

^ een chique houten deur geeft allure aan de stal (Hemmelhorst Sporthorses, Borne)

Thema

Details en kleur

Een sobere detaillering en gedekte kleurstelling past bij het buitengebied. Ook hier is het bestaande karakter van de omgeving ter plaatse uitgangspunt voor het ontwerp.

Representatieve gebouwen kenmerken zich echter door een rijkere detaillering. Het is dan ook goed dat er op de erven onderscheid wordt gemaakt tussen de representatieve en de functionele gebouwen of gebouwdelen. Doorgaans is het zinvol om ondergeschikte functionele elementen zoals scharnieren, hemelwaterafvoeren, staalprofielen op hoeken etc weg te werken door middel van goede detaillering of gedekte kleurstelling. Hiermee blijft het stoere karakter van de gebouwen behouden.

Het gaat om nieuwe gebouwen met een nieuwe functie. Een eigentijdse wijze van detailleren past hierbij. Dit betekent sober en strak met zo min mogelijk zichtbare details.

Wil men teruggrijpen op een traditioneel karakter met een bijpassende gebouwworm, dan moet worden gewaakt voor over-esthetisering of oneigenlijke toepassing. In de praktijk worden traditioneel bedoelde details vaak te grof door eisen als gevolg van bouwfysica of kosten. Dit is ongewenst en ons inziens des te meer een reden om voor functioneel en eigentijds te kiezen:

- onderscheid tussen representatieve en functionele gebouwen of gebouwdelen.
- functionele details en onderdelen wegwerken.
- traditionele detaillering, indien gewenst, zorgvuldig toepassen.
- gedekte kleurstelling, of naturel
- geen glimmende vlakken.

^ (bescheiden) markering entree geeft allure

(bescheiden) markering entree geeft allure (paardencentrum Dronten)

^

V een stalraam met allure (Hemmelhorst Sporthorses, Borne)

3.2 Aanbevelingen voor proces en beleid

3.2.1 Proces

Bij het ontwikkelen van kwaliteit is vooral het proces van belang. Door het stimuleren van zowel de privé-sector als ook de bedrijfssector is veel kwaliteitswinst te behalen. Het stimuleren vanuit de aandacht voor het welzijn van het paard en de kwaliteit van het natuurlijk landschap is daarbij een goede insteek. Inzicht in de sector is een vereiste.

Bij het proces gaat het ook om de 'volgorde der dingen' en de onderlinge continue afstemming tussen beleidsmakers (provincie, gemeente), adviseurs en initiatiefnemers. In de praktijk blijkt maar al te vaak dat er wordt geadviseerd over de landschappelijke inpassing en vormgeving van de gebouwen wanneer de beleidsmatige toets (streekplan, WRO, of milieu, etc.) en het opstellen van de randvoorwaarden nog niet heeft plaatsgevonden. Dit geeft verwarring en schept valse verwachtingen, vooral naar de initiatiefnemer. De ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit is hierbij niet gebaad.

Privé-sector

- Een groot deel van de particuliere paardenhouders zijn buitenlui en bij deze groep valt veel landschappelijke en ecologische winst te halen. Een goede informatievoorziening, ingestoken vanuit het welzijn van het paard en de kwaliteit van het landschap 'spoort' de privé-sector aan. (P)aardig landschap geeft inzicht in de wijze waarop de privé-sector betrokken zou kunnen worden. Voor de sector is nog niets ontwikkeld: brochures over de inpassing van de paarden in het landschap, verkrijgbaar bij gemeenten aan de balie of informatie via een website van de gemeente of anderzijds zouden veel inspiratie kunnen bieden. Veel paardenlui hebben behoefte aan een persoonlijk advies of een cursus. Het groenloket, de cursus boerenerf (Het Oversticht en Landschap Overijssel), de ervenconsulent, projecten als streekeigen huis en erf kunnen optimaal worden ingezet om de privé-sector te stimuleren, te adviseren en bewust te maken. Landelijk zijn reeds enkele brochures opgesteld. Hierbij zou kunnen worden aangesloten (Zorg voor paard en landschap folder hekken-hagen- en perceelsranden (nummer 2), folder landschappelijke inpassing gebouw en erf (nummer 3), folder natuurlijk begrazen (nummer 5), www.paardenlandschap.nl, 2007)
- Maak paardenlui bewust van de effecten in het landschap. Visualiseer het effect van witte en groene linten. In de studie (P)aardig landschap zijn hiervan voorbeelden te vinden.
- Ga in gesprek met kennis over de sector

Bedrijfsmatig

- 'keukentafel' gesprekken: aan het begin van een planproces om tafel met de diverse betrokken partijen (initiatiefnemer, gemeente, provincie, adviseur vanuit de sector (b.v. LTO-advies), ontwerpers (landschapsarchitect, architect). De ervenconsulent kan fungeren als een belangrijke spil in dit proces. Onderlinge afstemming in de loop van het proces tussen de alle betrokken partijen blijft van belang!
- Ga in gesprek met kennis over de sector
- Prive-sector en bedrijfsmatig
- Stel het opstellen van een integraal erfinrichtingsplan (met toekomstige groei) verplicht. Stel bij grootschalige nieuwe ontwikkelingen de inzet van architecten en landschapsarchitecten verplicht.
- Begeleid vanuit de ervenconsulent (gemeente, provincie) zowel privé als bedrijfsmatig
- Onderlinge afstemming in de loop van het proces tussen alle betrokken partijen blijft van belang!

3.2.2 Beleid (beleidsveld en beleidsdocument)

"Men kan regeldruk voorkomen door zijn verantwoordelijkheid als ondernemer te nemen. Laat men dit na, dan neemt de overheid haar verantwoordelijkheid en stelt regels"

UITSPRAAK OP DE WERKDAG PAARDEN 18 JUNI, MARKELO

In de voorgaande paragrafen zijn vele aandachtspunten benoemd voor een goede ruimtelijke inpassing. Vanuit provincie en gemeente is het wenselijk grip te krijgen op de ontwikkeling in de paardensector en ook richting te kunnen geven. Divers beleidsdocumenten bieden ruimte om kaders te stellen. In deze paragraaf doen wij enkele aanbevelingen.

Begrippendefinitie

Niet iedereen is bekend met de begrippen die in de sector worden gehanteerd. Dit leidt soms tot onduidelijkheden: definieer de begrippen als stapmolen, paardenbak etc in je beleidsdocument. Bijvoorbeeld: *paardenbak*: het geheel van omheining en bodembedekking en het geen zich onder de bodembedekking bevindt. Onder paardenbak wordt tevens verstaan een uitloopbak of buitenbak (gemeente Epe).

Welstandsbeleid

Paardenhouderijen bevinden zich in het buitengebied. Onafhankelijk van de plaatselijke situatie kan gesteld worden dat als uitgangspunt geldt dat het landschap overheerst en dat de bebouwing zich voegt zich in het landschap.

Dit uitgangspunt is soms letterlijk, maar in ieder geval altijd impliciet, terug te vinden in de gemeentelijke welstandsnota's. Het geldt dus voor woningen en traditionele erfbebouwing en is logischerwijze ook van toepassing op nieuwe gebouwwormen zoals de paardenstallen.

Het betekent dat de bebouwing er niet op gericht dient te zijn de aandacht te trekken, maar zich voegt. Dit kan op eigentijdse en traditionele wijze. In het algemeen betekent dit: het toepassen van eenvoudige vormen, sobere en functionele materialen, gedekte kleuren.

Visie op ontwikkeling typen bedrijven

De ontwikkelingen in de sector gaan razendsnel. Het is voor een provincie of gemeente dan ook wenselijk een visie te hebben waarin duidelijke keuzen gemaakt kunnen worden. Hieraan kan vervolgens getoetst worden:

- een samenhangende visie op het platteland met daarin specifiek een vastgestelde visie op de paardenhouderij geeft de mogelijkheid tot sturing en stimulering tot ruimtelijke kwaliteit (in samenhang met andere ruimtelijke ontwikkelingen als recreatie en ontwikkeling van het platteland)
- ontsluiting platteland (routenetwerk voor wandelaar, fiets en paard)
- neveninkomsten voor de landbouwsector
- nieuw economische dragers voor het buitengebied
- ontwikkelen van horeca
- regelen via het bestemmingsplan waar vestiging of uitbreiding mogelijk is afhankelijk van de kenmerken van het landschap. De huidige bestemmingen 'agrarisch' of 'recreatie' blijken niet specifiek genoeg
- stem het beleid af met de buurgemeenten

Scheiding hobbymatig/privé en bedrijfsmatig

Het is vaak lastig de grens te trekken tussen het bedrijfsmatige en het privé-erf. Hierdoor is het lastig na te gaan of een extra rijbak, of stapmolen geëigend is.

- maatwerk per type bedrijf/professionaliteit. Hobbymatig grenzen stellen aan extra voorzieningen als rijbakken, langeercirkels, stapmolens etc (meer productiegericht).
- voor het onderscheid tussen hobbymatig en bedrijfsmatig kan een algemeen beoordelingscriterium gelden. Hierbij is een bedrijfsmatige activiteit op een volwaardig inkomsten gericht. Voor hobbymatige activiteiten met een bedrijfsmatige uitstraling wordt door Welstand per concreet geval geadviseerd. (Algemene kenmerken voor deze hobbymatige activiteiten zijn: dieraantal meer dan 7 paarden, uitstraling gebouwen, eventuele reclame-uitingen, verkeersbewegingen, vergoeding voor diensten als stalling of instructie)
- Vanuit de Wet Milieubeheer en vanuit de wet Ruimtelijke ordening zijn er twee verschillende 'sporen'.

Aanlegvergunning en bouwvergunning

Bovengenoemde vergunningen, maar ook beleidsdocumenten geven de mogelijkheid om voorwaarden ten behoeve van de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit te stellen:

- het koppelen van een aanlegvergunning of bouwvergunning aan een voorwaarde van landschappelijk inpassing. Het indienen van een totaalplan is daarbij een vereiste (ivm. groei van het bedrijf in de toekomst)

- organiseer het toezicht op de uitvoering (handhaving)
- voorwaarden voor landschappelijke inpassing niet alleen benoemen in het bestemmingsplan, maar ook in een welstandsnota, nader te ontwikkelen beeldkwaliteitsplan, of het landschapsontwikkelingsplan
- stimuleren bij de inrichting en bewust maken van kwaliteit van landschappen, erven en gebouwen:
 - informatievoorziening door brochure te verkrijgen bij gemeente aan het loket bouwzaken, R.O. of landschap, of op de website
 - keukentafelgesprek met initiatiefnemer(s), adviseurs en/of ontwerpers, gemeente, en ervenconsulent: opstellen schetsplan als basis
- paardenbak, langeercirkels en paddocks benoemen als gebouwd object (= bouwwerk geen gebouw zijnde) zoals ook de sleufsilos/kuilvoerplaat en de mestplaat op het erf: bouwvergunningsplichtig, telt mee in m² bijgebouwen, moet op het bouwblok of nabij. Toetsen aan het welstandsbeleid en eisen stellen aan de inpassing (afhankelijk van locatie op het erf en landschappelijke context). Anders aanlegvergunningsplichtig maken.
- losse opstallen buiten het bouwblok ten behoeve van schuilgelegenheid in principe uitsluiten
- (houten/kunststoffen) hekwerken > 100cm: aanlegvergunning. Hekwerken alleen toestaan nabij het bebouwde deel van het erf of in nabijheid. Wanneer grenzend aan het weiland slechts mogelijk met combinatie van hagen (struweel en niet strak geknipt), singel, houtwal, losse bomen etc. (afhankelijk van landschap). In besloten landschappen zijn hekwerken beter in te passen. In open landschappen stricte eisen: palen met lichte of donkere linten.
- verlichting: bouwvergunning/milieuverginningsplichtig. Lichtmasten in het agrarische buitengebied verbieden (tenzij recreatief bedrijfsmatig: eisen stellen aan verlichtingsstijl, lux, gerichtheid van lichtbundel)
- wijziging van het bouwblok ten behoeve van ruimtelijke kwaliteit moet mogelijk zijn (op maat). Ook voor particulieren. maak gebruik van de begrippen bouwperceel en bouwblok. Het perceel geeft een ruimere maat waardoor een landschappelijke inpassing beter mogelijk wordt (ruimere opzet erfstructuur geeft ook meer ruimte voor forse doorzichten en / of groenelemente) (gemeente Dinkelland)
- slopen van landschapsontsierende bijgebouwen 1:1 met nieuwbouw van een of meer nieuwe bijgebouwen tot een maximale oppervlakte van 250 m². Belangrijke voorwaarde is landschappelijke inpassing (Handreiking beoordeling ruimtelijke plannen Provincie)
- criteria ten behoeve van archeologisch onderzoek dienen te worden vastgelegd. De provincie hanteert algemene richtlijnen, per gemeente kunnen deze verschillen. Per locatie moet worden nagegaan of archeologisch onderzoek nodig is.

DE OPGAVE

Het erf is gelegen aan de Verkavelingsweg 17 te Hasselt. Het erf is in de jaren '80 ontwikkeld als veebedrijf. De familie Nekeman heeft nu een semi-professioneel bedrijf aan de Stouweweg. De hobbymatige activiteit als ook het kwaliteitsniveau is zodanig uitgegroeid dat de wens bestaat tot uitbreiding. Het huidige bedrijf staat deze ontwikkeling niet toe. De familie Nekeman heeft daarom het bedrijf aan de Verkavelingsweg 17 gekocht en gaat het ontwikkelen als een professionele stoeterij. Het accent ligt op het opfokken en fokken van talentvolle dressuurpaarden. De profilering van het bedrijf is een belangrijke voorwaarde voor de vele nationale en internationale contacten. Dit komt tot uiting in de architectuur en erfinrichting: de huisstijl.

Gezien de activiteiten en rijbewegingen in de nabije toekomst is het niet wenselijk vanwege de verkeersveiligheid de huidige ontsluiting te handhaven als hoofdontsluiting. Een nieuwe hoofdontsluiting aan de zuidzijde wordt tevens gebruikt als ontsluiting van de weidekavels. Het is de wens van de familie Nekeman de huidige woning (uit de jaren '80) in de nieuwe erfstructuur te integreren. De woning doet dienst als kantoor en verblijfsruimte voor personeel.

Het erf is gelegen op de overgang van het oeverwallenlandschap naar het landschap van maten en flieren. Het landschap is een open veenweidegebied. De uiterwaarden van het Zwarte Water zijn meer besloten door opslag van struwelen. In het oeverwallenlandschap zijn diverse agrarische buurtschappen gelegen zoals Streukel, Genne en Holten. Deze buurtschappen zijn reeds in de middeleeuwen op de rivierduinen ontwikkeld. Ze bestaan uit een verspreide bebouwing van erven. De erven zijn veelal met de voorzijde op de weg gericht. De erfbeplanting bestaat uit een rafelig silhouet: losse bomen, singel, haag aan voorzijde.

Het erf aan de Verkavelingsdijk 17 en het tegenover gelegen erf zijn de laatst nieuw ingeplaatste erven in het gebied. De erven zijn gekoppeld aan de brug over de Groote Grift en vormen hierdoor 'een poort'. Dit geeft een bijzonder effect omdat de meeste erven meer verspreid zijn gelegen.

Het landschap van de uiterwaarden van het Zwarte Water is aangewezen als Natura 2000 en als Vogelrichtlijngebied. Voor de ontwikkeling van het erf is het belangrijk hiermee rekening te houden. De verdichting van het landschap door opgaande beplanting is niet wenselijk.

De familie heeft in een vroeg stadium gekozen voor een integrale aanpak. Vanuit het functionele programma is een hoofdpzet voor de erfstructuur gemaakt. Dit plan is opgesteld door DLV. In dit stadium is de ervenconsulent gevraagd advies uit te brengen. Als vervolgstap is gekozen voor de deelname aan de pilot. In overleg is een landschapsarchitect gevraagd het ontwerp voor het landschap en het erf te maken. Onderlinge afstemming van gemeente en adviseurs vormt in het proces een belangrijk uitgangspunt. Het ontwerp voor het landschap en het erf is gemaakt door de heer A. Bijkerk, landschapsarchitect. Het ontwerp voor de bedrijfswoning is gemaakt door het Bureau voor Harmonische Architectuur, architect Hoogenberk. Het ontwerp voor de bedrijfsgebouwen is gemaakt door architect Damir Kochberger van DLV BMT bv. Gedurende het gehele proces is de familie Nekeman begeleid door de heer G.Knol van DLV. De heer G.J. Takkenkamp van Buro Takkenkamp was als adviseur betrokken bij de gebiedsinrichting.

HET ONTWERP

Landschap en erf (door landschapsarchitect Bijkerk)

Het gebied aan weerszijden van de dijk bestaat uit een dromerig landschap van natuurlijke vormen met afwisselend water rietzones en weilandjes. Langs de dijk bevinden zich dijkwoningen en boerderijtjes. De bouwlocatie en de weg waaraan deze is gelegen zijn van veel recenter datum en horen eigenlijk wat betreft landschapsbeeld meer bij het strak ontgonnen gebied aan de oostzijde.

In de nieuwe opzet wordt er voor gekozen om het erf landschappelijk meer bij de strook langs de dijk te laten horen. Enkele nog herkenbare grillige lijnen in het landschap worden met beplanting versterkt en vormen een vernieuwde landschappelijke verbinding tussen erf en dijk. Het erf wordt benaderd via een toerit met een dubbele rij bomen die in eerste instantie de verkavelingsrichting volgt maar vervolgens resoluut naar de nieuwe woning en erf buigt. Hierdoor ontstaat een duidelijk voorruimte waarin het nieuwe huis en de nieuwe stal de hoofdrol spelen. In deze ruimte is plaats voor het werken. De paarden zijn nabij in de rijbak en de diverse paddocks.

De bomenrij langs de oprijlaan kraagt om het erf door langs de openbare weg waardoor de voorruimte nog mooier wordt ingekaderd. Er ontstaan twee poorten die met hagen zijn verbonden. De hoofdpoot is aan het begin van de oprijlaan, de tweede is een sub-poort die meer aan achteringang is. Ook wordt de oprijlaan van hagen voorzien.

Bedrijfswoning en relatie bedrijfsgebouwen (door architect Hoogenberk)

Het geheel van bouwwerken te Hasselt voor de Fam. Nekeman – manege, kantoortje, stallen, schuren en de woning – is opgevat als een "Familie van gebouwen". De onderhavige "leden van de familie" hebben hun eigen functie en identiteit, hun eigen karakter, maar ze vormen niettemin een groep met herkenbare overeenkomsten.

De vormtaal van de manege-stal-gebouwen heeft hier geresulteerd in een heldere compositie van volume, met, uit de aard der zaak (grote oppervlakten) flauwhellende daken. Deze logica in ruimtelijke opbouw is ook gehanteerd voor het woonhuis: verschillende volumes met hun eigen cachet, flauwhellende daken en een heldere ordening. Zo is er het hoge witte hoofdvolume, bevattende de centrale entree, een deel woonfuncties en boven alle slaapkamers. Dit witgesausde element vormt het beeldmerk van het woonhuis, waaromheen de aanbouwen zodanig zijn gegroepeerd, dat dit centrale

DE OPGAVE

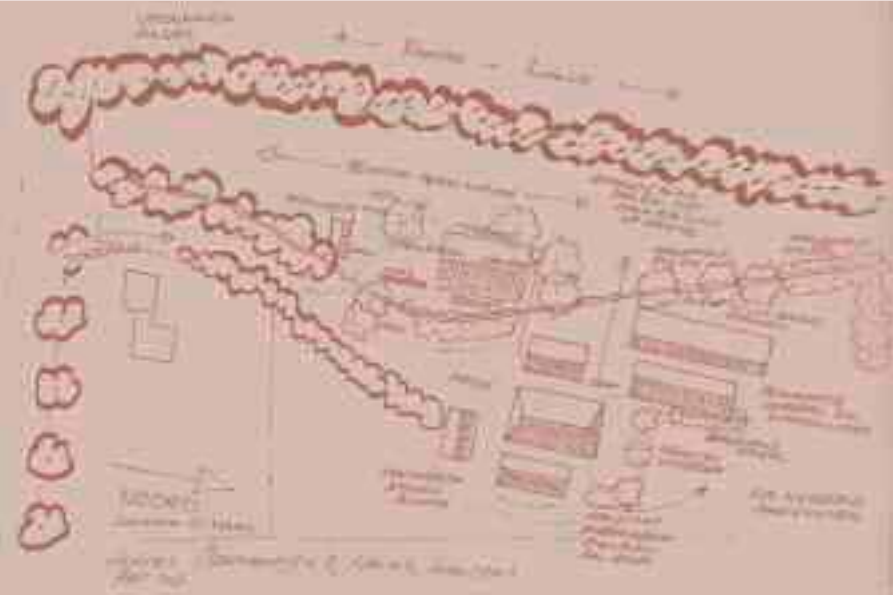
In het kader van de regeling VAB wordt het erf herontwikkeld tot een woonerf met paardenpension en paardenlogies. Het betreft een vernieuwend concept in de paardensector van Stay&Ride. Voor deze transformatie worden opstallen gesloopt, hergebruikt (gerenoveerd) en nieuw gebouwd. Ook het erf wordt ten behoeve van de nieuwe functie heringericht.
Belangrijke beleidsaandachtspunten vormen de zonering van de EHS en de Wet Milieubeheer. Vooral het eerste punt heeft mogelijk invloed op de situering van de paardenstal en daarmee de situering van het pensiongedeelte en de parkeerplaats. Ook de naastgelegen woning zal vanuit de regelgeving bepalend zijn voor de situering.

Het erf is gelegen op de overgang van het dal van de Vloedgraven en het heidegebied De Veldhoek. Aan de zuidzijde van het erf zijn bossen gelegen die in het begin van de 20e eeuw op de voormalige heidegronden zijn aangeplant. Het dal van de Vloedgraven bestaat uit weilanden en is vrij open. Op de overgang van de bossen naar het dal is het landschap door bomenrijen meer besloten geweest. Veel beplanting is verdwenen. Het erf zelf is aan de zuidzijde zeer besloten door de eiken die als laan zijn aangeplant langs de toegang tot het erf (voormalige doorgaande weg). De voorzijde van het erf heeft vrij zicht op het dal van de Vloedgraven.

De familie Kanters is zelf zeer actief en heeft gedurende het gehele proces nauwe contacten gelegd met divers adviseurs en beleidsmakers. De heer Kanters heeft alle adviezen gedocumenteerd en gerapporteerd aan alle betrokkenen. Hierdoor was een continue, constructieve en open communicatie mogelijk.
In een vroeg stadium is de expertise van de ervenconsulent als ook de adviseur Ruimtelijke Kwaliteit (welstand) vanuit Het Oversticht ingeschakeld om vanuit de kenmerken van de gebouwen, het erfensemble en het landschap de nieuwe functie in te passen. Er waren door de initiatiefnemer reeds enkele schetsen voor de gebouwen gemaakt. Het beplantingsplan is gemaakt door de heer Ten Have en het ontwerp voor de logies en paardenstal door de heer Jonkman

HET ADVIES
VAN DE
ERVENCONSULENT

Ensemble
De kern van het erf bestaat uit een Sallandse boerderij met stenen schuur en hooiberg. Het ensemble heeft een streekkarakter. Dit komt vooral tot uiting in de erfstructuur, de hoofdvorm van de boerderij en bijgebouwen en de materialisering en kleurstelling. Het is wenselijk de nieuwe opstallen te clusteren met deze bestaande opstallen. In de jaren '70 zijn op het voorerf enkele schuren toegevoegd. Deze schuren doen afbreuk aan het ensemble. Het is wenselijk bij nieuwe ontwikkelingen deze schuren (nog in functie) in het aanzicht meer ondergeschikt te maken door nieuwe aanplant en het herstel van het voorerf.
Het erf heeft vooral aan de noord en oostzijde een 'open' karakter: hagen ontbreken. De singels (west en zuidzijde) en de losse bomen zorgen voor een inbedding van het erf in het landschap. Het langgestrekte weiland aan de westzijde van het erf, tussen de opstallen en de provinciale weg Raalte-Zwolle, is tevens van waarde voor deze inbedding.

erfschets door ervenconsulent

Paardenbak

Het is niet wenselijk het weiland te doorbreken door de nieuwbouw van opstallen of het aanleggen van een paardenbak. Wij adviseren de nieuwbouw te koppelen aan het bestaande cluster. De locatie van de te slopen garage kan daar deels voor worden benut. De begrenzing van de EHS en de Wet Milieubeheer zal voor de locaties van de logies en de paardenstal mede bepalend zijn. Om de eenheid van de weide te behouden aan de westzijde van het erf is het wenselijk de paardenbak op te nemen in de hoek van het weiland en niet nabij de opstallen. Op deze wijze wordt de bak ingebed in de bestaande singels, zal de bak minder zichtbaar zijn en blijft de openheid van het weiland behouden.

De gebouwen

De traditionele insteek van het ontwerp is passend op erf. Echter wij adviseren voor de 'paardenlogies' de kapvorm en gevels te vereenvoudigen: een zadelpak met kopgevel, bedekt pan of riet heeft een meer krachtiger vorm. Een eigentijdse toevoeging is een ruime overstek bij de topgevel (zie schets). Een rieten kap heeft de voorkeur omdat de daklichten daarin onopvallend kunnen worden opgenomen.

Beplanting

De losse eiken op het erf, deels als singel zijn karakteristiek. De aanplant van rododendron in de singel geeft 'allure', maar is niet streekeigen. Bij nieuwe aanplant is het wenselijk aan te sluiten bij streekeigen struiken als krent, hazelaar, meidoorn, sleedoorn, wilde liguster etc.

Het voorerf is in hoofdopzet nog traditioneel: grasvlak omzoomd met borders (vaste planten en twee- of eenjarigen). Ook enkele struiken (zoals forsythia) en de peer en appel (hoogstamfruit) zijn karakteristiek. Het onderhoud is achterstallig, wij adviseren herstel door nieuwe aanplant en het vrijzetten van de beeldbepalende hoogstambomen en struiken. Vooral de groep met naaldbomen onttrekt de boerderij en het voorerf aan het oog. Het is wenselijk de eenduidige structuur van het voorerf te herstellen alsook de invulling van de borders. Een aanvulling met hoogstamfruit en enkele struiken op het voorerf zorgt tevens voor de inpassing van de schuren die in de jaren'70 nabij het voorerf geplaatst zijn.

Verharding, verlichting en hekwerken

De afwisseling van (half)verharding op het erf is karakteristiek. Verlichting op erven is minimaal en functioneel. Bij de nieuwe inrichting is het wenselijk een afwisseling van de verharding toe te passen en verlichting aan te brengen tegen de gevels (waar mogelijk met sensor). Voor de afrastering van de weiden adviseren wij houten staanders met donker lint of koord toe te passen. Houten hekwerken verstoren immers de openheid van de weiden in het dal van de Vloedgraven. Nabij de gebouwen kunnen, waar functioneel wenselijk, donkere houten hekwerken worden geplaatst (paddock of buitenbak).

HET ONTWERP

Erf en landschap (groenadviseur de heer Ten Have)

In de loop van het proces kwam de vraag voor het aanleggen van een paardenbak. Omdat het niet wenselijk is het weiland op te delen is geadviseerd de bak aan te leggen in de zuidelijke hoek van het weiland, ingesloten door singels. De paardenbak, hoewel niet in de nabijheid van de bebouwing, doet zo weinig afbreuk aan het landschap. Verlichting wordt niet geplaatst. Een houten hekwerk is niet storend omdat de bak ligt ingesloten in de singels. Mits donker van kleur. In aansluiting op deze paardenbak is parallel aan de singel een parkeerplaats (halfverharding) gelegen. Er worden geen parkeervakken in aangebracht. De afrastering van de weides is transparant en bestaat uit palen met donker draad of lint (strak gespannen). De singel, langs de sloot gelegen, wordt verbreed en deels versterkt met nieuwe aanplant. Dit 'groene' lint zorgt voor de binding van de diverse opstallen op het erf. Het voorerf wordt opnieuw ingeplant. Het traditionele, oorspronkelijke voorerf, een gazon omzoomd met sierborders, enkele losse struiken en fruitbomen (hoogstam) zorgt hierbij voor inspiratie. De schuren die in de jaren'70 zijn geplaatst aangrenzend aan het voorerf zijn nog in functie. Voor de inpassing worden aan de zijde struiken geplaatst. De schuren worden zo aan het zicht onttrokken. De aandacht wordt geleid naar het voorerf.

Gebouwen (architect de heer Jonkman)

Voor de plaatsing van de nieuwe bijgebouwen ten behoeve van de stalling van paarden (kapschuur) en de verblijfsruimte voor de gasten (schuur) is uitgegaan van een concentratie met de bestaande bebouwing (boerderij en hooiberg). Dit bleek in redelijk mate mogelijk vanuit de zonering van het naastgelegen bos. De gebouwen zijn in hoofdopzet traditioneel. De schuur voor de functie Stay & Ride krijgt een eigentijds tintje door de overstek van het dak (zie schets). De indeling van de gevels en het dak is eenvoudig gehouden.

beplantingsplan de de heer Ten Have

ontwerp logies de heer Jonkman

BIJLAGE 1

Paardenbeleid: enkele ‘sporen’

Enkele provincies en gemeenten hebben voor de paardensector een specifiek beleid opgesteld. De beleidsuitgangspunten worden voor verschillende gemeenten en provincies kort benoemd: verschillende ‘insteken’ worden inzichtelijk. De toelichting heeft niet tot doel uitputtend te zijn. Voor nadere informatie wordt verwezen naar de literatuurlijst (zie pagina 124).

Provincie Overijssel: beperkingen in (her)vestiging

De provincie onderscheidt de gebruiksgesichte en productiegerichte paardenhouderij. De productiegerichte houderij wordt gezien als een agrarisch bedrijf en wordt zodanig bestemd. De gebruiksgesichte houderij niet en kan zich dan ook alleen vestigen op een vrijkomend agrarisch bedrijf. Manege activiteiten moeten zich vestigen in de stadsrand. Een buitenrijbaan moet aangelegd worden in nauwe relatie met de bebouwing. Aantasting van natuur- en landschap moet worden voorkomen.

Provincie Noord-Brabant: beleidslijn voor professionele paardenhouderijen

De provincie heeft een beleidslijn Paardenhouderijen die geldt voor professionele paardenhouderijen. Het hobbymatig houden van paarden valt onder woondoeleinden. Daaronder valt het oprichten van een paardenstal tot 80 m².

In sommige delen van de provincie (Groene Hoofdstructuur landbouwgebied) is de vestiging van paardenhouderijen mogelijk in Vrijkomende Agrarische Bebouwing: de oprichting van rijhallen in principe niet (tenzij in omvang beperkt en nietverkeersaantrekkelijk). Rijbakken moeten binnen het bouwblok geplaatst worden.

Provincie Drenthe

Maneges en paardenrecreatiebedrijven worden gezien als toeristisch-recreatieve bedrijven. Ook mengvormen zoals de paardenhouderij met recreatie-appartementen vallen hieronder. Een punt van zorg is de omvang van de bebouwing in relatie met de omgeving. Voor zover inpasbaar dienen maneges en paardenrecreatiebedrijven zich te vestigen in de kern. Is dit niet mogelijk dan is vestiging op een voormalig agrarisch bedrijf mogelijk in de nabijheid van een kern of (sub)streekcentrum. Het bedrijf moet landschappelijk worden ingepast.

Uitsnede uit beleid:

Onder “landbouw” (C.8.7) wordt het belang en de ontwikkelingsmogelijkheden (schaalvergroting en verbreding) voor de landbouw beschreven: een duurzaam, veilig en concurrerend producerende land- en tuinbouw en een goed economisch perspectief voor de land- en tuinbouw. Specifiek wordt hierbij ook ingegaan op “paarden”.

Vlaanderen: welzijn voor het paard als uitgangspunt

In Vlaanderen geldt het welzijn van het paard als uitgangspunt: schuilhokken en stallen in het weiland zijn mogelijk, minimale eisen aan het oppervlak van weiland. Tevens is een goede landschappelijke inpassing vereist.

De gemeente Epe: 'grenzen' aan hobbymatige paardenhouderij

De gemeente heeft een paardenbeleid opgesteld waarin voorwaarden en maatregelen zijn beschreven voor de paardenbak- en of stap/traingsmolens in de hobbymatige paardenhouderij: de bak moet minimaal 25 meter van derden gelegen zijn, in aansluiting op bestaande bebouwing, achter de voorgevelrooilijn. Voor de omheining geeft zij aan: hout (donkere tint) met een maximale hoogte van 1.80 meter. Verlichting is mogelijk, maar aan strenge voorwaarden gebonden (aantal lichtmasten (afhankelijk van de grootte van de buitenbak), hoogte van de lichtmast, LUX, gericht op de bak, verlichtingstijd, niet in/ of Natura 2000 gebieden. Voor de stapmolen is een maximale maat en hoogte vastgesteld.

De gemeente Eemnes: verschillen in een open en besloten landschap

In de nota 'Neem nota van paarden' heeft de gemeente haar gebied ingedeeld op basis van landschappelijke waarden in zes deelgebieden. Per deelgebied is bepaald welk typen paardenhouderij zich kunnen ontwikkelen (gebruiksmogelijkheden) en of het oprichten van extra voorzieningen mogelijk is. Zij onderscheid zowel de recreatief gerichte bedrijven als ook de productie gerichte bedrijven. De gemeente maakt geen onderscheid in de professionaliteit van de bedrijvigheid.

In de open polder is het wel toegestaan paarden te houden, maar niet om extra voorzieningen als rijbakken of stapmolens te maken. In het besloten landelijke gebied, waar dezelfde gebruiksmogelijkheden gelden, zijn deze voorzieningen wel mogelijk.

De Gemeente Leeuwarderadeel: een maximum aan bouwoppervakte

De gemeente heeft een afwegingskader opgesteld voor nieuwe paardenhouderijen (fokkerij, africhting/handel en sport/ pensionstalling en recreatie/manege). Voor elke vorm stelt de gemeente algemene en specifieke randvoorwaarden die zijn vastgelegd in de doeleindenomschrijving en bebouwingsbepalingen van het bestemmingsplan. Aan ieder vorm van paardenhouderij is een maximum aan oppervlakte bouwvlak toegekend waarop de paardenhouder, met uitzondering van de weidegang, alle voorzieningen moet situeren. Het maximale bouwvlak hangt af van de mate van professionaliteit.

De gemeente heeft een wijzigingsbevoegdheid in het bestemmingsplan opgenomen: de gemeente toetst iedere aanvraag van een nieuwvestiging afzonderlijk. De gemeente kan ook nader eisen stellen aan de situering van de gebouwen als dit vanwege landschappelijke doelstellingen gewenst is.

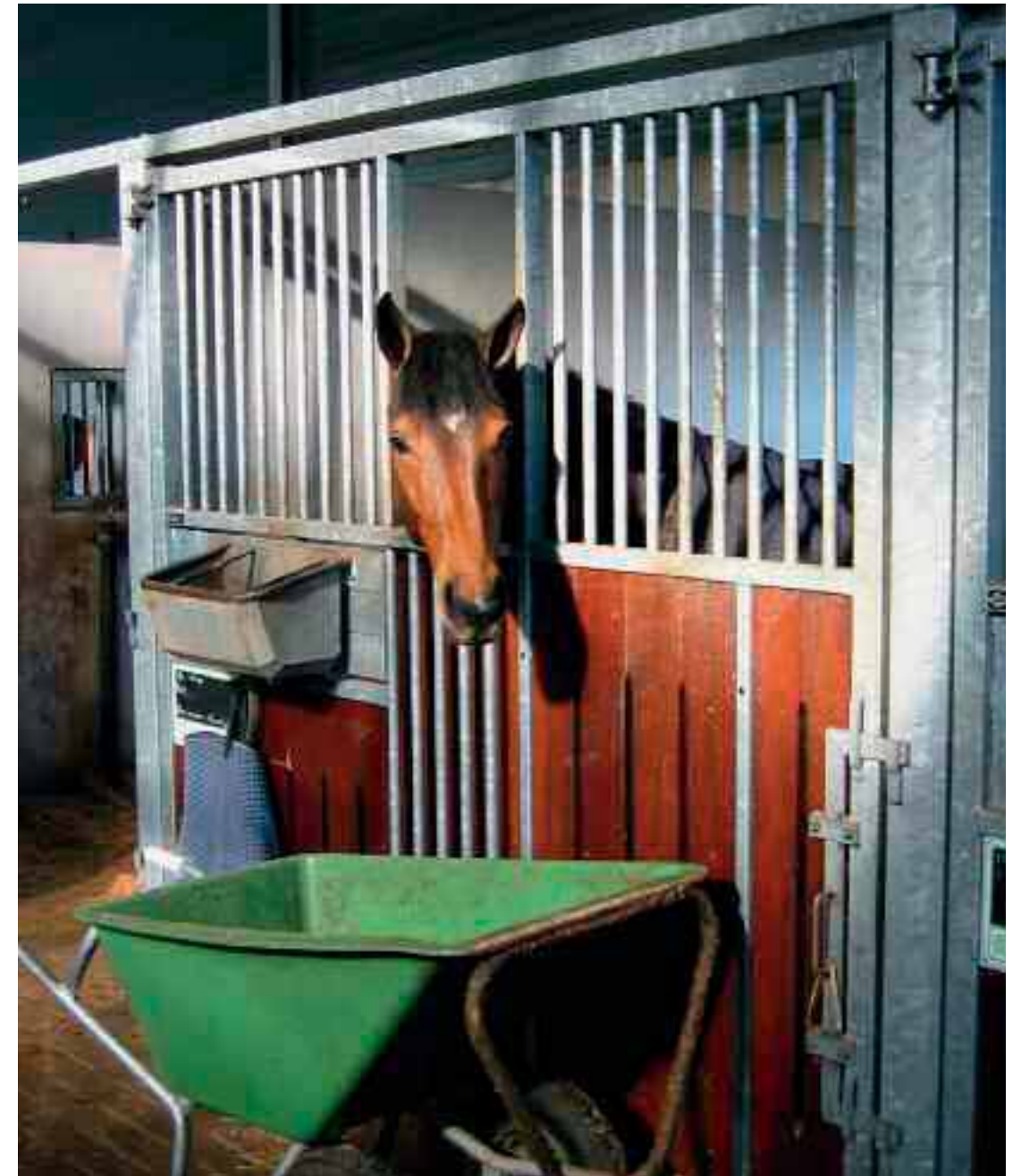
De Gemeente Wierden: alles binnen het bouwblok

Bestaande buitenrijbakken moeten waar mogelijk binnen het bouwperceel worden opgenomen. Nieuwe buitenbakken zijn enkel mogelijk via een vrijstelling op een agrarisch bedrijf, paardenhouderij of burgerwoning. Het beleid is nog in ontwikkeling. Bij de aanleg van nieuwe bakken zal aandacht worden besteed aan de afstand tot de bestaande bebouwing en de inpassing in het landschap.

De Gemeente Deventer: een trainingsmolen is ook een bouwwerk

Indien de bestemming het houden van paarden toestaat, laat dat onverlet dat voor bouwwerken voorwaarden gelden die bepalend zijn voor het daadwerkelijk kunnen verkrijgen van een bouwvergunning. In het bestemmingsplan staat bijvoorbeeld aangegeven hoeveel vierkante meter aan bouwwerken mag worden gerealiseerd. Let op: een bouwwerk kan een gebouw zijn, maar ook een andere constructie. Zo is het een wijdverbreid misverstand dat voor een trainingsmolen geen bouwvergunning nodig is en

overal gebouwd mag worden. Een trainingsmolen is ook een bouwwerk en daarvoor gelden wel degelijk de bebouwingsmogelijkheden van het bestemmingsplan. Dit geldt ook voor een buitenrijbak. De houten omheining rond de hoofslag is een constructie waarvoor een bouwvergunning nodig is. Zelfs voor de lichtmasten is een bouwvergunning nodig. Veel bestemmingsplannen staan dergelijke bouwwerken niet toe, met als gevolg dat daarvoor ook geen bouwvergunning kan worden verkregen. Bij burgerwoningen mag slechts een zeer beperkt aantal vierkante meters worden bebouwd. U begrijpt het al: die ruimte is vaak al benut voor de bouw van een garage of een berging. Voor een stal, buitenrijbak, stapmolen, mestplaat, lichtmasten enzovoort resteert dan geen ruimte meer. Ondanks een grote oppervlakte grond is er geen ruimte voor bouwwerken voor de paarden. Raadpleeg dus het bestemmingsplan en ga niet uit van de grootte van het perceel. De bedrijfsmatige paardenhouderij heeft meer bouw mogelijkheden. Toch is het ook voor bedrijven opletten geblazen. De problemen komen vaak voort uit het niet aanmerken van een paardenhouderij als agrarisch bedrijf. In dat geval zijn de bouw mogelijkheden beperkt. Indien een paardenhouderij wel is toegestaan, dan wordt er ook ruimte geboden voor de noodzakelijke voorzieningen. Tot de noodzakelijke voorzieningen wordt een rijhal veelal niet gerekend. Het verkrijgen van een bouwvergunning daarvoor blijkt niet zelden onmogelijk.

BIJLAGE II

Literatuurlijst

Literatuur

- Alterra Wageningen UR, *'De paardenhouderij in beeld, inspirerende voorbeelden van de paardenhouderij met landschappelijke kwaliteit'*, Wageningen, 2006
- Alterra Wageningen UR, *'Megastallen in beeld'*
- Animal Sciences Group, Wageningen UR, *'Innovaties in huisvesting van melkvee'*.
- Animal Sciences Group, Wageningen UR, *'Huisvesting van melkvee: knelpunten uit oogpunten van welzijn'*.
- Atelier Overijssel, *'Levende erven'*.
- Courage, *'Grensverleggende melkveehouderij in Nederland, Cowmunity'*.
- Gemeente Epe paardenbakkenbeleid: beleidsregels voor hobbymatig gebruik van buitenmaneges, 2007
- Het Oversticht, *Cultuurhistorische atlas Overijssel*, 2000
- Het Oversticht, *'Een catalogus van boerderij en erven'*.
- Het Oversticht en de provincie Overijssel, *'Traditie en vernieuwing, een inspiratieboek voor de transformatie van boerenerven in Overijssel'*, Zwolle, 2007
- Lamers, L., *'Het grote groene misverstand'*
- Landschapsbeheer Nederland, *(P)aardig landschap Kwalitatief onderzoek naar de erfinrichtingscultuur van paardenlui*, 2006
- LNV, *Visie Paard & Landschap*, 2006
- Projectgroep Diergericht ontwerpen. Wageningen UR, *'Welzijn in de toekomst, over varkenswensen voor varkensstallen'*.
- Provincie Groningen, *'Nota agrarische bouwblokken en landschap'*.
- Provincie Overijssel, *Omgevingsvisie*, 2008
- Provincie Overijssel, *'Ruimte voor het Boerenerf. Aanbevelingen en ontwerphandvatten voor het omgevingsbeleid'*.
- Provincie West Vlaanderen, *'Agrarische architectuur, technisch bekeken'*.
- Veenenbos en Bosch landschapsarchitecten. *'Varkenscluster 'Markelose Broek'. Ruimtelijk ontwerp en architectonische uitgangspunten.'*

Websites en overige bronnen

- Diverse uitwerkingen provinciaal en gemeentelijk beleid (websites)
- Handreiking beoordeling ruimtelijke plannen (Provincie, vastgesteld op 14 augustus 2008)
- LTO Noord, Nieuwe Oogst, 2006 en 2007
- Veldwerk en interview met de heer G. Knol, projectleider paardenhouderij, van DLV-dier groep.bv, diverse momenten
- Werkdag paarden gehouden op 18 juni 2008 te Markelo, Het Oversticht
- www.boerderij.nl
- www.comfortclass.nl
- Zorg voor paard en landschap folder hekken-hagen- en perceelsranden (nummer 2), folder landschappelijke inpassing gebouw en erf (nummer 3), folder natuurlijk begrazen (nummer 5), www.paardenlandschap.nl, 2007

AUTEURS

Tamara Ekamper, *Het Oversticht*

Ingrid Nij Bijvank-van Herel, *Het Oversticht*

Frank van Unen, *Het Oversticht*

IN SAMENWERKING MET

Marrit Klompe, *provincie Overijssel*, Machiel Schilder, *provincie Overijssel*,

Bart Jaspers Faijer, *Stimuland*, Linda de Haan, *Het Oversticht*, Anneke

Coops, *Het Oversticht*, Gerrit Knol, *DLV*

REDACTIE

Petra Versluis, *Het Oversticht*

ONTWERP EN VORMGEVING

Annelies Mikmak, *Dharuba vormgeving*

MET DANK AAN

Alle deelnemers van de werkdag Stallenbouw van 27 juni 2007, in het bijzonder de sprekers van die dag: Anneke Coops, Jan Giezen, Cor Kalfsbeek, Gerrit Knol, Marco Noordman en Bauke Tuinstra.

Alle deelnemers van de werkdag Paardenstallen van 18 juni 2008, in het bijzonder de sprekers van die dag: Jan Wiebe Schurer, Henk de Velde, Ank Bleeker, Hans Veurink en gedeputeerde Theo Rietkerk.

De deelnemers aan de pilotprojecten stallenbouw en paardenstallen en hun adviseurs.

Zwolle, maart 2009

Het landelijk gebied in Overijssel verandert in rap tempo. Dat is ook op veel erven zichtbaar. Door de bouw van nieuwe, grotere stallen krijgen erf en landschap een ander aanzien. Het Oversticht en de provincie Overijssel willen ervoor waken dat met die veranderingen de kwaliteit van de erven in het geding komt. Dit stallenboek is bedoeld om te inspireren, tot denken te zetten en daarna tot handelen over te gaan. Aan de hand van voorbeelden worden concrete aanbevelingen gedaan voor een kwaliteitsverbetering van agrarische bedrijfsgebouwen. De aanbevelingen beperken zich niet alleen tot de kwaliteit van het gebouw zelf, maar laten de stal in relatie tot de omgeving (erf en landschap) zien. De gepresenteerde do's en don'ts zijn het resultaat van een zoektocht naar evenwicht tussen een optimale werking op bedrijfstechnisch en –economisch vlak, de voorschriften inzake milieu- en bouwkundige eisen en de ruimtelijke kwaliteit van agrarische architectuur.

Met de informatie in dit boekwerk wil de provincie Overijssel stallenbouwers, initiatiefnemers en ook gemeenten stimuleren om gezamenlijk de kwaliteit van het agrarische erf en daarmee van het landelijk gebied te waarborgen.